

**T.C.
KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE KÜRESELLEŞME BÖLÜMÜ**

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİSİNE
KAOS TEORİSİ PERSPEKTİFİNDE
POSTMODERN BİR YAKLAŞIM**

Yüksek Lisans Tezi

UFUK ANDIÇ

DANIŞMAN: YRD.DOÇ.DR. AYLİN GÖRENER

İstanbul, 2008

İçindekiler

Giriş	3
1) Bilimsellik Sorunsalı	
1-1- Pozitivizm ve Sorunları	5
1-2- Pozitivizm Sonrasında Alternatifler	11
1-3- Alternatif Gereksinimi	17
1-4- Alternatif Olarak Kaos Teorisi	21
2) Uluslararası Sistemde Anarşiye Karşı Kaos	
2-1- Paradigmalar ve Tartışmalar: Analiz Düzeyi	26
2-2- Sistem, Anarşi ve Kaos	29
3) Kaos ve Uluslararası İlişkiler	
3-1- Kaosun Sosyal Teorisine Bakış	36
3-2- Kaos ve Konstrüktivizm	42
4) Uluslararası Sistemin Üretimi	
4-1- Tarihsel Olarak Sistemik Totalitenin Dinamiği ve Kaotikleşmesi	48
4-2- Hegemonya	63
4-3- Uluslararası Yanılsamalara Karşı Post-modern Çıkış	67
5) Günümüz Uluslararası Sisteminin Yapısı	
5-1- Yeni Egemenlik Paradigması	74
5-2- Günümüzde Kaos ve Düzen	77
5-3- Kaostan Kaosa	89
Sonuç	93
Kaynakça	95

Giriş

Uluslararası İlişkiler disiplinine dair bilimsellik ölçütleri göz önüne alındığında, mevcut metodolojik ve epistemolojik tartışmaların genel olarak aynı zamanda sosyal bilimlerin sorunları olduğu görülmektedir. Bu sorunlar çeşitli paradigmlar ve teoriler ile farklılaşmakla beraber içinde barındırdıkları sosyal/siyasal faktörlerin etkisi de aşikardır; diğer bir deyişle “bilimsellik”, “doğruluk” ölçütü gibi bir sorunsal söz konusu olduğunda bunun altında yatan sorunları, tartışmaları ve nihayet egemenlik ilişkilerini de deşifre etmek ve buna karşı bir alternatif oluşturmak büyük bir önem teşkil etmektedir. Bu bağlamda sosyal bilimlerdeki metodolojik ve epistemolojik sorunları ele almak öncelikle gereksinim arz etmektedir. Geçmişten günümüze değin çeşitli dönüşümler yaşayan bilimsellik süreci, Uluslararası İlişkiler teorisi bazında -genelleme yapıldığında- pozitivism, post-pozitivism çerçevesinde birbirinden farklı ve çok çeşitli yaklaşımlarla, farklı perspektiflerle değerlendirilmiştir. Dolayısıyla bu duruma dair yapılacak bir analiz için söz konusu yaklaşımları ve mevcut tartışmaları ve sorunları ele almak gerekmektedir.

Uluslararası ilişkiler teorilerinde çeşitli paradigmlar mevcut olsa da metodolojik açıdan bakıldığında ortak temeller olduğu görülmektedir; post-pozitivist yaklaşımlar öncelikle kendilerini pozitivismin karşısında görmektedirler. Bu iki temel ayrımında her iki yönelimde de çeşitli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin, bilimselci bir perspektif pozitivist-modern olmak zorunda olmadığı gibi, bilimsel bakış açısını yadsıyan yaklaşımlar da salt pozitivist metodoloji adına bilimsel dayanağı topyekün red hatasına düşmektedirler ve bu durum günümüzde gittikçe büyüyen bir sorun haline gelmiştir. Bundan dolayı, günümüzde yeni bir alternatif geliştirmek; bilimsel dayanağı olan post-modern bir paradigma veya ona yönelik bilimsel modeller oluşturmak zorunluluk arz etmektedir. Pozitivist metodoloji çağın gerisinde, bilimsel geçerliliği kalmayan ve içerisinde çeşitli egemenlik ilişkileri barındıran bir çerçeve sunmaktadır. Post-pozitivist kutupta ise bazı yaklaşımlar pozitivismin çoğu ögesini yine tekrarlamış, bazıları ise Aydınlanma karşıtı tutumları neticesinde bilimsel dayanağı topyekün reddiyeye yönelmişlerdir. Bu çalışmada bu sorunlara kaos teorisi model alınarak post-modern perspektifte alternatif bir çalışma ve bakış açısı sunulmaktadır.

Bu çalışma boyunca sosyal boyutta kaos kavramı, bilimsel açıklaması dahilinde, öznelerin bir aradalığıyla oluşan olumsuzluk¹ olgusu ile betimlenmektedir.

¹ Olumsuzluk: “Zorunlu ve evrensel olanın aksine “olumsal”, değişken ve tikel olan anlamına gelir; kesin ve sabit olanın tersine belirsiz ve değişken olan anlamına gelir; kendine yeterli ve nedenle ilgili olanın tersine herhangi bir şeye bağımlı ve sonuçla ilgili olan anlamına gelir; beklenen ve düzenli (regular) olanın tersine

1.Bölümde pozitivizm ve post-pozitivizm ile birlikte mevcut paradokslar ele alınmaktadır. Genel olarak doğa ve sosyal bilimlere özgü de olan bu sorunsal, uluslararası ilişkiler teorisine post-modern perspektifte bilimsel bir model (kaos teorisi) sunularak giderilmeye çalışılmıştır. Uluslararası ilişkiler teorisine yeni bir bilimsel model sunmak, onun getireceği yeni kavramlarla birlikte teorinin de -Kuhncu perspektifte- devrimci bir dönüşümünü getirmektedir. 2. Bölüm ise söz konusu paradigmatik dönüşüme yönelik olarak Uluslararası İlişkiler teorilerinin güncel söylemleri ve bu söylemlerin temellendiği egemenlik ilişkileri ele alınacaktır. 3. Bölüm, uluslararası sistemi kaos teorisi perspektifinde, kaosun sosyal boyutunu tartışmaya açarak yorumlamaya yönelik olarak, uluslararası sistemin kaos ile ve kaosa karşı olan yapılanması ele alınacaktır. Uluslararası sistemik yapının hassas dengesi yani kaos niteliğinin betimlemesi konstrüktivist teori perspektifinde yorumlanırken aynı zamanda konstrüktivizmin bu konuda yetersizliği vurgulanmaktadır. 4. Bölümde, Uluslararası İlişkiler teorisinde post-modern yaklaşımlar çerçevesinde uluslararası sistemin zamansal/uzamsal işleyişi kaos teorisi (özellikle belirtilmelidir ki kaos teorisi de post-modern bir bilimdir) model alınarak yorumlanmaktadır. 5. Bölümde ise günümüzün küresel uzamı 4. bölümde temellenen bakış açısıyla eleştirel perspektifte değerlendirilmektedir.

beklenmeyen ve düzensiz olan anlamına gelir; güvenli ve garantili olanın tersine tehlikeli, yola gelmez ve içerdiği tehlike sürekli olan anlamına gelir (Connolly, 1995: 47).”

1) Bilimsellik Sorunsalı

1-1- Pozitivizm ve Sorunları

Uluslararası ilişkiler teorilerinin kökleri Thucydides'e kadar götürülse de onun bilimsel bir yöntem çerçevesinde değerlendirilmeye başlanması XVII. yüzyılla birlikte başlamaktadır. Bu gelişmeler döneminin bilimsel gelişmelerinden bağımsız düşünülemez. Çünkü her dönemin bilimsel gelişmeleri toplumsal ve uluslararası uzama etkisi düşünüldüğünde göz ardı edilemez bir öneme sahiptir. Bilim ve teknikteki gelişmeler toplumsal yapının biçimlendirilmesine göz ardı edilemeyecek ölçüde katkıda bulunduğu gibi aynı zamanda döneminin toplumsal yapısının da görüntüsünü (egemenlik ilişkileri ve toplumsal bilinç bakımından) sunmaktadır. Bu nedenle bilimsellik ölçütünde egemen olan pozitivizm analizi yapılırken aynı zamanda egemenlik ilişkileri ve toplumsal koşullar göz önünde bulundurulması önem teşkil etmektedir. Nitekim, “doğru”, “bilimsel” vs. söylemler her dönemin toplumsal yapısı tarafından üretilmektedir. Bu bakımdan pozitivizmin açılımı yapılmadan önce onun zeminini oluşturan bilimsel ve toplumsal faktörler ve koşullara değinmek gerekli olacaktır.

Her çağın ve bilimsel paradigmanın doğa ve evren görüşü, hemen tüm toplumsal biçim ve organizasyonu betimleyen ve belirleyen en önemli unsurlardan birisidir. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda hakim olan bilimsel yöntem klasik bilim veya Newtonyen bilim olarak değerlendirilmektedir. Klasik bilime göre her olay, başlangıç şartları tarafından belirlenmektedir. Rastlantıya ve olasılığa yer verilmemekte, doğa evrensel bir makine olarak görülmektedir.

XVI. yüzyıldan başlayarak yeni bir bilimsel görüş, yeni bir bilimsel paradigma ortaya çıkmaktaydı. Böylesi bilimsel gelişmelerin ilk özelliği olarak her türlü geleneksel dogmadan bağımsız olmasıydı. Ayrıca bilimsel çalışmaların en dinamik olduğu ülkeler hemen her açıdan (askeri, ticari, kültürel vs.) dominant ülkelerdi. Bu nedenle oluşmakta olan uluslararası sistemin biçimlenişinde bu öznelerin dominant bir etkisi olmuştur. Bu anlamda, uluslararası sistemin egemen özneleri sistemin biçimini kendi içsel yapısal özelliklerine göre biçimlendirirken aynı zamanda evrensel, dolayısıyla bütünü kapsayıcı, global bir örgütlenişin de temellerini atmaktaydılar.

Newtonyen bilim kabul edildikten sonra toplumun hemen her alanında etkisini göstermeye başlamıştır. Örneğin, ahlak ve siyaset bilimi tartışmalarının temelinde Newton'un düşünceleri etkiliydi. Newton'la oluşan “yeni tabiat düzeni” anayasal monarşiyi en ideal sistem olarak

görüyordu. Yeni tabiat düzeni merkezin çekim gücünün yarattığı denge anlamına gelmekteydi. Bu denge sadece tabiat düzeninde değil, ahlaki, sosyal ve siyasal düzenin kapsamlı bir uyumla ifade edilebildiği her duruma uygulanıyordu. Rönesans ve sonrasında romantik filozoflar kainatta tabiat kuvvetleriyle canlanmış bir dünyayı, tutucu, Ortodoks fizikçilerse matematikle idare edilen mekanik bir dünya vs. tasavvur etmişlerdi (Prigogine & Stengers, 1998: 60, 61).

Bu süreçle birlikte bilimsel yöntem de yeniden biçimlenmeye başlamıştır. Dünya'yı evrenin merkezi olarak gören dogmalar kırılmaya başlamış, Nicolaus de Kues, Leonardo da Vinci gibi düşünürler skolastiklerin görüşünü reddederek, bilimsel görüşün gözlem ve deneye dayanması gerektiğini öne sürmüştür, bilimin üzerindeki her türlü tekel kırılmaya çalışılmıştır. Nicolas Kopernik, güneş merkezli teoriyi ortaya koyarak dünya merkezli teoriyi geçersizliğini öne sürmüştür. Doğa kanunları üzerine çalışan Giordano Bruno'nun teorisine göre madde ebedidir, sürekli olarak hareket halindedir ve değişmektedir. Kısacası doğa artık dinamik bir sistemler bütünü olarak değerlendirilmekteydi.

Bilimin gittikçe meşrulaşması (özerk olarak) ve doğruluk hakkında temel otorite haline gelmeye başlamasıyla birlikte bilimsel(cı) devrim ve gelişmeler düşünürleri, toplumsal yasaları doğa yasalarında aramaya götürmüştü. Bu nedendir ki doğal hak, doğal hukuk gibi yaklaşımlar meydana gelmekteydi ve bu yaklaşımlar yeni bilimsel görüşlerden doğmaktaydı. Söz konusu doğa hakkında ortak görüş ise, doğanın ve evrenin sürekli hareket halinde olmasıydı ve bu hareket kanunları matematik kanunlardı. Örneğin, Galilei fiziğine göre hareket, matematik kanunlara tabiydi. Zaman ve alan, sayı kanunu ile birbirine bağlıydı.

“Galilei’ciler, tözsel biçimlerden söz etmiyorlardı; onların dikkate aldıkları hareket ve uzamdı sadece. Galilei, katı bir cismin, su yüzünde kalmasını, biçimden değil, cismin kendi ağırlığından ileri geldiğini gösteriyordu; bu ağırlık, sıvının ağırlığından az olduğu sürece, cisim su yüzünde kalacaktır. Biçimin önemi yoktu; asıl önemli olan ağırlıktı, onun belirlediği hareketler ve onun kanunlarıydı dikkat edilmesi gereken. Her hareket ya da hareketsizlik, bir dış ya da yabancı gücü içeriyordu. Söz konusu olan, maddenin yer değiştirmesinden başka bir şey değildir. Galilei’ciler, hareketin özünü, ondaki matematik ilişkiyi arıyorlardı (Tanilli, 2003_b: 309).” Aranan aynı zamanda geleneğe dayanmayan, evrensel bir doğruluk, bir dildi.

Newton devrimi elbette ki yukarıda bahsedilen gelişmelerden bağımsız olarak düşünülemez. Bununla birlikte Newton devrimine en büyük kıvılcım Rene Descartes ile çakılmıştır. Çünkü felsefi düşünce ile yeni oluşmakta olan bilimin ilk ve devrimci bir sentezi Descartes ile başlamıştır. Bu anlamda modern felsefenin kurucusu olarak kabul edilmektedir.

Descartes felsefesinde kuşku unsuru başat bir öneme sahiptir. ‘Düşünüyorum o halde varım’, ilkesi ile bu kuşkuculuğu zihinsel bir kapsam içinde değerlendirmektedir. Bu ilke, “‘zihni maddeden ve kendi zihnimi başkalarının zihninden daha kesin duruma getirmektedir. Böylece Descartes’tan türeyen bütün felsefede, özelliğe ve maddeyi sadece zihinde bilinenlerin indirgenmesi yoluyla bilebileceğimiz (o da bilebilirsek) bir şey saymaya doğru bir eğilim türemiştir (Russell, 2002: 108).”

Descartes, maddenin bütün devinilerinin fiziksel yasalar tarafından belirlendiğini öne sürmektedir. Bu görüş, onun mekanistik evren görüşünün temellerini oluşturmakla birlikte katı determinist görüşünü de ortaya koymaktadır. Çünkü bu yasalar matematik formüllerle saptanabilir ve bunun dışına çıkılamazdı. İnsanlarda doğuştan var olan bilgiler, sezgi yoluyla deşifre edilmektedir; bundan sonra ise usa vurma yoluyla bu bilgilerden zorunlu sonuçlar çıkarılacaktır. Eğer çıkarsamalar sezginin ötesinde bir karmaşıklığa ulaşmışsa tümevarım yoluyla adım adım ilerlenerek olgular arasında ilişkiler kurulacak, bu ilişkiler birbiriyle karşılaştırılacak ve düzene konacaktır; buradan yola çıkılarak denilebilir ki, her olgu birbirine bağımlıdır ve matematik usavurmaya çıkarılabilir, düzenlenebilir.

Yukarıda bahsedilen yaklaşım, Descartes’ın mekanistik evren görüşünün temeli olmaktadır. Her nesne bir yer kaplamaktadır. Bir nesnenin terk ettiği alan başka bir nesne tarafından doldurulmaktadır; evrende boşluk yoktur. Hareket ise bu boşluklardaki yer değiştirmelerden ibarettir. Bu hareket, bir makinenin işleyişi gibidir. Hayvan ve insan bedenleri de bir makine gibi işlemektedir. Fakat insanda aynı zamanda ruh da olduğundan hayvansal düzeyde bir makine değildir.

Descartes felsefesi dönemine damgasını vurmuş, zamanla hemen herkes tarafından ilgi görmeye başlamıştır. Bousset, Spinoza, Malebranche, Leibniz, La Rochefoucauld ve daha çoğu düşünür onun düşüncelerini benimsemiş, benimsemeyenler ise eleştirilerinden yola çıkarak teorilerini geliştirmişlerdir. Hollanda üniversitelerinde oldukça popülerleşmişti. Fransa’da aristokratlar, serbest meslek sahipleri, din tarikatları onu konuşuyorlardı. Oxford ve Cambridge üniversitelerinde Descartesçılık hakimdi. Kısacası Avrupa’nın büyük bir bölümünde oldukça etkili olmaktaydı. Ne var ki, onun bilimsel teorileri kısa bir süre sonra eleştirilmeye, çürütülmeye başlanmıştır. Descartes’ın bilimsel teorilerinin yerini alacak ve bilim sahnesinde bir devrimi başlatacak olan bir kişi, Isaac Newton yeni bilimi sistematikleştirecekti.

Newton yöntemine göre, gözlem ve deneyim başat öneme sahipti ve bunlardan da tümevarım yoluyla genel sonuçlar çıkarılmaktadır. Aynı sonucun birbirinden farklı birçok nedenlerden doğabileceğine inanılabilir fakat asıl önemli olan, şu anda karşılaşılan sonucu

ortaya çıkarmış olan nedendir; bunun haricindeki varsayımlar dikkate alınmaz. Bunun için matematiğe başvurulmalıdır. Böylesi bir çözümleme yoluyla, bileşiklerden yalınlara, hareketlerden onları doğuran güçlere, sonuçlardan nedenlere ve özel nedenlerden hareket etme ve onlardan doğan olayların düzen ve durumunu açıklama olanağı sağlar.

Newton'un hareketle ilgili kuramı üç kanuna dayanmaktadır:

- 1- Her nesne durumunu değiştirmeye zorlanmadıkça, hareketsiz kalır ya da düz bir çizgi halinde yeknesak hareketini sürdürür.
- 2- Hareketteki değişme, güçle orantılıdır ve gücün dayattığı yönde olur.
- 3- Her etkinin karşısında, hep ona eşit bir tepki vardır; ya da iki nesnenin birbiri üzerindeki karşılıklı etkileri, hep birbirine eşit ve zıttır.

İlk iki kanunun temelleri Descartes ve Galilei tarafından atılmıştı, üçüncü kanun ise Newton yönteminin en önemli özelliğidir. Fizikte hareket olgusu Aristo'dan bu yana ele alınan bir konuydu. Fakat Aristo, Descartes, Gallilei gibi düşünürler hareketi tek taraflı olarak ele almışlardı. Hareket eden bir cisim göz önüne alındığında kendisi statik olmak koşuluyla başka bir etken tarafından itilme, çekilme vb. gibi etkiler karşısında oluşan bir devinimdi. Newton ise hareket olayında karşılıklı bir etkileşimi ele almıştır. İtilen nesne hareket ederken kendisi de bu etkinin gücü oranında bir tepki göstermektedir. Newton'un devrimci özelliği de bu teori olmaktadır. Bu anlamda Newtonyen evren görüşü, karşıt güçlerin oluşturduğu bir "mekaniksel denge" üzerine kuruludur.

Dönemin toplumsal ve uluslararası sisteminin biçimlenişinin bu oluşumlardan ve düşüncelerden bağımsız olması düşünülebilir mi? İlk başta oldukça eleştiri toplasa da bir süre sonra, tıptan zoolojiye, kimyadan botaniğe kadar dönemin hemen her bilim dalında mekanistik teorilere rastlanmaktaydı. Yaşam, ölçülüp hesaplanabilir bir nitelik kazanmaya başlamış ve modern toplumlar ya da genel olarak modernite bu perspektifte biçimlenmeye başlamıştı. XVII. yüzyılın ikinci yarısında demografi biliminin doğmasıyla birlikte nüfus ve ölüm sayımları, yaşama olasılıkları, yaşam sigortası vs. ile yaşamda rakamlar ve saat büyük önem kazanmaya başlamıştır. Sayım olgusu o denli ilerlemiştir ki kadın-erkek, yaşlı-çocuk, ev sayısı, evcil hayvanlar, ekili ve ekilmemiş topraklar, ormanlar, değirmenler, meyhaneler gibi göz önündeki hemen her şey ve yer sayıma ve kontrole tabi tutulmuştur...

Toplumsal sistem, basit bir mekaniğe indirgenmekteydi. Laplace, klasik bilime dayalı olarak geçmişin ve geleceğin bilinebileceğini ve determinist bir şekilde belirlenebileceğini öne sürerek bu görüşü beşeri bilimlere de taşımaya çalışmıştı. Nitekim Avrupa'da uluslararası

politikada belirleyici isimlerden olan Metternich, Laplace'ın nüshalarını yanında taşımaktaydı. Toplum artık bir makinenin işleyişi gibi mekanik olarak tasarlanıp planlanabilecekti (Toffler, 1998: 12).

Böylesi hesaplamalar devletler arasındaki rekabet, savaş maliyeti, askeri gereksinimler gibi düzenlemelerle dönemin bilimsel görüşüne uyarlanmıştır. Eldeki sayısal verilerle toplumsal koşullar denetlenmeye ve öngörülmeğe çalışılmıştır. Birbiriyle savaşmakta olan İngiltere ile Fransa arasındaki güçler ilişkisini hesaplamak amacıyla William Petty, Descartesçı mekaniğe dayalı siyasal aritmetik bilimini kurar. Bu hesaplama ile İngiltere ile Fransa arasında ilk olarak zenginlikler karşılaştırılmış, sosyal olaylar sayısal olarak incelenmiştir. Devletlerin askeri ve mali gereksinmelerinin hesaplanabilirliği istatistiği oldukça önemli kılmıştır.

“Aslında mutlakiyetçi devletlerin yapı ve kamusal çalışmaları, kullanılan araçlar, idareyi dolduruyor ve bir makineler devrine girildiği düşüncesini zaten veriyorlardı. Fransız Pascal 1642’de, İngiliz Samuel Morland 1666’da, Alman Leibniz 1671-1694 yılları arasında hesap makineleri yapıyorlar; Huygens, boylamlar sorununu çözmek için bir pandüllü saat bulmak için çırpınıyor; Edouard Somerset, 1655’te suyu 40 ayak yukarıya çıkaran bir buharlı makine icat ediyordu. Huygens’in asistanı Fransız Denis Papin (1647-1712), 1687’de, bir silindirin içinde hareket eden bir pistonla donanmış ilk buharlı makineyi buldu; Papin, 1707’de, bir gemiye uyguladı buluşunu: İngiliz askeri mühendisi Thomas Savery (1650-1716), madenlerdeki suyu pompalamaya yarayan bir buharlı makine için, 1693’te ilk beratı aldı. Gerçekten pratik uygulaması olan ilk makine de bu oldu; kentlere ve kimi özel evlere su sağlamada da yararlandı ondan. Araştırmalar, her yönde ilerliyordu: Cizvit Gaspar Schott, yayımladığı bir kitapta, bir olasılıkla 1653 yılında, Rhone’da denenmiş bir denizaltıdan (?) söz eder (Tanilli, 2003_a: 343, 344).”

Pozitivist felsefe ve metodolojisi, yukarıda ana hatları betimlenen bilimsel ve siyasal/toplumsal koşulların bir ürünüdür denilebilir. Rönesans ve Aydınlanma felsefelerinin metodolojisi olan pozitivism, her türlü skolastik öğelerden masun tutulup, bilimsel ölçütlere dayalı bir araştırma izlencesini idealize etmekteydi. Pozitivizmin, sosyal bilimlere alanına girmesi ise, Saint Simon, Auguste Comte gibi felsefecilerin çabalarıyla meydana gelmiştir.

Simon’a göre pozitivism, “toplumsal yapıyı bilimsel çalışmalar vasıtasıyla ve bilimsel yöntemler kullanarak yeniden düzenlemeyi amaç edinen ve bu yönüyle bilimi metafizikten arındırmayı amaçlayan bir tutumun adıdır. Pozitivizm bu bağlamda bilimin tekliği üzerinde durmakta, toplumsal olayların doğa bilimlerinin metodolojileriyle açıklanabileceğini ileri sürmekte ve olgularla değerlerin kesin olarak ayrılması gerektiğini savunmaktadır (Arı, 2004: 63).”

Auguste Comte ise, pozitivismi daha da sistematikleştirerek insanlığın düşünsel evrimini üç aşamaya ayırmıştı; teolojik, metafizik ve pozitif aşamalar. Buna göre (Hançerlioğlu, 2003: 27, 28):

- 1- Auguste Comte'a göre insanlık, önce teolojik hal içindeydi. Evren, insan iradesinin tıpkısı iradelerle yönetilmektedir. İnsan düşüncesinin ilk vardığı açıklama budur. Oysa, bu ilk düşünce de üç basamaklıdır, yavaş yavaş gelişmiştir. Birinci basamakta insan, çevresindeki eşyayı tıpkı kendisi gibi canlı, akıllı olarak düşünmüştür (fetişizm). İkinci basamakta insan düşüncesi, çevresindeki olayların görünmez varlıklarca yönetildiği inancına yönelmiştir (çoktanrıcılık-politeizm). Üçüncü basamakta bu görünmez varlıkların tek ve büyük bir iradenin yönetimi altında bulunduğu inancına varılmıştır (tektanrıcılık-monoteizm).
- 2- İnsanlığın bu halini metafizik hal kovalamıştır. İnsanlık bu süre sonunda teolojik halden metafizik hale geçmiştir. Metafizik hal, bir soyutlama (tecrit) halidir. Evreni yöneten artık insana benzeyen bir varlık değil, soyut bir güçtür, soyut bir ilkedir: Oysa bu halde de insan, soyutladığı nitelikleri, soyut iyiliği, soyut güzelliği, soyut tamlığı (mükemmelliği) gerçek varlıklar saymaktadır.
- 3- İnsanlığın üçüncü halinde, metafizik hal, yerini pozitif hale (olumlu hal, müspet hal) bırakmıştır. Bu hal; ortaçağın sona ermesiyle başlar. Yeniçağ düşüncesi artık olayları başka olaylarla açıklamaktadır. Bilimsel ilerlemeler, bu hale gelinceye kadar nedeni bilinmeyen birçok olayları, bilim yasalarıyla açıklamaya başlamıştır. Başka bir deyişle, önce teolojik açıklama, sonra metafizik açıklama, yerini pozitif açıklamaya bırakmıştır.

Pozitivizmin totaliter niteliği onun, verili düzeni evrenselize ve naturalize etmeye olan eğilimiyle açıklanabilir (Ashley, 2000: 1573). Pozitivizmle birlikte toplumsal yaşam her türlü aşkın öğelerden arındırılmaya ve bilimsel kriterlere göre biçimlendirilmeye çalışılmıştır. Toplumsal yapının bu şekilde bir içkinlik düzlemi haline getirilmesi ve siyasal iktidarın ve elit kesimin tekeli haline gelmesi pozitivismin özgürleştirici özelliğinin sorgulanmasına yol açmıştır. Toplumsal yaşamın belirli yasalarla biçimlendirilebileceğine ve kontrol altına tutularak ideal yaşam tarzının oluşturulabileceğine dair modern proje meşruluğunu yitirmiş ve başarısız olmakla birlikte yeni bilimsel gelişmelerin Newtonyen yöntemle alternatif oluşturması, pozitivismin geçersizliğini gündeme getirmiştir.

1-2- Pozitivizm Sonrasında Alternatifler

Pozitivizm her ne kadar geçerliliğini yitirse de kendisinden sonraki yaklaşımlarda çoğu özelliğini sürdürmektedir. Örneğin belirli fiziksel yasaların yerini bazı teorik kriterler almıştır. Bu bağlamda teorilerin doğruluk ölçütü bilimsel bir zeminde çeşitli bilimsel yöntemlerle ele alınmaktadır.

Uluslararası teori günümüzde büyük ölçüde post-pozitivist yaklaşımlara sahiptir; yalnızca uluslararası “ilişkiler” değil, uluslararası gerçeklikler de göz önünde bulundurulmaktadır. Bununla birlikte ortada belirli bir yöntemden ziyade çeşitli ve birbirinden farklı yöntemler ortaya çıkmıştır (Smith, 1999).

Bir teori oluşturmak için öncelikle göz önünde bulundurulacak başat faktör, onun “bilim felsefesinin standartlarına uygun” bir çalışma niteliği sergilemesidir. Bilim felsefesinin standartları ise -farklı yaklaşımlar söz konusu olsa da- bilimsel yasa veya yasalar çerçevesinde ele alınmaktadır. Bununla birlikte eleştirel teori bağlamında pozitivizmin reddi, onun totaliter niteliğini ortadan kaldırmış fakat buna alternatif bir bilimsel zeminin ise ortaya konamaması sorunu vuku bulmuştur. Bu soruna dair post-modern yaklaşım çerçevesinde post-pozitivist bir alternatif öne sürmeden önce mevcut yöntemlere değinmek ve aralarındaki tartışmaları ve bilimsellik kriterlerini ele almak gerekmektedir.

Bilimsellik iddiası güden sosyal bilimler, başlangıçta -mevcut bilimsel paradigma etkisinde- kaçınılmaz olarak pozitivist metodolojiyi benimsemiştir. Bunu da ötesinde, “Günümüzde toplum bilimlerinde çalışma yürüten bilim adamları ister kendilerini açıkça tanımlasınlar isterse de tanımlamasınlar, bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde pozitivizmin etkisinde kalmışlardır veya onu zımnî bir kabullenme içindedirler. Bu diğer toplumbilim alanlarında olduğu gibi uluslararası ilişkilerde de böyledir. Birçok uluslararası ilişkiler teorisi pozitivizmin etkisi altında kalmıştır veya metodolojik pozitivizmi benimsemiştir. Uluslararası ilişkiler disiplinindeki teorik tartışmalar daha çok idealizm-realizm, gelenekselcilik-davranışsalcılık veya uluslararası ilişkiler-devlet merkezilik ekseninde gelişmiş ve doğrudan epistemolojik bir tartışma söz konusu olmamış olsa da disiplin büyük ölçüde pozitivizmin etkisinde kalmıştır. 1980’lerde başlayan realizm, pluralizm ve globalizm biçimindeki paradigma tartışmalarında pozitivizmin temel varsayımları örtülü bir şekilde (zımnî) kabul edilmekteydi. Aynı şekilde son zamanlardaki neorealizm ve neoliberalizm arasındaki tartışmada da pozitivizmin temel varsayımları temel alındığı bilinmektedir...”, “Ancak normatif teorilerin, eleştirel teorilerin (Frankfurt okulu bağlamında), postmodernistlerin,

feminist teorilerin ve postyapısalcı yaklaşımların pozitivist varsayımları temel alan yaklaşımlara saldırısı pozitivistin sorgulanmasına yol açmıştır (Arı, 2004: 62).’’

Daha ayrıntılı olarak bakılırsa, bilimsel bir yasa söz konusu olduğunda, Kenneth Waltz’a göre, bir etkileşim süreci içerisinde aynı şekilde tekrarlanabilen ve gelecekte de aynı şekilde tekrarlanacak olan bir ilişki vurgulanmaktadır. Bir teori oluştururken sınanan hipotezlerin söz konusu bilimsel yasa çerçevesinde her defasında doğrulanması, o yasanın bilimsellik ölçütünü göstermektedir. Netice itibariyle bir teori, bu sınamalardan geçmiş yasalar topluluğudur (1989: 4).

O halde bir olayı açıklamak için, onu bilimsel yasa veya yasalar vasıtasıyla türetmek gerekmektedir. Örneğin, ‘taşıyabileceği yükten fazlası yüklendiğinde her ip kopar (mesela 1 kg)’ önermesi bilimsel bir yasa niteliği taşımaktadır. Bilimsel bir yasa ‘‘evrensel önerme’’ olarak tanımlanmaktadır. Spesifik olarak, salt olgusal düzeyde açıklandığında ise ‘‘özel önerme’’ olarak tanımlanmaktadır. Örneğin, söz konusu ‘ipe 2 kg ağırlıkta yük asıldığında ip kopar’ önermesi özel bir önerme niteliğindedir. Fakat bu önermeyi açıklamak için öncelikle tündengelimsel olarak onu evrensel önerme bağlamında ele almak gerekmektedir (Popper, 2003: 83, 84).

Bilimsel bir yasaya yönelik dayanağı olmayan doğrudan olgulara ve gözlemlere dayalı yapılan yorumların ise ‘‘bilimsel bilgi’’ olma niteliği yetersiz olmaktadır. Teori, gözlenen olgular hakkında yapılan yorumdan önce gelir ve teori olmaksızın gözlemlenen bir durum hakkında yorum yapılması söz konusu değildir. ‘‘... özel önermelerden -ne kadar çok olursa olsun- varılan evrensel önermelerin mantıksal açıdan doğruluğunu tanıtlamak mümkün değildir. Böyle bir çıkarım her zaman yanlış olabilecektir: Kuğuların beyaz olmalarına ilişkin ne kadar çok gözlem yaparsak yapalım, tüm kuğuların beyaz olduğu sonucuna varmamız doğru olamaz (a.e. 51, 52).’’

Popper, teori konusunda sadece olguların tek başına bilimsellik iddiası taşıyamayacağını ele alarak, bilimsellik iddiası güden olguların teoriden sonra geleceğini ele almıştır. Popper’ın belirttiği gibi, ‘‘Kesin olmayan (belirsiz) doğrular -hatta yanlış sandığımız doğru önermeler- vardır, belirsiz kesinlikler değil (Popper, 2001: 15).’’

Bilimsel araştırma alanında diğer önemli bir yaklaşımlara bakıldığında; Imre Lakatos, bilimsel teorilere araştırma programı adını vermektedir ve her programın bir çekirdeği mevcuttur. Eleştiri de dahil olmak üzere bir program, kanıtlanma sürecinde ve sonrasında aşama aşama kendisini geliştirmeye çalışır. Dolayısıyla yanlışlandığında da program araştırılması kendini kanıtlanması için devam edebilir. Her programda olumsuz ve olumlu buldurucu kurallar bulunmaktadır. Olumsuz buldurucu nelerden kaçınılması gerektiği, olumlu

buldurucu ise ne yapılması gerektiğini ele almaktadır. Lakatos, bu iki metodolojik kuralın teorinin yanlışlanabilirliğe karşı korumak (olumsuz) ve doğruluğunu ispatlamak (olumlu) olarak iki görevi olması gerektiğini ele alır. Programın bilimselliğinin ölçütü ise buldurucuların gücüne ve ilerleyici niteliğine bağlıdır (Lakatos, 1999).

Bu görüşlere karşılaştırmalı olarak bakıldığında; Popper'in yöntemi birçok eleştiriye maruz kalmıştır. Eleştirilerin ortak noktası, onun yanlışlanan düşüncelerin bilimselliği kaybedeceği yönündeki yaklaşımına yöneliktir. Bununla birlikte Popper'in kaygısı, genel bir teorinin toplum üzerindeki olumsuz etkisine yöneliktir. Popper'a göre bilimsel yöntemlerle değerlendirilen toplum organizasyonu totaliter bir yönetime açık kapı bırakmak anlamına gelmektedir. Nitekim Popper'a göre, "Bir "açık toplum" hiçbir tekil fikirler sisteminin toplumsal düzen üzerinde tekel kurmadığı; özgürlüğün, farklı fikir ve politikaların girdikleri ve sonuçları rasyonel bir biçimde değerlendirilebilecek eleştirel tartışma tarafından garanti altına alındığı bir toplumdur (Giddens, 2001: 177, 178)."

Lakatos ise bu konuda, sırf yanlışlandı diye bilim sahnesinden dışlanan teorilerin bazılarının daha sonra ispatlanarak tekrar bilim dünyasına girmeleri örneğini öne sürerek Popper'ı eleştirmektedir. Ayrıca sadece yanlışlamak yeterli değildir. Yanlışlayan düşüncenin Lakatos'un deyimiyle bir araştırma programı da olması ve bu programın ilerleme kapasitesinin mevcut olması gerekmektedir (a.e.). Bununla birlikte sosyal bilimler söz konusu olduğunda sabit formülasyonların kullanımından ziyade, açıklayıcılık düzeyinde betimleyici bir özellik vs. de önem arz etmektedir.

Yukarıdaki düşünceler bağlamında teoriler, olguları soyutlaştırarak ve basitleştirerek, onların açıklanmasını sağlarlar. Kenneth Waltz'un belirttiği gibi açıklayıcılık, basitleştirme ve soyutlaştırmayla olabilmektedir (1989: 11, 12). Bununla birlikte matematiksel açıklama gibi aşırı basitleştirmeler sınama olanağını azaltmakta ve uzun bir zaman dilimine yaymaktadır. Kuram, betimleme kapasitesi ölçütüne göre açıklayıcılık özelliği kazanmaktadır.

Dolayısıyla teoriden beklenebilecek olan matematiksel kesinlikler değildir; nitekim matematiksel kesinlikler aşırı soyutlamalardır, sınama olanağı daha zordur ve uzun yıllar gerektirmektedir. Buna karşın doğa ve toplum bilimlerindeki empirik teorileri kullanarak açıklama ve öngörüle bulunmak daha kolaydır. Genellemeler (bilimsel bir yasa çerçevesinde olmak şartıyla) ise doğruluk olasılığını artırmaktadır; aksi taktirde hangi X devletinin hangi Y devletine hangi gün saldıracağı tarzında bir öngörü doğruluk olasılığını azaltmaktadır (Viotti & Kauppi, 1999: 3).

Dolayısıyla bir teoride genel eğilimler ön plandadır ve olasılık faktörü de göz ardı edilemez. Örneğin, Başbakan, gelecek olan X krizinde şöyle davranacaktır veya NATO gelecek yıl

çözülecektir gibi bir öngörü, bir teoriden beklenemez. Bir teori ancak genellemelerde bulunabilir. Ondan, özel durumlar hakkında kesin belirlemelerde bulunması beklenmemelidir (Rosenau, 1999: 29, 30).

Bir teorinin bilimsel dayanağı olacak olan bir bilimsel yasa, o teoriyle ilgili bağımlı ve bağımsız hemen her değişkeni kapsayacak bir teori olmamalıdır. Aksi takdirde onun bilimsellik özelliği yetersiz olmaktadır. Örneğin uluslararası politikanın “güç” olgusuyla açıklanması, uluslararası sistemin salt çatışmadan ibaret olduğu yönünde bir eğilimi doğurmuştur, buna karşın diğer değişkenler, örneğin işbirliği, gibi olgular göz ardı edilmiştir. Bazı teorilerde ise değişkenler alabildiğine daraltılmıştır. Örneğin Lenin’in emperyalizm teorisinde uluslararası politikanın salt emperyalizm ve bunun karşısında sınıf mücadelesi perspektifinde açıklanmaya çalışılması gibi. Dolayısıyla modellerin (güç, sınıf vs. gibi indirgemeci olmanın aksine) de bilimsel bir dayanağı olan bilimsel modeller olması bilhassa zorunluluk arz etmektedir.

Bizzat bilimsel sorgulamanın temeli olan paradigma, modelin içinde tanımlandığından teori söz konusu olduğunda onun baz aldığı -Thomas Kuhn’un tanımladığı şekliyle- model kavramını özellikle vurgulamak gerekmektedir. Model kavramı ortak ilkelere dayalı olarak kabul edilen inançlara tekabül etmektedir. Örneğin, “ısı maddeyi oluşturan parçacıkların kinetik enerjisidir” veya “tüm algılanabilir olaylar, boşlukta nitel olarak nötr durumdaki atomlardan veya alternatif olarak kütle ve kuvvetten ya da alanlardan kaynaklanır” ifadeleri bilimsel model örnekleridir (Güneş, 2003: 31, 32). Dolayısıyla model, ayrıntılı ispatına ve açılımına gerek kalmadan genel kabul görmüş bilimsel temeli olan düşüncelerdir ve bu anlamda teorinin temel bileşenidir. Son kertede bilimsel dayanak bağlamında bir paradigmaya sahip olmak bir modele sahip olmayı gerektirmektedir.

Kuhn’un düşüncelerine geçmeden önce post-pozitivist yaklaşımların önemli bir diğer yanını da vurgulamak gerekmektedir. Bu bölümde post-pozitivist yaklaşımlar -genel olarak- ikiye ayrılmaktadır. İlk kısım, yukarıda ele alındığı şekliyle bilimsel teorilere yeni kriterler oluşturmaya dair oluşturulan yaklaşımlardır. İkinci kısım ise “bilimsellik” konusuna modernizmin totalitarizmini sürdürdüğünün vurgulanmasını temel alan eleştirel yaklaşımlardır. Pozitivizm sonrası yöntemleri genel olarak ikiye ayırma nedeni Robert Cox’ın “problem çözücü” teori ile “eleştirel teori” ayırımına dayanmaktadır.

Problem çözücü bir teori, “Varolan sosyal ilişkilerle ve güç ilişkileriyle ve bunların içlerinde düzenlediği kurumlarla, bulduğu gibi ele alır dünyayı, hareket için verilmiş bir çerçeve içinde ele alır. Problem çözücünün genel amacı belli sorun kaynaklarıyla etkili bir şekilde ilgilenecek bu ilişkilerin ve kurumların pürüzsüzce işlenmesini sağlamaktır. Kurumların

ve ilişkilerin genel gidişi sorgulanmadığına göre, belli problemler, içinden çıktıkları özelleşmiş alanlarla ilişkili olarak ele alınabilirler. Problem çözücü teoriler etkinlik alanlarının ve yönlerinin çeşitliliği arasında parçalıdırlar, kendi içinden çıkan bir problemle yüzleşirken hepsi diğer alanlarda belli bir istikrar varsayar, bu onları pratikte değersiz kılar. Problem çözücü yaklaşımın gücü bir problem alanının sınırlarını ve parametrelerini saptama yeteneğinde ve belli bir problemin ifade edilmesini görece yakından ve kesin incelememize yarayacak sınırlı sayıda değişkenlere indirgemede yatar. Teorileştirmenin üzerinde temellendiği ceteris paribus varsayımı, genel geçerliliği görünen fakat tabii ki problem çözücü yaklaşım içinde varsayılan kurumsal ve ilişkisel parametreleri içeren kurallar ve düzenliliklere ulaşmamızı mümkün kılar (Cox, 1996: 395).”

Buna karşı eleştirel teori, “Varolan dünya düzeninden ayrı durduğu ve bu düzenin nasıl ortaya çıktığını sorduğu için eleştireldir. Eleştirel teori, problem çözücü teoriden ayrı olarak, kurumları, sosyal ilişkileri ve güç ilişkilerini verili kabul etmez fakat onların temellerini, değişme sürecinde olup olmadıklarını ve öyleyse bunun nasıl olduğunu sorgular. Problem çözücü teorisinin parametreleri olarak kabul ettiği, hareketin ya da problematiğin, çerçevesinin değerinin biçilmesine yönelmiştir. Eleştirel teori, ayrı parçalardan çok, bütün olarak sosyal ve politik komplekse yönelmiştir. Pratikte, eleştirel teori, problem-çözücü teori gibi insan etkinliğinin bir yönünü ya da belli bir alanını kendisine başlangıç noktası olarak alır. Fakat problem çözücü teori ilgilenilen konuda daha çok alt bölünmelere ve sınırlamalara neden olurken eleştirel yaklaşım başta düşünülen bölümün sadece bir bileşen olduğu bütünü daha geniş bir resminin oluşturulmasına yol açar ve içinde parçaların ve bütünü yeraldığı değişim süreçlerini anlamaya çalışır (a.e. 396).”

Eleştirel teorisinin bilimsel yönüne karşı duruşu öncelikle modernizme karşı bir duruştur. Theodor Adorno ve Max Horkheimer pozitivist Aydınlanma Çağı kaynaklı totaliteryan bir proje olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu düşünelere göre moderniteye tekabül eden “Aydınlanma projesi insan aklı ve kontrolüne konu olan soyut bir konu olarak doğal dünya görüşünü yarattı. Aydınlanma bilimi, sahip olduğu sayma, tartma ve hesaplama yöntemleriyle insan özgürleşmesinin aracı haline gelecektir...” “O zaman en büyük hata, ‘dünyanın hesap edilebilirlik planını’ benimseyecek olmasıdır. Aydınlanmacı bilim adamları, ‘sayılara indirgenemeyecek olmanın bir yanılsama olduğu görüşünü benimsediklerinde doğru yoldan saptılar; modern pozitivism bunu literatür olarak kabul etti’...” “Adorno ve Horkheimer, modern bilimin insan aklını *mathesis*’e -yani, aklın belli bir formuna- indirgediğini ileri sürmektedirler. Bu spesifik form, sanki akılmış gibi şu şekilde sergilenmektedir: Sanki akıl,

rasyonel düşünmenin tek geçerli ve meşru formudur; sanki akıl, bütünüyle bir bilimdir (Knutsen, 2006: 362, 363).”

Eleştirel teori bu bağlamda radikal bir anti-otoritaryan bir perspektifte kendini göstermektedir. Bununla birlikte bilim felsefesinde eleştirel teori bazında bütünüyle aykırı yaklaşımlar da mevcuttur. Örneğin, epistemolojik anarşist olarak görülen, çoğu kez Sokrates diyalogları yöntemini kullanarak düşüncelerini belirten Paul Feyerabend kendisini herhangi bir ideoloji veya kavramla tanımlamamaktadır; bu bağlamda bilim çevreleri başta olmak üzere her türlü otoritenin reddini vurgulamıştır (2000).

Paul Feyerabend, bilimin topyekün kendisini eleştiriye tabi tutarak onu ideolojik bir araç olduğu yönünde değerlendirerek reddetmiştir. Arkaik yöntemlerin, efsanelerin, mitlerin, tabuların vs. de bilimsellik iddiası taşıyabileceğini öne sürmüş ve günümüz biliminin bunlara karşı kendini üstün görmesini kabul etmemiş, başka bir deyişle neyin bilimsel olup neyin olmadığına karar veren otoritenin olmaması gerektiğini vurgulamıştır.

Bununla birlikte gerçekte Feyerabend, bilimin kendisini ret değil, bilim adamlarını, “uzmanlığı” reddetmiştir. Bilimsel keşiflerin amatörlerin ürünü olduğunu, bilim adamlarının ise otoriter ve statükocu bir denetimle kapalı bir ortam yarattığını ve keşiflerin potansiyelini yok ettiğini öne sürmüştür. Feyerabend’in savunmak istediği şey görüldüğü üzere, bilimsellikte çeşitliliği ve anarşizmi vurgulayan bir pluralizmdir. Ona göre, hiç kimse bir durumu bilimsel değil diye değerlendirme yetkisine ve “otoritesine” sahip olmamalıdır, hemen herkes bilimsel bir iddiada bulunabilir, kimse kimseyi bu konuda yargılayamaz. Bilimsellik ölçütü ve bilimsel yöntem diye bir şey yoktur, bu tür savlar bilim adamlarının otoritesinin silahlarıdır.

Efsanelerin, mitlerin, tabuların vs. da bilimsel olabileceğini öne süren Feyerabend, kuyruklu yıldızların savaflara yol açacağını konu alan eski bir tabuyu örnek olarak gösterir: “Kuyruklu yıldızlar, atmosferik bir fenomen, atmosferin yüksek tabakalarında görünen bir çeşit ateş olarak kabul edilirler. Eğer bu varsayım doğruysa, bir kuyruklu yıldız yüksek bölgelere herhangi bir madde bırakır ve daha sonra yeryüzünde başlayan ve aldıkları yol boyunca devam eden şiddetli atmosferik hareketler oluşur. Bu tür hareketler fırtınalara yol açabilir, ama bunlar hava kararırken ya da -kuyruklu yıldızın Güneş’in hangi tarafında bulunduğuna dikkat etmek şartıyla- şafak sökerken atmosferin renginin değişmesi biçiminde de ortaya çıkabilir.... Sonuç olarak atmosferik hareketler ve yayılan ateş atmosferin doğal bileşimi üzerinde olumsuz etkilerde bulunarak, insanlarda ve hayvanlarda metabolik değişikliklere yol açar. Özellikle hayvanlar duyarlılaşır; depremi önceden hissetmeleri gibi, daha kuyruklu yıldız görünmeden, ortaya çıkan değişimi fark ederler. Ayrıca, salgınların

normalden daha fazla yayıldığı görülür; atmosferin ısınması, insanları galeyana getirir ve sonunda iktidarı ellerinde tutan insanların daha sorumsuz kararlar almasına ve savaşların çıkmasına neden olur (Feyerabend 2000: 89, 90).” Dolayısıyla Feyerabend, bizim irrasyonel dediğimiz bir tabunun dahi bilimsel olabileceğini öne sürmektedir.

Eleştirel teori bilimsel yönetime dair çeşitli bakış açılarına sahip olsa da, eğer özetlenecek olursa şu sonuçları çıkarmak olanaklıdır (Keyman, 2000_a: 17):

- a- epistemolojinin siyasi karakterini kabul etmek ve özne/nesne ikiliğini reddetmek;
- b- uluslararası sistemin tarihsel ve uzamsal olarak oluşturulmuş karakterini kabul etmek ve gerçekliği ontolojik olarak verili ve oluşturucu bir organik bütünsellik olarak anlamayı reddetmek;
- c- özne ve nesnenin özneler-arası bir şekilde oluşturulduğunu kabul etmek ve nesnelci tarih anlayışını reddetmek;
- d- dahil etme/dışlama pratiğinin uluslararası ilişkiler kuramının asıl faal mekanizması olduğunu kabul etmek ve kuramı, gerçeğe “tekabül ettiği” varsayılan ve bundan dolayı gerçeğin soyutlaması işlevini gören yerinden edilmiş, tarafsız bir araç olarak alan anlayışı reddetmek.

Pozitivizm sonrası bilimsel yönetime dair oluşturulan alternatiflerin çoğu içinde modernitenin pozitivist öğelerini barındırmaktadır. Bu durum ortaya modern bilimin ve bazı post-pozitivist yaklaşımların da eleştirilmesi olanağını sağlasa da, örneğin, uluslararası sistemik yapının işleyişini betimleyecek bir bilimsel model de ortaya konulamaması eksikliğini doğurmuştur. Bu durumda bilhassa eleştirel teori için öncelikli gereksinim, bilimsel bulgular çerçevesinde bir modele dayalı oluşturulan yöntem mevcudiyetini reddiyeden ziyade, onu -eleştirel perspektifte- yeniden üretecek alternatifler oluşturmaya yönelik olmalıdır.

1-3- Alternatif Gereksinimi

Ziauddin Sardar’ın ele aldığı şekliyle (2001), ‘bilimin asıl sorunu’ karmaşıklığın gittikçe arttığı günümüzün parametrelerini yansıtacak bir paradigmadır. Zira eldeki bilimsel yöntemlere göre, örneğin, küreselleşmenin parametrelerini veya sistemik yapısını açıklayabilmek zorlaşmaktadır. Fakat hangi bilimsel teorilere dayanarak sosyal bilimlere de

kapsayabilecek bir dayanak ele alınmalıdır? Bu çalışmada kaos teorileri, eleştirel (spesifik olarak, post-yapısalcı) paradigma için bilimsel bir dayanak oluşturacak şekilde model olarak ele alınmaktadır.

Bunun için öncelikle, ortaya çıkacak olan yeni tartışmaları da anlamak bakımından paradigma kavramını biraz açıklamak gerekmektedir. Thomas Kuhn'a göre paradigmalar, "bir uzmanlar topluluğunda bir zaman için problemler ve çözümlere model sağlayan evrensel olarak tanınmış bilimsel başarılar (1969: x)" olarak tanımlanmaktadır. Paradigma, kabul görmüş olan bir model ya da örnektir. Tarihte Kopernik astronomisi, Newton dinamiği, dalga optiği gibi alanlar bazı paradigma örnekleri teşkil etmektedir. Bilimsel kurallar mevcut paradigmadan türetilir; paradigmalar, kurallar olmadan dahi araştırmaya yön verebilir (a.e. 42).

Bununla birlikte paradigmaların belirlenmesi, ortak kuralların da belirlendiği anlamına gelmez (a.e. 43). Ortaya çıkan bazı yenilikler karşısında ise ister istemez yeni kurallar ortaya çıkacaktır. Yeni bir paradigmanın ortaya çıkmaya başlaması ile ortaya çıkan yeni kurallar, mevcut önceki kuralların büyük bir çoğunluğunu dışlamaktadır ve bu durum bilim adamları tarafından bir direncin oluşturulmasına neden olmaktadır; eski kurullarla yeni kurullar çatışmaktadır. Netice olarak paradigmalar arasında her iki -veya daha çok- taraf da bilimsellik iddiası gütmektedir. Bu çatışma, Kuhn'un bilimsel araştırmada "temel gerilim" olarak betimlediği bir durumdur (a.e. 78, 79).

Böylelikle yeni bir paradigmanın ortaya çıkışı esasında devrimci bir nitelik taşımaktadır. Örneğin, toplumsal bir yapı söz konusu olduğunda iktidar erkinin ve kurumlarının, mevcut sorunları çözmekte ve dışsal dinamikler karşısında bozucu bir etken haline geldiğinde çoğu kez siyasal devrimler kaçınılmaz olmaktadır. Bilimsel devrimler de tıpkı siyasal devrimler gibidir. Eldeki kurullar yeni çözümler üretmediğinde veya yeni kurullar mevcut sorunları daha iyi çözebildiğinde; ister istemez eldeki paradigmanın reddi ve yenisinin ortaya çıkması söz konusu olmaktadır (a.e. 91-109).

Eğer böylesi bir devrim durumu, bir toplumun, iktidar veya rejimler arasında bir seçim yapmasını gerektiriyorsa bilimsel paradigmalar için de aynı seçim koşulu zorunlu olmaktadır. Normal koşullarda yürütülen 'normal bilim', de devrimci bir niteliği olan paradigmalar tarafından biçimlenmektedir.

Kaos teorilerinin sosyal bilimlere öncelikli bir model sağlayacak dayanak noktası olması ihtiyacı, gerek günümüzün karmaşıklaşan yaşamını açıklamakta, gerekse kuantum, görelilik vs. bilimlerin sosyal bilimlerde kullanışlılığının olmamasına (uzay-zaman vs. gibi olgulara yönelik çalışmalar olması nedeniyle) bağlanabilir; aynı zamanda Thomas Kuhn'un ele aldığı

şekliyle, eski paradigmalardan artık işlevsizleşmesinin yeni paradigmalara kapı açtığına dair düşüncesi açısından bakılabilir. Bununla birlikte, yeni bir paradigma inşası yeni bir dile ve tartışmalara da kapı açmaktadır. Ludwig Wittgenstein'in da belirttiği üzere, "Yeni bir sözcük, tartışma toprağına atılmış taze bir tohum gibidir (1999: 13)." Nitekim yeni teoriler (örneğin geç-modern veya post-modern teoriler) de mevcut dilin ötesinde bir gelişim sağlamaktadırlar (Onuf, 1994: 4). Bu anlamda kaos teorisinin Uluslararası ilişkiler teorisine eklenmesi bir takım söylemlerin yapı-sökümünü (3 ve sonraki bölümlerde ele alındığı şekliyle) zorunlu kılacaktır.

Sosyal teori ile bilimsellik dayanağı arasındaki ilişki aslında ilişkisiz gibi görünse de büyük bir önem arz etmektedir. Bir sosyal fenomenin karakteri, tarihi koşullanmışlık veya kültürel belirlenmişlikle ilişkilendirilebilir. Bu anlamda bir toplumun içsel yapıları onun, dışındaki çevreye karşı -üretilmiş- bir yanıt veya karşılık olmaktadır. Sosyal davranış biçimlerini de bu içsel yapıların geleneksel yapısı (institution) biçimlendirmektedir. Bir toplumun diğer bir toplumun verisini elde etmesi durumunda o veriyi tanımlaması görelilik arz etmektedir. Dolayısıyla sosyal bilimlerin yasaları, fizik ve kimya bilimlerinin yasalarına benzememektedir. Buna karşın söz konusu zorluk, sosyal bilimleri doğa bilimlerinden tamamıyla soyutlayamamaktadır. Nitekim –yukarıda da ele alındığı gibi- doğa bilimleri sosyal koşullardan tamamıyla kopuk olmadığı gibi, sosyal koşullar da doğa bilimleri ürünleriyle bütünleşmektedir (Nagel, 1961: 459, 460). Bu nedenle sosyal bilimlerin de bilimsellik iddiası gütmeye olanaklı olduğu kadar zorunludur da; aynı zamanda Uluslararası İlişkiler teorisinin de.

Sosyal bilimlerin doğa bilimlerden tamamen kopuk düşünülmesi durumunda ise geniş çapta sorunlar ortaya çıkmaktadır. Böylesi bir durum bilim adamları ile post-modern teorisyenleri karşı karşıya getirmiştir. Post-modern teoriler bilimsel yöntemlerin getirdiği tahakkümcü sorunları deşifre ederken, bilim adamları da bu durumu bilime yönelik bir tehdit olarak değerlendirmektedirler.

Söz konusu tartışmalara yönelik başlatılan bir program olan "bilim savaşları", *social text* isimli yayın bünyesinde bir olaya sahne olmuştur. Alan D. Sokal isimli bir fizik profesörü bu yayına, post-modern içerikli bir bilimsel nitelikli makale göndermiş ve makale de yayınlanmıştır (1996). Makale, içine kasti olarak serpiştirilmiş oldukça bariz bilimsel hatalarla doludur (Güneş, 2003: 14) ve bu hatalar yayınlanma esnasında dahi farkedilmemiştir. Bu olay da göstermiştir ki, "bilim savaşları", gerek doğa bilimleri gerekse sosyal bilimlerin günümüzün gittikçe esneklenen ve karmaşıklaşan yaşamımızı ne kadar yansıttığı soru işaretini tekrar ortaya koymaktadır. Sosyal bilimlerin çoğu disiplini bilimsel

gelişmelerle ya senkronize olmayan ya da gittikçe ona karşıt bir tutum takınan bir yaklaşım sergilemektedir.

Sokal olayı, post-modern felsefelerin bilimsel dayanağın karşıtına yönelik bir oluşumu vurgularken aynı zamanda bilimsel çevrelerin de yeni gelişmelere karşı yetersiz ve geride kaldığının da bir göstergesidir.

Sonuç olarak, “Bilim basitçe, gerçekçi ve idealistlerin olduğunu söylediği şey değildir. Bilimin ideolojik ve değerlerle yüklü karakteri, şüpheye yer bırakmayacak denli ortadadır. Ancak bu, iktidarın siyasi gerçeklerinin, finansman kaynaklarının, problem seçiminin, problem seçiminde kullanılan kriterlerin “en saf” bilimi bile nasıl etkileyeceği sorunu da değildir. İstatiksel sonuçların “emin olunan sınırları”nın seçimi olarak tezahür eden değerlere bağlılığı sorunu da değildir. Hata sorun, bilimin varsayımlarının çoğunun Avrupa uygarlığının kabulleri olması da değildir. Sorun, bilimin belirsizlikler ve risklerle artık nasıl bir ilişki kuracağı sorunudur. Çağdaş bilimin büyük kısmı, Kuhncu terimlerle artık normal bilim değildir. Britanya’daki deli dana vakalarından genetik müdahaleye uğramış gıdalara dek son dönemdeki birtakım sorulardan da anlaşılacağı üzere, bilim, zamanımızın sorunlarına kesin ve hızlı cevaplar veremiyor. Kesinlik ve güvene dayanan o eski bilim paradigması artık geçerli değil. Bilim, Ravetz ve Funtowicz’in sözcüklerini kullanacak olursak, “olguların kesin olmadığı, değerlerin tartışmalı, çıkarların büyük, kararların ise acil olduğu” post-normal bir döneme girdi. Geleneksel, eski normal bilim paradigması, belirsizlik ve riskin az olduğu durumlarda hala geçerli olabilir, fakat karara dair tehlikelerin ve sistemin belirsizliklerinin fazla olduğu (genetik mühendislik ve insan klonlama örneklerindeki gibi) noktalara uygun düşmüyor. Bilim adamlarının ahlaki yönden panik içinde olmalarının nedeni, bu gerçekte (bilimin bağlamını değiştiren ve karmaşık sistemlerdeki belirsizlikleri öne çıkaran paradigma değişiminde) yatmaktadır (Sardar, 2001: 83-85).”

Yukarıdaki paragrafta ele alındığı şekliyle, günümüzün sorunlarını ve bilimsel gelişmelerini yansıtacak yeni bilimsel paradigma veya paradigmaların gerekliliği üzerine olan vurgu sadece doğa bilimlerinin değil, sosyal bilimlerin de gündeminde olması önemli bir aciliyet teşkil etmektedir. Uluslararası İlişkiler teorilerinin de günümüz post-modern sürecinde bilimsel bir dayanağı olacak yeni bir paradigmaya ihtiyacı söz konusudur.

1-4-Alternatif Olarak Kaos Teorisi

Bilimsel bilgi veya bilimsel standartlar eğer egemenlik ilişkileri tarafından biçimlendiriliyor ve üretiliyorsa bunun aksini yapmak, yani egemenlik ilişkilerini yapı-söküme uğratmak da yine bilimsel bir zeminde neden olmasın? Eğer karmaşıklığın en yüksek olduğu bir dönemde yaşıyorsak kaos teorisi model alınacak en önemli bilimsel zemin olabilmektedir.

Kaos düşüncesine Yunan ve Çin mitolojilerinin yaradılış efsanelerinde rastlanmakla birlikte eski Yunan filozofları tarafından da dünyanın oluşum aşamasını anlamlandırmak için felsefede kullanılmaya başlanmıştır. 18. ve 19. yüzyıllarda ise kavrama bilimsel açıklamalar getirilmeye çalışılmıştır. 20. yüzyılda Henry Poincare, Weierstraas Cantor, Edward Lorenz ve daha birçok bilim adamı kaos teorisini geliştirmeye çalışmışlardır (Romya, Çelik, Gerdanlı, Arabacı, Ergen, Karasakal, 2002: 7).

Kaos konusunda çalışmalar yapmış bazı bilim adamlarının yaklaşımlarına kısaca bakıldığında; kaos konusunda ilk çalışan matematikçilerden biri Simon de Laplace'dır. Laplace'ın evrene bakışı tamamen Newtoneyendir. Bununla birlikte Laplace, olayların bireysel olarak öngörülemez olmasına karşın, çok sayıda olayın karakteristik davranışını açıklayan düzensizlik ya da olasılık teorisinin ortaya konmasına yardımcı olmuştur. 1882 yılında ise Henry Poincare, başlangıç koşullarındaki küçük değişimlerin dahi büyük değişimlere neden olabileceğine işaret etmiştir.

Kaos konusunda en önemli çıkışı yapan bilim adamı ise Edward Lorenz olmuştur. Lorenz, Çin'de kanat çırpan bir kelebeğin New York'ta fırtınaya sebep olabileceği örneğini vererek bir olaya neden olabilecek pek çok farklı değişkenin varlığına ve küçük etkilerin, olayların sonuçlarında büyük değişimlere neden olabileceğine vurgu yapmıştır. Buna kinayen, "ben periyodik olmayan davranış özellikler gösteren hiçbir fiziksel sistemde öngörü yapmanın mümkün olmadığını artık anlamış bulunuyorum (Gleick, 2005: 11)." diyerek kaosun mantığını vurgulamaya çalışmıştır. Lorenz'in ele aldığı kelebek etkisi teorisine "başlangıç koşullarına olan hassas bağımlılık" vurgulanmaya çalışılmıştır.

Görüleceği üzere, kaos teorileri klasik mekanist paradigmanın karşıtı bir paradigma niteliği sergilemektedir. "Özetlenmiş ve basitleştirilmiş olarak ifade edilirse onlar, inanıyorlar ki, evrenin bazı parçaları makinalar gibi işleyebilir, ama bunlar kapalı sistemlerdir ve kapalı sistemler olsa olsa fiziksel evrenin ancak küçük bir parçasını oluştururlar. Bize ilginç gelen olayların çoğu, aslında açık sistemler, kendi çevreleri ile enerji veya madde (ve birisi bunlara bilgiyi de ekleyebilir) mübadele ediyorlar. Biyolojik ve sosyal sistemler elbette açıktırlar; ki

bu, Şu demektir: Onları makine Őartlarında anlamaya çalışmak baŐarısızlıkla sonuçlanmaya mahkumdur (Toffler, 1998: 14).’’

DoĐal sistem bizim tamamıyla kontrol altında tutamayacağımız bir sistemdir. Newton sonrası yeni bilimsel teoriler de bunu doğrulamaktadır. Termodinamik teorisiyle Boltzmann, entropi ve geri-dönölmezlik olgularını ele almıŐtı. Atomlar bağlamında termodinamik ilkeleri açıklayan Boltzmann’a göre atomlar yalnızca hareket halinde olan küçük toplar değil, oldukça karmaŐık bir yapıya sahiptirler. Bir deneyle ifade edilirse: dıŐ dúnýadan yalıtılmıŐ bir laboratuvar sisteminde bir litre helyum içindeki atomlar ya da bir litre suyun moleküllerinin zaman içindeki durumu ele alınmıŐtır. DıŐ dúnýa ile etkileŐimi olmayan sistemin enerji alıŐveriŐi söz konusu değildir. Deney süresince gözlenilen zaman içinde enerjinin yarattığı sistem de kendi sınırları içindeki olanaklılık ölçüsünde bir deĐiŐim geçirmektedir. Sistemin sınırlılığı ölçüsündeki sınırlı deĐiŐim ile baŐlangıçtaki duruma yakın bir sistem mümkün kılınabilmektedir. Böyle sistemler geri-dönüŐlü sistemlerdir. Sistemin kapalılığı veya dıŐ dúnýaya açıklığı ölçüsünde olabilecek deĐiŐimler ise sistemin içindeki enerjinin yaratacağı deĐiŐim olanaklılığını geŐitlendirecektir ve bu geŐitlilik derecesinde geri-dönüŐsüzlük söz konusu olmaktadır (Ruelle, 2006: 110).

O halde, kapalı, laboratuvar koşulları haricinde; doğadan toplumsal yaŐantımıza değin hemen her yer ve her Şey geri-dönüŐsüz bir sistemdir diyebiliriz. Hatta Prigogine ve Stengers’e göre geri-dönüŐlölük sadece kapalı ortamlara özĐü bir olgu iken geri dönüŐsüzlük kainatın geri kalanına mahsustur (Toffler, 1998: 21). ‘‘Açıkçası, determinist süreçlere ek olarak mesela, biyolojik evrim ya da kúltürlerin evrimi gibi bazı temel süreçlerde, olasılık gibi bir unsurun olması gerekiyor. Klasik görüŐte tabiatın temel süreçleri determinist ve geri-dönüşlü olarak kabul ediliyordu. Düzensizlik ve geri-dönüŐsüzlük içeren süreçler sadece istisna olarak kabul ediliyordu. Bugün her yerde düzensizliklerin ve geri dönüŐsüz süreçlerinin etkilerini görüyoruz (Prigogine & Stengers, 1998: 27).’’

Sonraki bölümlerde ele alınan, uluslararası sistemin yapısı ve dinamiği de anti-determinist bir perspektifte -kaos teorisi perspektifinde- ele alınmıştır. Bununla birlikte kaosun anlamının -giriş bölümünde belirtildiği gibi- geleneksel tanımından çok farklı, doğal bir olgu olduğunu söyleyebiliriz. ‘‘Kaos sözcüğü günlük kullanım çerçevesinde ilk anda akla düzensizlik, kargaŐa, anarşi gibi sözcükleri getiriyor. Oysa bilimsel açıdan ‘‘kaos’’ sözcüğü, bu anlamlarından çok farklı. Aslında kaos ve düzen, aynı gerçekliğin farklı iki görünümü gibi. Ortaya çıkan her düzenli görünümün ardında, kaos, her kaotik görünüm ardında ise düzenin belirlemek için fırsat kolladığı bir gerçek. Çelişkili gibi görünmekle birlikte, düzen ve kaos aynı anda ve bir arada varoluyor. Stacey Őunları söylüyor, ‘‘Geleceğe doğru hareket, sürekli

oluşum halinde ve nihai bir durum söz konusu değil. Benzerlik ve farklılıkların iterasyonları, süreklilik ve dönüşüm, bilinen ve bilinmeyen hep aynı anda oluşur. Gelecek bilinir bilinmeyendir (Gürsakal, 2007: 17).’’’’

Doğal ve aynı zamanda toplumsal sistemlerin de böylesi karmaşık bir nitelikte olması, ‘‘herşeyin her şeye olan bağlılığı’’ ile ilişkilidir. Doğadaki tüm canlı ve cansız varlıklar izole olmuş bir şekilde ve kendi dışından bağımsız değildir. Hemen her varlık çevresi ile etkileşim halindedir. Dolayısıyla düzen kadar düzensizlik de başlayan ve biten süreçlerdir. Sistemde oluşan bir farklılık düzensizliği üretebilirken sistem içindeki birimlerin ilişkisi düzen ve düzensizliğin ilişkisini belirlemektedir. Bu durum göstermektedir ki, bir sistem etkileşim içinde bulunduğu diğer sistemlerden kopuk bir aksiyon gösterememekte hatta meydana gelen aksiyonlar karşılıklı etkileşimin ürünü olan aksiyonlar olmakta ve -üstelik- üretilmektedir.

Sistemler arası ilişkiler önceden tüm ayrıntılarıyla belirlenebilecek ilişkiler değildir. Kaotik durumlar, öngörülebilirlik ve periyodiklik ile çelişen, kesinsizliliği göstermektedir. Isaac Newton’ın hareket yasaları ve evrensel çekim yasasında belirtilen teori, dünyadaki ve diğer gezegenlerdeki hareketlerin düzenliliği üzerineydi. Bu teoriye göre, Güneş ve gezegenlerin konum ve hareketi, geçmiş ve gelecek zamanlardaki konum ve hareketleri belirlemektedir. Doğa bilimlerindeki klasik yöntem, Newtonyen determinizm yasaları gibi kesinlilikler üzerinde gelişmektedir. Fakat düzenlilikler evrensel değildir (Koçak, 2000: 94). Bu nedenle düzensizlikler de, düzenlilikler gibi bilimsel ve sosyal araştırmaların üzerinde durması gereken bir önem arz etmektedir. Şüphesiz ki böyle bir durumda düzenlilik kavramı da yeni bir anlam kazanmaktadır.

1970 yılında matematikçi R. May, bu konuda lojistik denklemi oluşturmuştur². Bu denklemi basitçe tanımlamak için fare popülasyonu hesaplaması yapılmıştır. Farelerin sayısı iki faktöre bağlanmıştır: farelerin çoğalma faktörü ve kediler tarafından avlanma faktörü, yani girdi ve çıktı. Formülün hesaplanması sonucundaki elde edilen eşitlik doğrusal olmayan bir eşitliktir. Daha açık bir ifadeyle girdinin iki katına çıkması durumunda çıktı iki kat artmamıştır. Eğer basit bir hesaplama söz konusuysa, yani farelerin çoğalma değeri küçük bir rakam ise hesaplanabilirliği olabilmekte fakat bu değerliğin birkaç rakam yükselmesi dahi (sayı hızla sonsuz sayıda değer arasında sıçramalar göstermektedir) sonuçların kestirilemezliğine neden olmuştur. Bu şekilde deterministik bir durum kolayca kaotikleşmiştir. Bu formülasyondan şu sonuçlar çıkarılmıştır (Gürsakal, 2007: 35-40):

² Söz konusu formülün ayrıntılarına girilmemiş, sadece süreç ve sonuçlarından bahsedilmiştir.

- a) Kaotik davranışlar, çok basit sistemlerde bile ortaya çıkabilir.
- b) Karmaşıklığın ortaya çıkması için bir sistemin çok sayıdaki parçasının karşılıklı olarak etkileşim içinde olması gerekmez. Karmaşıklık iki nedenle ortaya çıkmaktadır: Çıktıların bir yıl sonra geribildirim şeklinde girdi olarak kullanılması (iterasyonlar) ve geribildirim mekanizmasındaki doğrusal olmama durumu.
- c) Tam anlamıyla deterministik sistemlerde bile, belirli bir dönem için kestirilemezlik anlamına gelen kaotik davranışlar ortaya çıkabilir.
- d) Deterministik davranış, kaotik davranış biçiminin özel bir durumudur. Kaotik davranış içinde, küçük düzenlilik adalarına veya pencerelerine, “düzensizliğin içindeki düzene” rastlanabilir.

Doğrusal olma ve olmama durumu, girdi ve çıktı arasındaki orantısallık ölçüsüne göre değerlendirilmektedir. Bunu daha basit olarak etki-tepki ilişkisi gibi çeşitli etkileşimler perspektifinde de değerlendirebiliriz. Fakat Newtonyen formülasyona zıt bir şekilde, etki durumuna beklenen tepki gösterilmeyebilir, buna karşın oluşabilecek bir kriz noktası durumunda tepki etkiyi aşabilecek ölçüye de ulaşabilir. Dolayısıyla bir sistemin doğrusal olmaması, girdisinin çıktısı ile orantılı olmaması anlamına gelir. İnsan vücudundan doğanın büyük bir bölümüne değin, doğrusal olarak işlemeyen sistemsel aktiviteleri görebiliriz.

Dünyadaki birçok olay kaos niteliğinde bir yapılanmaya sahiptir; kar tanesinin oluşumu, dalga hareketleri, dumanın yükselişi, sıvı akışları, nesnelere salınımları... Bununla birlikte kaos sadece doğada değil insan vücudunda dahi etkinlik gösterebilen bir dinamiktir. Buna en iyi örnek olarak insan kalbi gösterilebilir. “Belli koşullar altında insan kalbinin atışı kaotik bir davranış ortaya koyar. Kalbin atış hızı, ritmik aktiviteyi kontrol eden organ tarafından denetlenir. Ancak bazı durumlarda bu organ ile kalbin uyumlu çalışmaması nedeniyle kalp atışları arasında birini takip eden uzun ve kısa boşluklar ortaya çıkar. Daha ekstrem koşullarda ise kalp atış ritmi düzensiz bir hal alır. Kalbin herhangi bir atışının zamanlamasında meydana gelen çok küçük bir değişiklik, bir sonraki kalp atışında büyük bir değişikliğe neden olur. Kalp atışları kaotik bir hale gelir ve yaşamı tehdit eder. Bu örnek, düzenli bir davranışın başlangıç koşulları değiştiğinde nasıl kaosa dönüştüğüne ilginç bir örnektir (Koçak, 2000: 94).”

Bazen sisteme etki eden en küçük bir öge, eğer sistem buna yönelik bir karşı-baskı oluşturamamışsa tüm sistemi değiştirecek etki yapabilmektedir. En küçük bir nicel birim dahi bir kriz noktasının oluşumuna ve patlamasına neden olabilmekte ve niteliksel değişim

oluşturabilmektedir. Bu anlamda çok küçük nicel değişimlerin daha büyük nitel değişimlere yol açması yani kaotikleşme, kaosu en belirgin özelliklerinden birisidir.

Tüm bunların öngörülmesi ve kontrol altında tutulması oldukça karmaşık ve zor olduğu gibi, kendi içinde bir düzenliliğe sahip olması nedeniyle hiçbirisi de nedensiz ve rasgele değildir; bunlar insanın “gözlemleriyle” tanımlanamaz ve anlaşılabilir nitelikte olabilmektedirler. Bu rasgelelik ise önceden tam olarak kestiremeyebileceğimiz bir olasılıklar dizisi barındırmaktadır.

Rastlantısallık ve determinizm arasındaki bu ilişki aslında tamamen birbirine tezat değildir. “Bilmemiz gereken ilk şey rastlantı ile determinizm arasında mantıksal açıdan bir çelişki bulunmadığıdır. Şöyle ki, bir sistemin başlangıç durumunun içerdiği koşullar önceden belirlenmiş olduğu gibi rastlantısal yoldan ortaya çıkmış da olabilir. Başka bir ifadeyle, sistemin başlangıç durumunda belli bir ölçüde olasılık payı bulunabilir. Eğer durum böyleyse sistem herhangi bir diğer zamanda da rastlantısallık ögesini içerecek ve bu da yeni bir olasılık payının ortaya çıkmasına yol açacaktır. Bu yeni olasılık payı da mekanik yasaların uygulanması ile determinist yoldan saptanabilir. Herhangi bir sistemin başlangıç durumu uygulamada hiçbir zaman yüzde yüz bir kesinlikle bilinmeyeceği için düşük bir oranda bile olsa rastlantının her zaman hesaba katılması gerekir (Ruelle, 2006: 28).”

Ayrıca belirtmelidir ki başlangıç durumunun -doğal olarak- içerdiği küçük bir rastlantısallığın dahi sonraki aşama veya süreçte çok büyük boyutlara varması da olasıdır. Olasılığa yönelik olarak rastlantısallığın yaratacağı kaotik durumları bertaraf edebilmek için öngörüye dayalı determinist uygulamalar beklenen işlevi sağlayamamaktadır. Olasılık olgusunu yok saymak ise gerçekliği reddetmek ve gerçekdışı düşünmek demektir.

Kaosun gerisindeki mekanizmaların anlaşılması, yalnızca suda yüzen bir yaprağın davranışı, düzensiz kalp atışları ve damlayan bir muslukta değil; evrenin küçük ve büyük ölçekte pek çok görünümünü anlamamıza da yardımcı olacaktır. Bu özelliği nedeniyle kaos teorisi çoğu bilim dallarında yerini almaya başlamıştır.

2) Uluslararası Sistemde Anarşiye Karşı Kaos

2-1- Paradigmalar ve Tartışmalar: Analiz Düzeyi

Kaos teorisine dair bir uluslararası sistem modeli oluşturulmak istenmesi yeni kavramların uluslararası ilişkiler disiplini içine girmesini zorunlu kılmaktadır. Nitekim bir bilim dalı olarak uluslararası politikanın konusu, uluslararası siyasal sorunların gözlenmesi ve çözümlenmesiyle, bunların anlatılması ve bu konuda tahminler yapılması için kuralların, ya da modellerin geliştirilmesidir (Gönlübol, 1978: 111).

Uluslararası İlişkiler bilimi farklı paradigmalar içerse de geleneksel olarak bir “doğa durumu” -ve düzeni- tasavvuru çerçevesinde bir ilişkiler kümesi olarak betimlenmiştir. Bu ilişkiler kümesi -doğa durumundan kaynaklanan- olumlu ve olumsuz birçok sonucu içermekte ve söz konusu sonuçların nedenselliği hemen hemen tüm paradigmalar için ortak bir kavramsallaştırma ile ortaya çıkmaktadır.

Uluslararası politika analizleri söz konusu olduğunda, üç farklı düzey temelinde ayrım ortaya çıkmaktadır: birey, devlet ve sistem düzeyleri. Teoriler ise bu düzeylerin herhangi birisini temel alarak uluslararası ilişkileri betimlemektedirler.

Birey düzeyindeki analizlerde karar yapıcılarının ve politikacıların davranışlarından yola çıkılmaktadır. Bu analiz düzeyinde, bireyler ve ideolojileri vs. büyük önem taşımaktadır. Birey düzeyinde analiz çeşitli faktörlerle açıklanmaktadır. Bilişsel faktörlere göre, bireyler tamamiyle rasyonel değildirler ve bilişsel sınırları içerisinde mantıksal stratejiler hedeflemektedirler. Duygusal faktörlere göre her insan gibi karar yapıcılar (decision makers) da zaman zaman sınırlı, üzgün, stres altında eylemde bulunabilmektedirler. Psikolojik faktörlere göre bir toplumda insanların çoğu genellikle ortak psikolojik deneyimler yaşamaktadırlar ki bu durum insanların neden genellikle tamamen rasyonel davranmadıklarını açıklamaya yardımcı olmaktadır. Biyolojik faktörlere göre, insan davranışında ve sosyalizasyonda en önemli belirleyici etkenlerden biri içgüdüsel ve diğer kalıtsal yönelimlerle temellenmektedir. Bireysel düzey analiz söz konusu olduğunda tüm bu faktörler, algısal bütünlüğü ve nihayetinde dış politikada belirleyici temelleri oluşturmaktadırlar (Rourke, 2007: 63-69).

Devlet merkezli analize göre, devletler gücünü maksimum kılmak için, uluslararası yapıdan bağımsız olarak dış politika faaliyetlerini icra etmektedirler. Bir toplumun politik kültürü,

onun geleneksel değerlerine, davranış kalıplarına, pratiklerin kökenine bağlıdır. Devletler ise uluslararası ortamda bu bütünlüğü temsil eden özneler olmaktadır.

Sistem düzeyi analize göre ise devletler uluslararası yapının koşulları karşısında kendi dış politikalarını ve kapasitelerini belirlerler. Buna göre dış politika eylemleri vs. dış koşulların etkisine karşı bir tepki, bir yanıt olmaktadır. Devletler uluslararası sistemin realitelerine, gereklerine ve sorumluluklarına uygun bir şekilde davranışta bulunmakta ve eylemlerinde tamamen özgür olamamaktadırlar. Tüm sistemler, tanımlanabilir (identifiable) yapısal karakteristiklere sahiptir. Bu yüzden sistemlerin çoğu hiyerarşik bir yapılanmaya doğru eğilim sergilerler (Rourke, 2007: 87, 88).

Bununla birlikte analiz düzeyi seçimi konusu, uluslararası politika analizlerinde büyük bir sorun teşkil etmektedir. Bu soruna dair David Singer (2001) analiz düzeyini iki ayrı perspektifte ele almaktadır: uluslararası sistem düzeyi ve ulusal devlet düzeyi. Singer'a göre, uluslararası ilişkileri bir bütün olarak ele almak söz konusu olduğunda uluslararası sistem düzeyi analizi kullanışlı olmaktadır. Zira uluslararası ilişkiler analizi için etkileşimleri bir bütün olarak tüm unsurlarıyla kapsamak gerekmektedir. Bununla birlikte analiz düzeyi olarak devleti temel almak, sadece devlete ilişkin değişkenleri kapsamaktadır. Bu analiz düzeyinin sağlayacağı avantajlar ise devletlerin farklılıklarını göz önünde bulundurarak spesifik bir analize imkan vermesidir.

Genel olarak bakıldığında analiz düzeyi tartışmalarında, sistem düzeyi temel alınmadığı takdirde gereksiz ayrıntılarla tümevarımcı bir yöntemin düşebileceği yanlışlıklar vurgulanmakta; devlet düzeyini temel alan yaklaşımlara göre ise devletlerin farklılıklarını ve özelliklerini gözardı edilmesinin getirdiği yanlışlıklar vurgulanmaktadır.

Buna karşın, eğer bilimsel bir model temel alınacaksa, onunla birlikte bir takım kavramların getireceği değişiklik öncelikle genelleme düzeyinde olacağından, sistem düzeyinde bir analiz düzeyi gerekli olmaktadır; ayrıca bu çalışma, devletlerin içsel yapılarını da zorunlu olarak ihmal edeceği yönündeki yargıyı da kapsam dışı bırakacaktır. Sistem düzeyi analizi söz konusu olduğunda ise "sistem" kavramının daha açık bir betimlemesi büyük bir önem taşımaktadır. Nitekim bu tanımın biçimi tamamen teoriyi de biçimlendirmektedir.

Tanımı yapıldığında "Sistem, aralarında düzenli ilişkiler bulunan, ortak özelliklere sahip ve birinde meydana gelen bir değişikliğin diğerini de etkilediği bağımlı değişkenler dizisidir. Sistem, önceden belirlenebilecek bir şekilde birbiriyle düzenli etkileşim halinde olan birimlerin oluşturduğu bir bütündür. Sistem, her bir parçası bütünün özelliklerini az çok yansıtan ve parçalar arasında ortak özellikler bulunan bir yapıdır. Örneğin, Güneş sistemi, güneş ve gezegenlerden oluşmakta, belirlenebilen bir yörüngede hareket etmekte ve sistemi

oluşturan gezegenler arasında bir takım ortak özellikler bulunmaktadır. Ayrıca ekonomik sistemler sürekli ve bağımlı bir ilişki halinde olan bireyleri, grupları ve yatırımcıları içine alan bir diğer sistem biçimidir. Uluslararası sistem ise temel öğeleri belirli sınırlarla birbirinden ayrılan ve aralarında düzenli ve bağımlı ilişkiler bulunan devletlerin oluşturduğu bir yapıdır (Arı, 2006: 513).’’

Sistem yaklaşımları her ne kadar birbirinden farklı bakış açılarına sahip olsalar da, genellikle bilimsel açıdan aynı yönteme sahip olmaktadır. Örneğin, uluslararası sistemin devletlerin davranışları tarafından belirlendiği yaklaşımı, klasik mekanik fiziğin (Newtonyen) analitik yöntemi vasıtasıyla ele alınmaktadır (Hollis & Smith, 2001: 849). Bu yöntem, bütünü onun ayrı parçalarına indirgemeyi ve onların özellik ve bağlarını incelemeyi gerektirmektedir. Bütün, ancak onu oluşturan unsurları incelemek ve onlar arasındaki ilişkiyi gözlemekle anlaşılabilir(Waltz, 1989: 51). Uluslararası sistem teorisi inşası söz konusu olduğunda analitik tümevarım yöntemi bilimsel bir nitelik taşıyamayacağı gibi, uluslararası politika analizinde de teori olgusunu dışlayarak sistemik analizi olanaksız kılmaktadır (a.e.)

Uluslararası politika analizinde temel gereksinim, mevcut teorinin bilimsel ölçütlere uygun olması zorunluluğunun yanı sıra -özellikle günümüz küreselleşmesi göz önünde bulundurulduğunda- sistem düzeyinde olması yönündedir. Bu zorunluluğun ilk nedeni, amaçlanmamış sonuçların sık sık ortaya çıkması ve küresel sistemin iç-dış ayrımını gittikçe ortadan kaldırmaya başladığı total bir yapı, bir sistemik totalite haline gelmesi nedeniyledir (Hardt & Negri, 2001).

Bu faktörlerle birlikte kavramsal olarak bakıldığında işleyiş olarak uluslararası sistem olgusu yukarıda ele alındığı gibi dinamik ve karmaşık bir etkileşim mekanizması görüntüsü sergilemektedir fakat tarihsel olarak baktığımızda uluslararası sistemlerin de tıpkı toplumsal sistemler gibi yapısal bir şekilde üretilmiş, oluşturulmuş bir düzenliliğe (davranış kalıpları, algılayış tarzı... kısacası genel bir totalite bünyesinde) doğru hegemonik bir eğilim sergilemeye çalıştığı aşıkardır. Bunun nedeni ise kaos teorisi perspektifinden bakıldığında her sistemik yapının (ister sosyal ister doğal olsun) kaotikleşmeye karşı bir stabilite oluşturmaya doğru bir denge sağlamaya çalışmasıdır. Doğal sistemlerde bu denge spontane ve organik bir şekilde sağlanırken, sosyal sistemlerde ise çeşitli disiplin ve kontrol mekanizmaları ile üretilmekte ve yeniden-üretilmektedir.

Sonuç olarak analiz düzeyinin birey ya da devlet düzeyinde olması sorunsalı bir yana her sosyal yapının belirli bir sistemik totalite nüfuzu altında kaosa; yani belirsizliğe, kontrolsüzlüğe, öngörülemezliğe karşı bir yapılaşma eğilimi sergilediğini söylemek olanaklıdır.

Buna karşın doğal sistemlerde görülmektedir ki, kaos bizzat doğanın işleyişinin mantığını göstermektedir. Başka bir deyişle, doğada kaos daimi olarak mevcut hassas bir denge fakat kaotikleşme ise sistemlerde vuku bulan çözülmeye tekabül etmektedir. Bu anlamda kaos ile kaotikleşme arasında göz ardı edilemeyecek bir fark söz konusudur. Kaotikleşme veya kaotiklik, kaosun zıddı veya eşanlamlısı değildir; kaos zamansal-uzamsal olarak tanımlanamaz bir şekilde ontolojik olarak verili iken, kaotikleşme zamansal-uzamsal sınırlarla tanımlanan epizodlar olmaktadır.

Son kertede kaos -4. bölümde açıklanacak olan- logo-merkezci ikiliklere tabi tutulamaz, bu nedenle yapılaştırılmaz, dolayısıyla sosyal sistemler kendi çelişkisini kendileri yaratmaktadır. Uluslararası İlişkiler teorilerinde realist ve idealist yaklaşımlar ise uluslararası sistemi bahsedilen koşullardan bağımsız, üretilmiş ikilikler bağlamında ele almaktadırlar.

2-2- Sistem Anarşi ve Kaos

Uluslararası sistem, Hobbes'tan bu yana bir -farklı bakış açılarında- doğa durumu olarak betimlenmiştir. Bu yaklaşım aynı zamanda erken bilim felsefesi anlayışının zeminine dayalı olarak oluşturulmuştur. Çoğu uluslararası politika yazarları uluslararası ortamın bir doğa durumu olduğu konusunda hemfikir olmaktadır. Doğa durumunun uluslararası politika açısından sonuçları konusunda genel olarak -Thomas Hobbes ve John Locke geleneğine dayalı- pessimistik ve optimistik yaklaşımlar nezdinde farklılık söz konusu olmaktadır (Nye, 2003: 4).

Hobbes'a göre düzenleyici bir otoritenin olmadığı doğa durumunda herkes herkese karşı savaş halindedir. Bunun nedeni ise insanlar arasında doğal durumundan kaynaklanan eşitsizlik faktörüdür. Bu eşitsizliğin yarattığı çatışma halini kaldırmak ve kontrol altında tutmak için üst bir otoritenin varlığı gerekmektedir.

İnsanlar doğuştan eşittir fakat doğa durumunda farklı özellikler kazanırlar. Bu farklılık insanların birbirine karşı üstünlük kurmasıyla sonuçlanmaktadır. Eşitsizlik güvensizlik doğurmaktadır; güvensizlik ise savaş. Eğer iki kişi aynı anda sahip olamayacağı bir şeyi istiyorsa birbirine düşman olmaktadırlar. İnsanlar bu güvensizlik ortamından kurtulmak için, kendisine karşı tehlikeli olabilecek tüm unsurları ortadan kaldırmaya çalışmaktadırlar. Dolayısıyla insanlar arasındaki bu savaş halini ortadan kaldırılması için herkesi birden korku altında tutacak genel bir güç gerekli olmaktadır (Hobbes, 1995: 92-96).

Hobbes'a göre, "Savaş, sadece muharebeden veya dövüşme eyleminden ibaret olmayıp; mücadele etme iradesinin yeterince bilindiği bir zaman süresinden oluşur: dolayısıyla, savaşın doğasında *zaman* kavramı, havanın doğasındaki gibi düşünülmelidir. Nasıl kötü havanın doğası bir veya iki yağmur sağanağından ibaret olmayıp, birçok günlerin eğiliminden oluşursa: savaşın doğası da, çarpışma eyleminden ibaret olmayıp, tersine bir güvencenin bulunmadığı, çarpışmaya yönelik kesinleşmiş eğilimden oluşur. Bunun dışındaki bütün zamanlarda Barış vardır (a.e. 94)."

Hobbes, doğal hak, özgürlük, doğa yasası gibi önemli konulara tanımlama getirmektedir. Doğal hak, "kendi doğasını, yani kendi hayatını korumak için kendi gücünü dilediği gibi kullanmak ve, kendi muhakemesi ve aklı ile, bu amaca ulaşmaya yönelik en uygun yöntem olarak kabul ettiği her şeyi yapma özgürlüğüdür (a.e. 96)"

Hobbes'a göre özgürlük, dış engellerin yokluğudur; "bu engeller, çoğu zaman, insanın dilediğini yapma gücünün bir bölümünü elinden alabilirler, fakat kendisinde kalan gücü, muhakeme ve aklının emrettiği şekilde kullanmaktan onu alıkoymazlar."

Doğa yasası kavramına Hobbes daha geniş bir yer ayırmaktadır. Doğa yasası, "akılla bulunan ve insanın kendi hayatı için zararlı veya hayatını koruma yollarını azaltıcı olan şeyleri yapmasını yasaklayan veya insanın hayatını en iyi şekilde koruyabileceğini düşündüğü bir ilke veya genel kuraldır (a.e. 96, 97)."

Temel doğa yasası, herkesin herkese karşı savaşıydı. İkinci doğa yasası ise şu şekildedir: "bir insan, başkaları da aynı şekilde düşündüklerinde, barışı ve kendini korumayı istiyorsa, her şey üzerindeki bu hakkını bırakmalı ve başkalarına karşı, ancak kendisine karşı onlara tanıyacağı kadar özgürlükle yetinmelidir. Çünkü, herkes her dilediğini yapma hakkını elde tuttuğu sürece, bütün insanlar savaş durumundadır. Fakat, başka insanlar da, onun gibi, haklarını bırakmazlarsa, o zaman onun da kendi hakkını bırakması için bir neden yoktur: çünkü böyle bir şey, onu, başkaları için av yapardı ve hiç kimse de, barıştan yararlanmak yerine, böyle bir duruma düşmek istemez (a.e. 97)."

John Locke'a göre ise doğa durumu, herkesin eşit ve özgür olduğu, hiç kimsenin malına, özgürlüğüne zarar verilmediği bir alandı. İnsanların bu şekilde davranışı doğa yasasını da betimlemekteydi. Buna karşın doğa durumunun da belli olumsuz yanları bulunmaktaydı. Bu olumsuzlukları kaldırmak için önce doğa yasasını keşfetmek sonra da buna uygun bir hükümet şekli belirlemek gerekliydi.

Doğa kanununu keşfetmek Locke'a göre zor bir iştir (1999): Doğa kanunu yalnızca tabiat ışığı vasıtasıyla bilinir. Onu geleneğe göre bulmak imkansızdır, çünkü hemen her toplumun kendine özgü farklı bir geleneği vardır. Doğa kanunu, doğuştan gelen bir bilgi de değildir.

Öncelikle bu bilginin doğuştan olduğuna dair bir kanıtlama ortaya çıkmamıştır. Eğer doğa kanunu insanlarda doğuştan bir bilgiyse farklı kültürlerde farklı toplumların olması beklenemezdi ve ilkel bir insan dahi bu bilgiyi bilmiş olurdu ama böyle bir durum mevcut değildir. Bununla birlikte doğa kanunu bilinmediği içindir ki, her türlü ahlaksızlık, cinayet, hırsızlık vs. hala mevcuttur. Doğa kanununu keşfetmek için geriye sadece duyular ve akıl kalmaktadır.

Locke'a göre akıl ve duyu birbiriyle uyumlu bir şekilde çalışırsa ancak verimli olabilir. "Bu iki yeti birbirine hizmet ederek çalışacak olursa, yani, eğer duyu yetisi akıl için duyular varlıklara ait ideaları ve düşünmenin malzemelerini sağlarsa; öte yandan akıl da duyu yetisine rehberlik eder... Fakat, eğer bu yetilerden birini kaldırırsanız diğeri kesinlikle faydasız kalacaktır; akıl olmadığı takdirde biz, duyularımızla harekete geçirilsek bile, hayvanların bulunduğu seviyeye güçlkle ulaşabiliriz... (a.e. 42)"

Locke, doğa kanununun bilinmesiyle birlikte bu bilgiye dayalı olarak siyasal ve hukuksal düzenin oluşturulması gerektiğini ele alır. Yalnızca, doğal durumun yani özgür bir toplumun güvenceye alınması, insanların başkalarının saldırılarından uzak tutulması, mülkiyetin korunması vs. için hükümet kurulmalıdır ve oluşacak olan bu hükümet bireye tabi olmalıdır, birey hükümete değil. Devletin başka bir amacı olmamalıdır. Böylelikle insanlar doğa durumundan uygarlık düzeyine yükselirler.

Bu iki geleneğin doğa düzenine dair yaklaşımı, uluslararası sistemin doğası üzerine günümüzde hala devam eden yoğun tartışmalar doğurmuştur. Gelenekselcilik-davranışsalcılık tartışmasının ötesinde merkezi sorun, uluslararası kurumların güç dengesi mantığından uzakta, savaşları önleyecek bir etki yaratıp yaratmayacağı üzerinedir.

Realist yanıt, bu sorunun cevabını 'hayır' olarak değerlendirmektedir. Onlara göre kurumlar gücü maksimize eden davranışları olsa olsa kısa süreli olarak durdurabilmektedirler. Kurumlar, devlet davranışlarından bağımsız olarak etkili olmaya işaret değillerdir. Örneğin, Birleşik Devletler'in NATO içinden Sovyetlere karşı denge teşkil edecek anlaşmalar çoğunlukla ad hoc anlaşmalardı. NATO, üye devletlere güç dengesinin mantığına karşı davranacak bir yaptırım uygulamamıştır. Karşı görüş ise, bu kurumların devletlerin davranışından bağımsız olabileceğine inanmaktadır. Buna göre kurumlar, barışı sağlayabilmekte, gücü maksimize etmeye dayalı devlet davranışlarını değişim ve reddiye doğrultusunda yöneltebilmektedirler (Mearsheimer, 1995: 82).

Uluslararası sistemi bir doğa durumu olarak betimleme, sistemde meydana gelen ve gelecek olan olayları farklı yaklaşımlarla, her analiz düzeyinin doğasına bağlamak arayışına yöneltmiştir. Kenneth Waltz son kertede bütüncül bir yaklaşımla, uluslararası politikanın

olumsuz sonuçlarını sistem, devlet ve birey düzeylerinde ele almıştır (1996). Böylelikle klasik argümanlar ile yeni argümanları bir arada değerlendirmiştir.

Waltz'a göre genel olarak bakıldığında, doğa durumu bir olanaksızlıktır. Anarşi, aralarında savaşa neden olur, yönetim barış için gerekli koşulları sağlar. Devletler arasında devam eden doğa durumu sık sık zalimce davranışlara neden olur fakat yaşamın kendisini olanaksız hale getirmez (a.e. 227). Bununla birlikte kaçınılmaz ve doğal olarak her devlet kendi çıkarını gözetir. Dışta tutarlılık yoktur, bu nedenle mevcut olan anarşi durumunda benzer birimler arasında doğan kaçınılmaz çıkar çatışmalarında uzlaşmanın güvenilir ilerlemesi yoktur (a.e. 237).

Klasik tartışmalar sonrası oluşan tartışma ortamı ise, uluslararası kutuplaşma durumuna yönelik olmaktadır. Tartışmaların odak noktası, iki kutuplu bir uluslararası sistemin daha istikrarlı olup olamayacağına yöneliktir; nitekim 1914-1939 yılları arası çok kutuplu ortamı savaflara en müsait ortamı yaratmış, buna karşın iki kutuplu Soğuk Savaş ortamında barış olmasa bile nükleer silahların caydırıcılığı ve yarattığı denge, daha istikrarlı bir yapı oluşturmuştur, buna karşın içsel karışıklıklar ve ekonomik olaylar göz ardı edilmiştir, uluslararası kurumların beklentileri ise devletlerin klasik beklentilerini değiştirebilmektedir (Hoffmann, Keohane, Mearsheimer, 1990).

Uluslararası sistemin doğasından temellenen argümanlar çok farklı boyutlara yönelse de yalnızca bir noktada tüm fikirler ortak olmaktadır. Buna göre, “uluslararası ortam anarşiktir”; uluslararası politikada meydana gelen eylemler ve sonuçları -farklı yaklaşımlarla- anarşi durumundan kaynaklanmaktadır. Öznelerin, uluslararası sistemde meydana getirdikleri etkileşimler, anarşik bir alanda ortaya çıkmaktadır.

Uluslararası sistem en istikrarlı halde (tek kutuplu kabul edilen) bile anarşi olgusunu -tam olarak veya mutlak anlamda- bertaraf edemez. Bunun nedeni, ortada tek bir süper güç olsa bile bu gücün, rakiplerin tümünün bertaraf edilmesinde başarılı olup olamayacağının, sınırlı güçteki aktörlerin kendisiyle birlikte davranıp davranamayacağının bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Anarşi olgusu ise bizzat bu belirsizlikten kaynaklanmaktadır. Netice olarak tek kutuplu bir sistem -döngüsel olarak- bir süre sonra yerini çok kutupluluğa bırakmaktadır (Krauthammer, 1991; Dedeoğlu, 2004: 578).

Uluslararası sistemin anarşik bir yapıda olması çatışmasız, daha doğrusu çatışma olasılığının olamayacağı bir yapıyı olanaksız kılmaktadır. Uluslararası sistemin özneleri sisteme sürekli yeni girdiler, aksiyonlar sokmuş ve bu durum da sistemdeki öznelerin sürekli olarak değişen koşullara kendini uyarlaması veya aksiyon göstermesini zorunlu kılmıştır. Bu

nedenle tarihte büyük güçlerin olduğu tek kutuplu sistemlerde dahi uluslararası yapı daima büyük güçlerin doğduğu ve çöktüğü bir ortamda vuku bulmuştur (Kennedy, 2005).

Günümüzde uluslararası kurumların sayısının gittikçe artmasıyla birlikte; savaşı önleyici örgütlenmeler ve anlaşmalar meydana gelmesi, ekonomik akışı kusursuzlaştıran bir ticaret ağının oluşması ve bu nedenlerle devletlerin birbirlerine daha da bağlı olması, anarşi kavramının getirdiği güvenlik vb. kaygıların yok olması anlamına gelmemektedir. Nitekim, “Çağdaş silahlardaki niceliksel ve niteliksel artış anarşik süreci perçinlemiş, üstelik silah üretim ve teknolojisi üzerindeki devlet denetiminin giderek azalması, topyekün ve sınır aşırı çatışma ihtimallerini de yükseltmiştir. Bu durum, devletlerin güvenlik önlemlerini yenileştirmeleri ve yeniden yapılandırmaları yolunda bir baskı yaratarak gerginliklerin ve uluslararası müdahalelerin artmasına yol açmıştır (Dedeoğlu, 2004: 582).”

Netice olarak, uluslararası sistemler ve onun yaratacağı koşullar değişse de, özde sistemin anarşik doğası değişmemektedir. Değişimler olsa da bunlar sistemin içinde olan değişimlerdir; sistemin bütünü ise uzun zaman alan nadiren gerçekleşen değişimler olmaktadır. Örneğin büyük değişimler olarak, nükleer silahlar devletlerin ve diğerlerinin güvenliğini olanaklı kılmıştır fakat uluslararası politik sistemin anarşik yapısını değiştirmemiştir. Sistemin yapısındaki değişimler birim düzeyindeki değişimlerden farklıdır (Waltz, 2000: 5).

Görüldüğü üzere Uluslararası İlişkiler biliminde çoğu yaklaşım, uluslararası sistemin anarşik doğası konusunda hemfikir olmaktadır. Realizm, daha başından beri anarşiyi merkezi bir konuma yerleştirmiştir. Bizzat doğa durumu olan anarşi, iki farklı argüman ortaya çıkarmıştır. İlki, uluslararası ilişkilerin yapısal özelliklerinin sonucu olarak, savaşı açıklayan analitik bir modeldir. Bu, uluslararası aktörlerin arasındaki çatışmanın sonucu olarak ortaya çıkan bir savaş durumunda, zorlayıcı düzenleyici kuralların yapabildiği üst bir gücün yokluğudur. İkincisi ise, uluslararası ilişkilerde haklı nedenlerin (justification) normatif ilkelerce sağlanması üzerinedir (Beitz, 1979: 35).

Anarşi, realist teoride uluslararası politikanın özelliğini ifade etmektedir ve uluslararası alanda aktörler için anarşi etkileşimleri barışçıl ve barışçıl olmayan etkileşimleri kullanan bir özelliktir. Uluslararası anarşi, uluslararası kurumların akışkanlığı devletlerin aksine ortak eyleme daha yatkın olsa da rekabet ve uzlaşmazlıklar yaratarak ortaklaşa eylem ve ortak kazançlara ket vurmaktadır. (Grieco, 2001: 804, 805) .

Liberal teoride de uluslararası etkileşimlerde anarşi durumuna merkezi bir öğreti olarak yaklaşmaktadır; bir anarşik sistemin gerçekliğinden, farklı etkileşimlere işaret etmektedir. Buna göre uluslararası sistemin anarşik doğası, eğer karşılıklı işbirliği olduğu taktirde tarafların kazançlı çıkacağına dairdir. Bu anlamda anarşi, toplumları işbirliğine

yönlendirmektedir (Keohane, 1998: 88). Bunun yanı sıra mevcut rekabet ortamı, rakip devletler arasında ekonomilerin, teknolojilerin, özgürlüklerin ve refahın da gelişimi yönünde baskı meydana getirmektedir (Fukuyama, a; Fukuyama, 1999).

Uluslararası ortamda düzeni sağlayıcı, zorlayıcı bir üst güç olmaması devletlerin önleyici kaygılardan kaynaklanan bir tavır almalarını sağlayabilir (Quester, 1982: 103). Buna karşın Hedley Bull, ilkesiz-devletsiz toplumları örnek göstererek zorlayıcı bir gücün olmadığı toplumlarda pekala düzenin veya ahengin mevcut olabildiğini³ ve uluslararası toplumun çoğu özelliğinin de buna benzediğini ele almıştır. Dolayısıyla uluslararası sistemin -Hugo Grotius temel alınarak- üst bir zorlayıcı güç olmadan da normatifliği ve tüzelliğinin olabileceği vurgulanmıştır (1996). Nitekim Grotius'a göre insanlar doğa tarafından kendi mutluluğunu aramaya zorlanmaktadır. Bunun için de öncelikle işbirliğine yönelik bir yaşam tarzını tercih etmektedirler. Bu durum uluslararası ortamda çatışmayı önleyecek bir hukuk kuralları ve hakem rolü oynayabilecek kurumların işleyebilirliğini göstermektedir. Buna karşın savaş durumu da barış durumu kadar sık rastlanılan bir olgudur. ‘‘Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku* adlı eserinde savaşı uluslararası toplumun doğal durumunun bir parçası olarak sunar. Onun görüşüne göre, devletler arasında savaşa yol açmayacak hiçbir anlaşmazlık yoktur. Savaş durumunun yanında barış durumu da vardır. Savaş uluslararası ilişkilerin doğal bir parçası olduğu için, savaş durumu devletlerarası ilişkileri düzenleyen kuralların olmaması demek değildir. Grotius için, savaş durumu da barış durumu gibi kurallara tabidir (Williams; Wright; Evans, 1996: 121).’’

Buraya kadar Uluslararası İlişkilerin analiz odağı olarak neresinden tutulacağı tartışması ve sonrasında neresinden tutulursa tutulsun ortada bir anarşi olduğu kapsamında uluslararası ortamın ve ilişkilerin sorunsallaştırılması görülmektedir. Waltz'un self-help durumundan kaynaklanan kaçınılmaz çatışma yorumundan, Keohane'e göre sistemin önündeki engeller kaldırıldığı takdirde kendi dengesini bulacağı yorumuna, Bull'un uluslararası ilişkileri devletin içsel ilişkisi benzeri bir düzenlemeye tabi tutulabileceği anlayışına değin; her koşulda bir düzenleyici otoritenin zorunluluğu veya bu düzenlemenin kendiliğinden oluşacağı çıkarsamasının yapılması olanaklıdır.

Dolayısıyla ister üretilen bir düzen isterse spontane olarak oluşacak düzen olsun, uluslararası ilişkilerdeki sorunlar farklı devletlerin biraradlığından veya etkileşiminden kaynaklanan sorunlar olarak yorumlanmakta ve nihayetinde uluslararası sistemik yapının

³ İlkesiz-devletsiz toplulukların anarşik sosyal organizasyonu Murray Bookchin başta olmak üzere Pierre Clastres gibi ekolojist-anarşist, John Zerzan, Bob Black gibi primitivist-anarşist teorisyenler tarafından etraflıca farklı bakış açılarıyla ele alındıysa da Bull, sadece bazı işlevselci-yapısalcı yazarları ve bazı kabile örneklerini temel almıştır.

düzenleyici bir işleve sahip olması düşüncesi kendiliğinden meşrulaştırılmaktadır. Buna karşın uluslararası sistemdeki sorunlara dair böylesi bir indirgemecilik uluslararası sistem olgusunun kendisinin değerlendirilmesini olanaksızlaştırmaktadır.

3) Kaos ve Uluslararası İlişkiler

3-1- Kaosun Sosyal Teorisine Bakış

İnsanlığın bakış açısından kaos olgusu ve hissiyatı en az insanlık tarihi kadar eski bir algılayışa tekabül etmektedir. İnsanlar, kendi dışında meydana gelen ve gelmekte olan hareketliliğe uygun bir adaptasyonun yanı sıra, buna karşı da kendi yaşamını ve içinde bulunduğu topluluğu organize etmişlerdir. Örneğin, ilkel insan doğayı kendi isteklerine yönelik düzenlerken bunu ritüeller, büyüler vb. gibi mistik eylemlerle yapmaya meyilli olmaktadır. Dış dünyası, onun soyut tasarımı içinde mevcuttur. İlkel bilinçte, istedikleri zaman yağmur yağdırabilen, güneşi açtırabilen... bir zihniyet kapasitesi mevcuttur. Doğal olanla doğüstü arasında bir sınır yoktur (Frazer, 1991: 9-13). Her şey öngörülebilirdir, kaotik durumlara yer yoktur. “Ona göre, dünya çoğunlukla doğüstü güçlerce, yani tepilere ve nedenlere kendi malıymış gibi hükmedebilen; kendisi gibi, acılarına, korkularına ve umutlarına başvurulardan etkilenebilen kişisel varlıklarca yönetilir. Böyle kavranılan bir dünyada doğanın gidişini kendi yararına etkileme gücüne sınır tanımaz o (a. e. 10).” Toplumsal bir organizasyon, kaosun varlığına yönelik oluşturulmuş sistemsel bir organizasyon, kaosa karşı düzenlileştirme edimi olmaktadır; aynı zamanda uluslararası sistem de.

Kaos teorisi uluslararası ilişkiler teorisine bu açıdan kullanışlı bir model sunmaktadır. Daha açık ifadeyle, uluslararası sistemik oluşum da kaosa karşı oluşturulmuş, üretilmiş bir yapı teşkil etmektedir. Bu anlamda uluslararası sistemi ilk olarak kaosa karşı oluşturulmuş bir yapı olarak düşünmek olanaklıdır.

Yapısalcı teori açısından bakıldığında yapısalcılık; dilbilimden, kültür araştırmalarına, halk masallarına ve edebiyat metinlerine kısaca tüm anlatı (narrative) türlerine kadar, geniş bir alanda uygulanmasını gördüğümüz, farklı anlamlar yüklense de genel olarak "yapı'nın belirleyiciliğinden hareket eden felsefi ve toplumsal problemleri bu belirleyici yapı kavramından hareketle açıklamaya çalışan yaklaşımın adıdır. Ancak diğer taraftan yapısalcılığın, kartezyen veya Kantçı fenomenolojinin bir başka versiyonu olmayan, Dilthey ve hermeneutikçilerin yaptıkları gibi, toplumsal ve tabii bilimlerin yöntemleri arasında keskin bir ayrım üzerinde ısrar etmeyen, yalnızca öznenin önemini değil aynı zamanda "anlam"ın da önemini reddeden bir bilim olduğu şeklinde bir görüş vardır. Bu görüşe göre yapısalcılık; tüm

insan etkinliklerinin (yapıp etmeleri, konuşmaları, yazmaları/anlatılan) nesnel kurallarına ulaşmak isteyen bilimsel bir araştırmadır (Çevikbaş, 2002: 138).

Bilimsel bir metod olan yapısalcılık, “genel idealar” olarak adlandırılan içerimler ve dilin formları olarak, tüm insan etkinliklerinin sonuçlarını göz önünde bulundurmaktadır (Craib, 1984: 106). Bu anlamda gerçekliğin görünüşünün bir derecesi olarak farklı idealar farklı yaşamlara tekabül etmektedir. Genel anlamların analizine bir rehber olarak yapısalcı vurgu, bu durumun yarattığı genel anlamlar temelinde yatan yapısal ve mantıksal düzen üzerinedir (a.e. 108, 109).

Bu anlamda yapısalcı teori açısından uluslararası sistemik oluşumda ideaların ve onların temelindeki yaşam tarzlarının oluştuğu ve üretildiği bir yapı olarak değerlendirilebilir. Sistemin gerçeklikleri sistemi oluşturan anlamsal ilişkilerin ürettiği gerçekliklerdir. Bu durumun nesnel koşullarına ulaşmak veya bilimsel yasalarını çıkarmak kaos söz konusu olduğunda olanaksızdır çünkü kaos nesnel yasalar yerine geçiciliği, değişkenliği, belirsizliği vs. ve bunun yarattığı hassas dengeyi ifade etmektedir. Bununla birlikte yapının dinamiği ve mantığını açıklamak olanaklıdır. Nitekim kaos, farklı dinamiklerin, sistemi sürekli hareket haline sokarak statikleşmesini engellemektedir. O halde bu diyalektiği post-yapısalcı ve yapı-sökümcü perspektifte okumak gereklilik arz etmektedir.

Sosyal açıdan bakıldığında kaos olgusunun bireysel ve toplumsal düzeyde algılanışı yarattığı sosyal organizasyon ve düşünme biçimi üzerinde kaçınılmaz bir etkiye sahiptir. Gilles Deleuze ve Felix Guattari’ye göre kaosu algılamak bilimden sanata felsefeden gündelik yaşama değin hemen her alanda etkisini göstermektedir. Buna dair oluşturulan her kavramın aslında düzensiz bir çerçevesi vardır ve kaostan çıkmaya dair oluşturulmuşlardır. Ötekini algılamak, yeni bir kavramsal alan yaratmayı güdülemektedir, aksi taktirde düzlemlerin tutarlılığı çakışacaktır. Kaos her türlü tutarlılığın olanaksızlığıdır. “Felsefenin sorunu, düşüncenin içine gömüldüğü sonsuzu yitirmeksizin, bir tutarlılık kazanmaktır (bu bakımdan kaosu zihinsel olduğu kadar da fizik bir varoluşu vardır) (2004: 45).” Son kertede kaosa karşı bir içkinlik düzlemi yaratılır ve her düzlemin de aşkınlığı; fakat ortaya çıkan düzlemler çokluğu bütün olarak kaosu kucaklayamamaktadır. Düzlemler çokluğu nihayetinde yeniden bir kaos yaratır; “o zaman aşkınlığın yeniden sızması mukadderdir. Ve eğer bundan kurtulmak mümkün olmuyorsa, bu, görünüşe bakılırsa, her içkinlik düzleminin, defetmesi gereken kaosu yeniden kurmadan, benzersiz olmaya, DÜZLEM olmaya talip olamamasındandır: aşkınlık ve kaos arasında bir seçim yapacaksınız... (a.e., 52)”

William Connolly ise böyle bir durumu Nietzsche’den aldığı “hınç” kavramıyla, bir toplumdaki insanların belirsizlik karşısında takındığı karakteristik özellikler ve duygular

olarak betimlemektedir. Buna göre yaşamdaki belirsizlik; bir dizi kurumsal standart, disipline bağlılık... genel olarak bağımlılığın verili kurallarının zaman içindeki istikrarı konusundaki belirsizliğe tekabül etmektedir. Connolly, bu belirsizlik durumu ile oluşturulan toplumsal organizasyonun ('geç modern proje' olarak tanımlamaktadır) aslında bir 'bağımlı belirsizlik' olduğunu vurgulamaktadır (Connolly, 1995: 40). Bir toplumdaki bireylerde, otoriteye karşı gösterdikleri rıza karşısında belirsizliğin hala hükümler olması durumunda birbirlerine (en genel anlamıyla Ötekine) karşı genel hınç duygusu ortaya çıkmaktadır.

Connolly'ye göre modern birey alışıldık algılamalar ve kavramlar içerisinde (bu durum onun kimliğini oluşturur) insanlık durumuna karşı bir hınç taşır ve bu en net biçimde o kimlikten önemli ölçüde sapanlara karşı gösterdiği hıncın yoğunluğunda açığa çıkar. Böyle bir sapmanın önlenmesi için edimler, kavramlar vs. belirli kalıplarla sınırlandırılır ve bunun dışındaki edimler anormalleştirilir, diğer deyişle "öteki"leştirilir. Böylelikle farklı kimlikler arasındaki çatışma, söz konusu totaliter yapı tarafından üretilmektedir. Uluslararası sistem açısından bakıldığında da böyle bir totaliter amaç görülmektedir. Bununla birlikte daimi bir sosyal kontrol olgusu bir yanlısamadan ibarettir.

"Gelecek konusundaki bu endişeler nelerdir? Geç modernliğin refah devletleri büyük bir olasılıkla kendi içlerinde disipliner kontrolü yaygınlaştırmaksızın ve dış ülkelere yönelik olarak da sık sık belli düşmanlıkları kışkırtmaksızın gelecekte ayrıcalıklı konumlarını koruyamayacaklardır. Daha da önemlisi, geç modernlik, hiçbir siyasi birim ya da ittifak bu sistem veya yarattığı etkiler üzerine hakimiyet kurmak için gereken beceri düzeyini tutturamazken sistematik karşılıklı bağımlılıklardan oluşan dünya çapındaki ağı daha fazla sıkılaştığı bir zamandır. Uygun siyasi düşünce düzeyi (geç modernliğin dünyası) ile fiili kolektif eylem kapasitesi (devlet ve çeşitli bölgelerdeki devletlerarası ittifaklar) arasındaki bu temel asimetri eldeki herhangi bir araçla aşılamaz. Devlet dışı terörizm, sermayenin uluslararası hale gelmesi, sera etkisi, asit yağmurları, uyuşturucu trafiği, yasadışı yabancılar, stratejik planlamanın küresel karakteri, devlet sınırları dışına taşan yaygın kaynak bağımlılıkları ve kıtalararası artan bulaşıcı hastalık transferi geç modernlikteki bu zaman ve uzam daralmasının bazı işaretleri olarak görülebilir. Bunların hepsi bir arada, en güçlü devletlerin mevcut gücü ile kendi kendilerini yönetmek ve kendi kararlarını almak için ihtiyaç duydukları güç arasında genişleyen bir uçurum olduğunu göstermektedirler (Connolly 42)."

Uluslararası sistem belli değerler dayatırken devletler de kendi değerlerine göre bu dayatmaları algılamakta ve bu durum da sistemin kaos dengesini hassaslaştırmaktadır. Ayrıca hınç faktörü de göz önüne alındığında ülkeler mevcut küresel sorunlar için sürekli birbirlerini suçlamaktadırlar. Olumsuzluğun küreselleşmesini betimlemektedir bu durum. Bir devlette yerel

olumsallıkları yola getirmek için hep birlikte hareket edebiliriz, ancak birçok devletin gerçekleştirdiği bu tür eylemlerin toplam etkisi kontrol edilemeyecek (çünkü her devletin olumsuzluk karşısında kendi stratejisi yani kültürü vardır) küresel olumsuzluklar üretir; geç modernlik kör bir kaderin kabullenilmesinin yerine olumsuzluğun kontrol altına alınmasını koyar, fakat yeni bir kadermiş gibi görünerek bunu tedirgin eden küresel olumsuzluklar yaratır (Connolly, 1995).

Uluslararası toplum açısından bakıldığında ise uluslararası sistemin yapısının da, önceden görülemeyecek ve sistemin yapısını ve düzenini kaotikleştirecek her türlü etkenin kontrol altına alınması amacı söz konusu olmaktadır. Bununla birlikte bir sistemin mutlak anlamda rijit bir düzen içinde bulunması hiçbir koşulda mümkün olmadığından, uluslararası sistemde de kaotik olayların olması olası olmaktadır. Dolayısıyla uluslararası sistemin yapısının, kaosun yapısına benzetilmesi anarşi modelinin ötesinde bir betimleme olanağı sunmaktadır.

Bu düzenleyici amaçlılık ile birlikte topluluk sistemi, topluluğun iç ve dışını kaostan yani belirsizlik, düzensizlik yani kontrol altında tutulamazlık ve öngörülemezlikten, belirlilik, düzelilik ve öngörülebilirliğe geçişini sağlamaktadır. Sistemin böylesi yapılaşmasıyla birlikte tanımlanabilirlik ve basitlik sağlanmaya çalışılarak kaos, bireyin ve toplumun kontrol ve iradesi altına alınmaya çalışılır. Bunun için her sistem, kaotikleşmeye engel olabilmeye çalışan bir yapılanma ve strateji ile varolmaktadır. Uluslararası sistemde meydana gelen stratejiler ve aksiyonlarda da böyle bir amaçlılık başat faktör olmaktadır.

Dış politika stratejisi denildiğinde; devletin dış çevreye ya da dış dünyaya karşı genel tutumunu, bu dünyayla olan bağlantılarını, iç ve dış amaçlarına ulaşmak ve bekleyişlerini gerçekleştirmek için kabul ettiği ve izlediği genel yön kastedilmektedir. Devletlerin genel stratejileri genellikle açıkça belirtilmez, ancak devletin çeşitli konulardaki tutum ve davranışlarıyla, eylemleriyle ortaya çıkar (Toklu, 2004: 379).

Klasik yaklaşımda ise uluslararası politika stratejileri üç başlık altında ele alınmıştır: “Egemenlik alanını genişletmeyi ve üstün durumda olmağı esas alan politikalar, emperyalizmdir. Uluslararası sorularda devletin ağırlığını ortaya koyan ve etkinlik gücünü belirleyen stratejiler, prestij politikasıdır. Statu quo politikasının aksiyon gerekçesi ise, yerleşmiş düzenin devam ettirilmesidir (Ergin t.y.: 9).”

Sürekli dinamik akışların olduğu her sistem, mevcut dinamikliğe karşı kendi içsel biçimini, eylemlerini ve organizasyonunu; kısacası kendi anlamını ve dilini oluşturmaktadır. Uluslararası sistemin koşulları değiştikçe stratejiler ve aksiyonlar da buna göre biçimlenmektedir. Bununla birlikte uluslararası sistemin dili, devletleri de buna yönelik bir eylemde bulunmaya sevk etmektedir. Uluslararası politika böylesi mevcut stratejiler

bağlamında, sistemin oluşturulmuş dilini bağlamında meydana gelmektedir. Başka bir deyişle toplumsal düzeyde olduğu gibi, uluslararası ilişkilerde de sistemin diline tekabül eden bir dilsel yapı oluşturulmuştur. Bu dilsel yapıyı anlayabilmek açısından Ludwig Wittgenstein'in düşünceleri oldukça önem arz etmektedir.

Wittgenstein'a göre bir dil, bir yaşam biçimine karşılık gelmektedir (2001: 7). Bir dil çerçevesinde nesnel vs. yaşam biçimine göre tanımlanmaktadır; adlar, onun nasıl kullanıldığıyla ilgili etiketler olmaktadır (a.e. 6). Burada dil kullanımı genel olarak, bir şeyi kastetmeye tekabül etmektedir. Eğer birisi vs. mevcut bir dile yabancı veya onun kullanımına uygun olmayan bir aksiyonda bulunduğunda veya salt kendine özgü bir dil kullandığında, bu kastetme durumu bir çelişki haline gelmektedir; anlamlar birbiriyle çakışmaktadır. Bu durumda, Wittgenstein'in sivil yaşamda "felsefenin sorunu" dediği başat öneme haiz bir durum meydana gelmektedir (a.e. 43); söz konusu sorun, büyük ölçüde yaşamdaki çatışmayı açıklamaktadır: farklı anlamaların ve anlamlandırmaların çatışması.

Burada, anlamı ve anlamayı sağlayan şey, önceki deneyimlerin bir sonucudur; başka bir ifadeyle sistemin -deneyimin yaşandığı- koşullarıdır (a.e. 51, 52). Böylelikle anlam ve anlama belli koşullar çerçevesinde "oluşturulan" bir şeydir (a.e. 62). O, öznenin belirli, bütünsel anlamlar çerçevesinde biçimlendirildiği bir aksiyonun nedeni haline gelmektedir.

Wittgenstein'a göre dildeki öteki herhangi bir kavram için o kavramların kullanımları bakımından esas olan, geleneksel yaklaşımların görünüm, yani kavramın sıradan temsil, yeniden üretim ya da öykülemeleridir. Wittgenstein, özel dil konusunu ele alırken, kafasında bir sahne tasarlayan ve daha sonra ötekiler için bu sahneyi çizim için kağıda döktüren birini ele alır. Burada söz konusu olan çizimin işlevi, bir tasarımın temsildir. Çizilen görüntü geleneksel bir temsil işlevi görmekte ve bu görüntü geleneksel olarak temsil, yeniden-üretim ve öykülemelerden aşkın bir egemen gölge durumuna tekabül etmektedir (Wittgenstein, 1998: 36).

Wittgenstein bu iki işlevin bir arada istikrarlı bir halde olamayacağını vurgulamaktadır. Diğerleri söz konusu çizimi onu çizen kişinin gibi algılayamamaktadırlar. Böyle bir diyalektik, özel dil (çizimi yapan kişi) ile egemen gölge -temsil, yeniden-üretim ya da öykülemeler- arasındaki bir gerilime tekabül etmekte ve dilde tutarlı bir anlam oluşumunu olanaksızlaştırmaktadır.

"Çizim, aynı anda, bir öyküleme, bireyin kafasındaki özel bir nesnenin yeniden üretimi, bir temessüldür (re-presentation). Buna göre, çizim, onu çizene, onu çizen durumunda olmayanların algılayamayacağı bir doğrudanlık, bir bulunuş ifade etmektedir. Daha doğrusu, ötekilerin, çizimi algılayarak çizimin arkasındaki yaratıcı zihinsel oluşumu tam anlamıyla

kavradıklarına emin olmaları olanaklı değildir. Wittgenstein'a göre, dilde anlam etkilerinin kavramsallaştırılmasında geleneksel felsefi düşünüş başından beri bu türden bir 'ikili işlev'i varsaymıştır. Başka bir deyişle, geleneksel im (sign) kavramı, imleyen (signifier) ile imlenen (signified) biçiminde bir ikili karşıtlığı veri kabul etmektedir (Polat, 2001: 263).

Son kertede dilin ve anlamın kendisi iktidarın yapılaşmış bir biçimidir denilebilir, dolayısıyla egemenlik ilişkileri yaşamın bütününe çevreleyen bir kapsama sahiptir. Nitekim Michel Foucault'ya göre iktidar olgusu, bizzat "ilişkiler" in kendisidir; "bireyleri, insan varlıklarını birbirleriyle ilişkiye sokan şeydir ve bu ilişki sadece bir anlamın iletilmesi, sadece arzu biçimi altında değil; aynı zamanda, birbirleri üzerinde etkide bulunmalarını ve "yönetme" kelimesine çok geniş bir anlam vererek, birbirlerini "yönetmelerini" sağlayan belli bir biçim altındadır (2000: 323, 324)." Bir bütün olarak hükümlerlik bu durumda bir Leviathan modelinden ziyade (Foucault, 2002: 48); sayısız iktidarlar bütünü, her bir bireyde zincirleme kimliklerle oluşturulmuş bir yapıdır (Wendt, 1992: 398; Foucault, 2000: 324). Dolayısıyla sistemin dili, kuralları, eylemleri, kısacası dışsal aksiyonun anlamlılığını ifade etmekte ve böylelikle iktidar yapısını ve egemenlik ilişkilerini -Batı tarihi boyunca- ortaya çıkarmaktadır.

"Rob Walker'a göre uluslararası ilişkilerde, bilgi tek bir hegemonik kültürel sistem (Batı medeniyeti ya da Aydınlanma) içerisinde tarihsel olarak birleşmiş toplumsal oluşumun tümü için gerçek olarak görüldüğü ölçüde amiller nesnel bilgiye sahip olabilecekleri için nesnel olan evrensel olarak öznel anlamına gelir. Bunun anlamı modernist evrenselliğin ve birliğin bir ifadesi olarak bütünlük kavramının nesnelden ziyade tarihsel olduğudur. Toplumsal ilişkilerin bütünsellik kavramı ile anlaşabileceğini söylemek bir uluslararası ilişkiler söyleminin diğeri karşısındaki üstünlüğünü dayatmak demektir. Burada önemli olan tarihsel birleşme sürecinin evrensel değil, rakip ideolojik söylemlerin ve siyasal pratiklerin somut görünüşleri olan içsel çelişkilerin ortadan kalkmasıyla gerçekleşmesidir. Bunun anlamı ise nesnel olarak algılanan şeyin ancak söylemsel olarak nesnel bir şekilde kurulduğu zaman nesnel olabileceğidir. Hem nesnel hem de evrensel anlamda bütünsellik kavramı tarihsel gelişimin özü işlevine sahip bir siyasal kimliği gerektirir. Bunun sonucunda modernite söylemi sadece evrensellik ve nesnellik ilkeleri ile değil, aynı zamanda özselci bir tarihsel gelişme anlayışı ile çalışır. Bu kimlik, içerisinde yerleşik bulunduğu büyük anlatılara göre farklı biçimler alabilir. Modernite söylemi içerisinde, kimlik egemen, rasyonel, faal öznedir, ki realist söylemde devlete ve Marksist söylemde sınıfa tekabül eder (Keyman, 2000_a: 191)."

Sistemin dilini biçimlendiren özneler, diğer öznelerden sistemin diline uygun adaptasyon göstermelerini beklemekte bu taktirde kaotikleşmeye dair daha istikrarlı bir yapıya sahip olacağını öne sürerken sistemin diline yabancı veya onun dışındaki bir öznenin ise sistemde kaotikleşmeyi olası kılacağını öne sürmektedirler.

Sonuç olarak toplumsal bir sistemde kaotikleşmeye karşı, gelebilecek değişkenleri tamamıyla kontrol altında tutarak kaosu bertaraf etmeye çalışmak sistemi daha da tahakkümcü bir yapılaşma neticesinde kaotikleşmeye sürüklemektedir. Bunun da ötesinde kaotikleşmeye neden olan etkenler, gelebilecek değişkenlerden ziyade sistemin değişkenlere karşı hegemonik bir yapılanma oluşturması ve değişken sabiteleri olarak da kendi değerlerini dayatmalarından (ki bu durumu sistemin kendi çelişkisi olarak tanımlamak mümkündür) kaynaklanmaktadır.

3-2- Kaos ve Konstrüktivizm

Bunlardan yola çıkarak uluslararası ortamda anarşi olgusunun aslında salt doğa durumunun bir unsuru değil, oluşturulmuş, kurulmuş bir yapı olarak değerlendirmek ve uluslararası sistemdeki kaotikleşmelerin ontolojik nedenlerden, yani anarşiden değil de sistemin kendi çelişkilerinden kaynaklandığını söylemek olanaklıdır. Bu noktadan sonra klasik paradigma yetersiz kalmaktadır çünkü pozitivist kökleri olan doğa durumu çıkarsamasının ötesine geçilmektedir. Ayrıca bilhassa buradan çıkarsanan önceden verili ontolojik bir anarşi kavramı da geçerliliğini yitirmektedir (Ruggie, 1998: 862, 863).

Alexander Wendt, anarşinin bu şekliyle varlığını reddetmemekle birlikte onu anlam (meaning) ve yapıya dahil eder. Wendt'in ele aldığı şekliyle anarşi olgusu, kendi kendine yetme (self-help) ve güç politikası nedeni ve mantığıyla oluşmamaktadır (1992: 394). Devletler arasında karşılıklı subjektiviteye dayalı bir ilişki mevcuttur ve sistemin yapısını da bu ilişki oluşturmaktadır.

Wendt, bu ilişkiyi bir şema ile göstermektedir, buna göre: A devleti kendi kimliğine ve inanç sistemine dayalı olarak tanımladığı (ulusal çıkarları da dahil olmak üzere) bir aksiyon gerçekleştirmekte ve B devleti de bu aksiyonu kendi kimliği, inanç sistemi vs. dayalı olarak değerlendirmekte ve buna göre bir aksiyonla yanıt vermektedir. Sonuçta ülkelerin politikaları birbirlerine göre belirlenmekte ve bu karşılıklı ilişki, kuralların, davranış kalıplarının yeniden üretilmesini sağlamaktadır. Oluşturulan böylesi bir karşılıklı ilişki ise ortak anlamsallıklar

oluşmaktadır ki bu anlamsallıkları algılayış kapasitesine göre devletler düşmanlıklarını ve dostluklarını belirlemektedir.

Söz konusu anlamsal yapı bir devletin başka bir devlete yönelik bir dostluğu veya düşmanlığı mevcutsa bunu nedeni anarşi ve güç dağılımından ziyade, anlam temelinde tehdit algılamasına bağlı olmaktadır. Kendi dilini paylaşanlar dost ve düşman olarak ayırt edilmektedir. Örneğin, tehdit olgusu göz önüne alındığında, Birleşik Devletler için Kanada'nın askeri gücü Küba'nın askeri gücünden farklı bir önem arz etmektedir. Aynı şekilde benzer yapısal pozisyonlarda bir Britanya füzesi Birleşik Devletler için farklı, Sovyetler Birliği için farklı tehdit unsuru teşkil etmektedir (a.e. 397-406). Farklı bir örnek olarak, “ABD’de beyaz, iyi Hristiyan, Amerikan İngilizcesi konuşan ve iş alanı petrol ile silah sektörü olan kesimler, tarihsel olarak dünya barışına hizmet etme görevi bulunan ve dünyayı faşizmle komünizmden kurtaran ülkelerin terörizme karşı verdiği mücadeleyi desteklemekte, G. W. Bush iktidarının uygulamalarından kendi çocukları ölene kadar rahatsızlık duymamakta ve ABD ile işbirliği içinde çalışan devletlerin toplumlarına da, örneğin Türkiye’ye, İngiltere’ye ya da Avustralya’ya sempatiyle yaklaşmaktadır. Bu sempatinin söz konusu toplumdaki algılanışı ise, farklılıklar gösterebilmekte; kimilerinin ABD’nin kendilerini kurtaran büyük güç olduğunu savunmalarına, kimilerinin de kendilerini felakete sürükleyecek ve küresel eşitsizliğin sorumlusu bir güç olduğunu ileri sürmelerine yol açmaktadır. Günümüzdeki ABD’nin ölçülebilir özellikleri, bunların nasıl algılandıklarına göre farklı tepkilerin geliştirilmesine yol açmaktadır (Dedeoğlu, 2004: 596).”

Bu bağlamda Nicholas Onuf’a göre devletler arası ilişki, diğer bir deyişle özneler arası ilişki, onların sahip oldukları anlamların temeline dayalı bir ilişkidir. John Ruggie, yinelenen pratiklerin katılımcı aktörler arasındaki kolektif anlamayı artırdığını; etkileşimi düzenleyen, normlar, kurallar hatta yasalar için dayanak sağlayan karşılıklı ilişki örneklerini yapılandırdıklarını ileri sürmektedir. Friedrich Kratochwil’e göre ise uluslararası sistem, edimlerin tekrarlanmasıyla oluşmuş normlar ve kuralların birleşmesidir (Knutsen, 2006: 372).

Özgün davranışa ilişkin norm, değer esaslı ortak paylaşılan beklentiler ve kimlik gibi sosyo-kültürel kavramlar konstrüktivist dış politika teorisinin bağımsız değişkenleri olarak kabul edilmektedir. Buna göre normlar, aktörlerin kimlik ve tercihlerini biçimlendirmekte, kolektif hedefleri tanımlamakta ve herhangi bir davranışı emretmekte veya yasaklamaktadır (Boekle, Rittberger, Wagner, 1999).

Daha ayrıntılı olarak bakıldığında konstrüktivizm içerisinde çeşitli alt yaklaşımların bulunduğunu göz önüne alarak, konstrüktivist yazarların üç temel ontolojik önermeye sahip olduklarını söyleyebiliriz: 1) Normatif veya tinsel yapılar, maddi yapılardan üstündür.

Konstrüktivistlere göre, anlam sistemleri aktörlerin kendi maddi çevrelerini nasıl yorumladıklarını belirtmektedir. Ayrıca konstrüktivistler; aktörlerin sosyal kimliklerinin onların çıkarlarını ve eylemlerini nasıl belirlediklerini sorunsallaştırmakta ve sosyal kimliklerin kurumsallaşmış anlama sistemleri tarafından nasıl oluştuğunu incelemektedirler. 2) Birinci önermeye paralel olarak geliştirilmiştir. Buna göre, çıkar ve eylemleri oluşturan kimliklerdir. Neorealist ve neoliberalere göre çıkar ve tercih formasyonu sistemik karşılıklı etkileşimden önce, dışsal olarak belirlenmektedir. Konstrüktivistler ise, neorealist ve neoliberalerin görmediği veya görmezden geldiği norm, kültür, kimlik gibi uluslararası olguların geniş bir şekilde izah edilmesi durumunda, çıkarların nasıl oluştuğunun açıkça anlaşılacağını savunmaktadırlar. 3) Eden (agent) ve yapı, sürekli karşılıklı etkileşim içerisindedir. Başka bir deyişle eden ve yapı, öznel arası sosyal karşılıklı etkileşimin kurucusudurlar. Sosyal karşılıklı etkileşim, bilginin yapısı ile eylem ve kimliklerin türlerini oluşturmaktadır. Yapılar aktörün anlam ve kimliğini, aynı zamanda uygun ekonomik, siyasal ve kültürel davranışlarını tanımlamaktadır. Yapıların oluşturucu gücünün daha çok ön plana çıkarılması ile beraber, konstrüktivistler, yapıların sosyal edenlerin bilgisel pratiklerinden bağımsız olmadığını ileri sürmektedirler (Reus-Smit, 1996).

Realist ve liberal yaklaşımların önerdiği geleneksel analiz düzeylerinden (birey, devlet ve sistem) farklı olarak Konstrüktivizm, daha çok öznel arası analiz düzeyi'nden bahsetmektedir. Bu bağlamda konstrüktivist çözümlenmeleri realist veya liberal dış politika analizlerinden ayıran önemli fark, Konstrüktivizmin adı geçen ekollerin savunduğu fayda-artırıcı (utility-maximizing) *homo oeconomicus* kavramına yönelttiği eleştirileridir. Ruggie'nin tanımıyla, neofaydacıların genel görüşüne göre idealar, değerler veya normlar sadece çıkarların değerlendirilmesinde yada meşrulaştırılmasında rol alabilirler (Ruggie, 1998).

Buna karşılık konstrüktivist yaklaşım, bu değişkenlerin norm, değer, kimlik gibi bağımsız etkilere sahip olduğunu savunmaktadır. Konstrüktivist görüşe göre aktörlerin eylemleri norm, kültür, kimlik ve diğer değer esaslı faktörler tarafından yönlendirilmektedir. Bu tür sosyo-kültürel unsurların bağımsız etkilere sahip olduğu iddiasının ise egoist, rasyonel *homo oeconomicus* kavramı ile örtüşmeyeceği belirtilmektedir. Bu kavram konstrüktivizmde *homo sociologicus* konsepti ile yer değiştirmiş bulunmaktadır. Konstrüktivist yaklaşıma göre aktörler, kararlarını öznel faktörler, tarihsel-kültürel tecrübeler ve kurumsal unsurlar geçmişine dayanan norm ve kurallar ile kimlikleri temelinde almaktadırlar (Boekle, Rittberger, Wagner, 1999).

Konstrüktivist yaklaşımlara göre norm, belirli kimlik taşıyan bir devletten kolektif şekilde beklenen davranışı tanımlayan kavramdır. Normların ilgili aktörün kimliğini tanımladığı veya oluşturduğu, onun davranışlarını düzenlediği veya herhangi bir davranışı ona emrettiği veya yasakladığı belirtilmektedir. Konstrüktivist analiz düzeyinin ikinci birimi sayılan kültür, bir ulus devlet otoritesinin veya kimliğinin gelenek ve hukukla düzenlenmiş kolektif model belirteci (*determinant*) olarak ele alınmaktadır. İlgili aktöre değerlendirme ve algılama standartları sağladığı öne sürülmektedir.

Konstrüktivist analiz düzeyinin üçüncü birimi olarak tanımlanan kimlik ise dar anlamıyla, bir devletin veya ulusun tarihsel ve bir siyasal süreç içerisinde oluşan inşa etiketi olarak ele alınmaktadır. Bireysellik ve farklılığın imgelerine işaret ettiği belirtilmektedir. Buna göre kimlik, “ötekilerle” ilişkiler sonucunda tasarlanmakta ve biçimlendirilmekte, zamanla modifiye edilmektedir.

Konstrüktivizmin; dış politika ve toplumsal normlar arasındaki ilişkiler, devletlerin sahip olduğu tarihsel-kültürel tecrübeleri ile izlediği dış politika uygulamaları arasındaki tutarlılık, ve nihayet, devletin kimliği ve ulusal çıkarı arasındaki bağıntıya ilişkin iddialarını göz önünde bulundurarak aşağıdaki gibi genel bir tablo çizmek mümkündür:

Buna göre bir devletin kimliği, ulusal ve uluslararası olmak üzere iki boyutta oluşmakta, aynı zamanda söz konusu her boyuta uygun değişimlere paralel olarak zamanla evrim geçirebilmektedir. Devlet kimliğinin ulusal boyutu, başlıca olarak ülkesel düzeyde mevcut olan sosyo-kültürel değer yargılarına ve temel siyasal rejim kriterlerine tekabül etmektedir. Kimliğin uluslararası boyutu ise bir devletin, ulusal düzeyde hakim toplumsal ve siyasal görüşlere dayanan dış politika perspektifiyle uluslararası düzeyde çeşitli sosyal çevrelerle girdiği karşılıklı etkileşim sürecini ve bu süreç sonucunda kimliğine yansıyan yeni özellikleri kapsamaktadır. Kısaca belirtmek gerekirse, her iki boyuta ait unsurlar ve zamanla her iki boyutta ortaya çıkan değişimler birbirinden bağımsız olmayıp, karşılıklı etkileşim şeklinde birbirini besleyerek devlet kimliğinin, dolayısıyla da devlet çıkarlarının formülasyonunda ve yeniden biçimlendirilmesinde kurucu rolünü oynamaktadır. Konstrüktivist kimlik tanımının temelinde yatan da bu husustur. Diğer bir deyişle, rasyonalist yaklaşımlardan farklı olarak konstrüktivist kimlik kavramı, devletlerin ulusal çıkar adına izlediği politikalarda ikinci dereceli stratejik kaldıraç (leverage) ve bağımlı değişken değil, aksine, söz konusu çıkarların oluşumunda bizzat görev alan temel öğedir.

Checkel'e göre konstrüktivizm, klasik Uluslararası İlişkiler kuramına bir cevap ve eleştiri olarak geliştirilmiştir. Diğer bir deyişle, konstrüktivizm sadece spesifik Uluslararası İlişkiler teorileri ve analiz düzeyleri ile ilgili olmayıp, aynı zamanda sosyal ve siyasal dünyanın nasıl

işlediğini ele almaktadır. Bununla birlikte konstrüktivizm bir teori değildir. İki varsayıma dayalı bir sosyal sorgulama yaklaşımıdır: 1) edenlerin/devletlerin eylemde bulunduğu ortam, maddi olmakla beraber sosyaldır, 2) söz konusu ortamlar, edenlere onların kendi çıkarlarını algılama imkanı sağlamaktadır (Checkel, 1999).

Konstrüktivist perspektiften bakıldığında uluslararası sistemin sorunlarının yukarıda değinilen düşünceler çerçevesinde ortadan kaldırılacağı vurgulanmaktadır. “Küresel sistem, toplumsal kesimler arasındaki algılama benzeşmesi yaratacak dinamiklere sahip olduğunda toplumlar arasında çelişki yaratacak çıkar uyumsuzluklarının ortaya çıkma olasılığı azalabilmekte, örneğin Macaristan’daki çingeneler ile Romanya’daki çingeneler Avrupa Birliği’nde kendilerini bir bütünsellik içinde ve AB sosyal dokusunun bir parçası olarak tanımlayabilmektedir. Ancak, küreselleşmenin toplumlar arasında açtığı uçurumlar çoğaldığında, algılamalar farklılaşmakta ve çelişkilerin bertaraf edilmesi olasılığı azalmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Etyopya’da açlıktan ölenlerin Norveç’te fokların ölümüne göz yaşı dökenleri anlama imkanı tamamen ortadan kalkmaktadır (Dedeoğlu, 2004: 597).”

Uluslararası sistemde devletlerin dış politika aksiyonları, devletlerin toplumsal yapısı tarafından belirlenmekte, her devletin buna göre kendi özgün bir algılayış tarzı olmakta; son kertede bu durumun yarattığı karmaşa uluslararası sistemi anarşikleştirmektedir. Karmaşa, bir devletin diğer bir devleti bütünüyle olarak tanımlayamayacağı ve uluslararası sistemin stabilitesi statik bir şekilde kontrol altına alamayacağı ile ortaya çıkmaktadır. Örnek olarak ABD’nin istikrar getirmek için işgal ettiği veya kontrol altında tutmaya çalıştığı bir ülkede hiç beklemeyeceği ve hesap edemeyeceği, ne kadar başarılı olup olamayacağının kestirilmesi olanaksızlaşmaktadır.

Dolayısıyla konstrüktivizmle birlikte uluslararası sistemde anarşi olgusunun, normsuz, ilkesiz bir tasavvuru olanaksız olmaktadır. Sonuç olarak konstrüktivizme göre devlet, toplumsal olarak inşa edilmiş, onu oluşturan unsurların bir bütünü olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte devletlerdeki değişim, toplumların kendi özgün koşullarındaki değişime bağlanmakta ve buna göre yeniden üretilmektedir. Konstrüktivizm uluslararası ilişkileri, devletleri birim gibi söylemlerle birbirinin aynı homojen nesnelere olarak görmenin aksine onların sahip olduğu farklılıkları vurgulaması, devletlerin dış politika aksiyonlarının -realizm ve neo-realizmde olduğu gibi- salt güvenlik ve çıkara dayalı eylemde bulunduğunu varsayımı ile aynılaştırılmasını reddetmesi ve sistemin belirsizlikleri tamamıyla bertaraf edebilecek bir aygıt olmadığını vurgulaması vb. gibi değerlendirmeler açısından göz önünde bulundurulması gereken bir yaklaşımdır.

Konstrüktivizme göre uluslararası sistem farklılıkların bir arada olduğu bir bütündür. Bununla birlikte farklılıklar ancak ortadan kaldırıldığında sorunlar çözülebilir gibi bir yaklaşım sergilenmektedir. Böyle bir projenin onaylanması ise totalitaryan yapıların onaylanması anlamına gelecektir. Burada kimlik olgusu sorunsallaştırılmaktadır çünkü kimlik kendi başına veya etkileşimden dolayı bir sorunsal değil, sistemik totalite, diğer bir deyişle hegemonya tarafından sorun haline getirilir. Kimlik kendi başına veya etkileşimden dolayı sorunsal değil, dayatılan davranışı tam olarak gerçekleştiremediğinden dolayı sorunsal haline getirilmiştir.

Konstrüktivizmin göz ardı ettiği bir diğer husus sistemik hegemonyanın egemenlik ilişkilerini vurgulamamasında yatmaktadır. Nitekim vurgulananın aksine bir toplumdaki bireylerin görüşleri dış politikayı tamamen biçimlendirmemektedir. Örneğin İngiltere ve ABD'deki önemli oranda savaş ve küreselleşme karşıtı hareketler olması bu ülkenin dış politikasının da savaş ve küreselleşme karşıtı olması anlamına gelmemektedir.

Burada önemli olan, daha başından beri olumsuzlukla varolan sistemi karmaşıklaştıran, öznelere kendi kimliklerine göre eylemde bulunmaları değil, hegemonik yapının istediği davranışların veya sistem tarafından beklenen davranışların öznelere (kendi özgün koşullarının etkisiyle) tarafından istenildiği -daha doğrusu- dayatıldığı şekliyle yapılamamasıdır. Nihayetinde sistemde kaotikleşme olasılığı sistemin kaos niteliğinden dolayı (farklı öznelere bir arada etkileşimi ile oluşan olumsuzluk) değil, bu ilişkilerin tahakküm ilişkileri çerçevesinde yapılaştırılmasından dolayı meydana gelmektedir.

4) Uluslararası Sistemin Üretimi

4-1- Tarihsel Olarak Sistemik Totalitenin Dinamiği ve Kaotikleşmesi

Sosyal sistem -zaten var olan- kaos ortamında kaotikleşmeye karşı (anlamsal çeşitliliğin yaratacağı düşünülen düzensizleşmeye karşı) özneler arasında kendi total ve hegemon yapısını oluşturmaya eğilimlidir. Bu sistemik totalite kendi kimliğine dayalı olarak, farklılıkları ortadan kaldıracak (kaldırılmayanları ise ötekileştirecek) bir homojenizasyon dayatacaktır. Fakat sistemin içerisindeki diğer özneler dayatılan kimliğe sistemin beklediği adaptasyonu sağlayamayacağından sistemin kaos niteliğini daha da hassaslaşacaktır. Tarihsel örneklerle baktığımızda, uluslararası sistemin anarşi altında devletlerin self-help mücadelesi söyleminin ötesinde bir dinamik görebiliriz.

Öncelikle belirtilmelidir ki tarih boyunca küresel uzamda egemenlik ve iktidar paradigması, kaosa dair bir söylemsellikle onu sorunsallaştırmış ve bu yolla toplumsal uzamda bir meşruluk ve rıza üretimi sağlamıştır. Tarihsel örneklerle ele alındığı şekliyle uluslararası ilişkiler alanı salt kendi başına kaotik bir durumda ve içsel düzen de bu yüzden sürekli tehdit altında olduğuna dair bir söylemsellik ve buna dair kimlik ve ötekilik üretimi oluşturulmuştur. Bununla birlikte sistem her ne kadar belirli bir dil çerçevesinde statikleştirilmek⁴ istense de tarihsel süreç içerisinde sisteme giren ve çıkan -öznelerin kendi içsel yapılarından kaynaklanan- devletlerin yaratacağı dengesizlik, bilimsel, teknolojik, sosyal ve ekonomik değişimlerin ve ilerlemelerin yarattığı dilsel değişim nedeniyle söz konusu değişimler uzun süreli bir statik denge oluşumunu engellemektedir. Bu açıdan bakıldığında mutlak anlamda ebedi, statik bir sistem ve denge formu olanaksızdır denilebilir.

Roma İmparatorluğu'ndan beri, sistemik yapıyı ayakta tutan unsur, bu şekilde homojenleştirici söylemlerin oluşturduğu, aynılaştırıcı kimlik üretimi ile olmaktadır. Roma İmparatorluğu'nun kaosa karşı hegemonik yapısı bilhassa farklı toplumlara bir arada yönetebilme ve egemenlik kurma kapasitesi bağlamında değerlendirilebilir. Bu anlamda Roma İmparatorluğu döneminin küresel koşullarını sadece askeri güce dayalı sömürü politikasıyla değerlendirmek yerine daha geniş anlamda ürettiği söylemler, egemenlik biçimleri, ötekileştirme politikaları vs. bakımından değerlendirmek sistemik totalitenin dinamiğini anlamamızı sağlayabilir. Örnek olarak, onun sahip olduğu gücü adalet ve barışın hizmetinde gösterme söylemi veya ordusunun yaptığı askeri müdahalelerin, uzlaşmazlıklar ve

⁴ Örneğin tüzel oluşumlar ve etik değerler olarak.

çatışmaların çözümü için kullandığı söylemi. Bunun da ötesinde ürettiği total kimliğinin de kaybolmaya başlaması onun çöküşünü kaçınılmaz kılmakla birlikte küresel sistemin değişimini tetiklemiş hatta -sistem kaotikleşmeye başladığından- zorunlu kılmıştır. Roma İmparatorluğu'nun yıkılışını ve küresel sistemin değişimini bu sistemik yapısının kaotikleşmesi çerçevesinde değerlendirebiliriz. Daha ayrıntılı olarak bakıldığında dönemin tablosu şöyledir:

Roma İmparatorluğu'nun gittikçe bürokratik ve militarist bir monarşi haline gelmesiyle birlikte; belediyelerin ve özel girişimlerin aldığı görevler pahalıya mal olan ve bunun yükü halkın sırtına binen kamu organlarınca yerine getirilmeye başlanmış ve bu durum da halkın yönetime karşı antipatisini meydana getirmiştir. Roma kültür ve uygarlığına bağlılıkta ifadesini bulan yurttaşlık bilinci, yönetime ve orduya karşı bağlılığın yok oluşu bağlamında edilgin bir biçimde borçlarından ve zorluklardan kaçan bireyler haline dönüşmüştür. Ordu ise barbar kabilelerden oluşan paralı askerler haline gelmiştir. Ticaret ve kentler de çökmeye başlamıştır. Tarım, kent ve ticaret ekonomisi Doğu'ya bağımlı hale gelmeye başlamış, dolayısıyla kaçınılmaz çöküşe doğru gitmiştir. Tek yönlü bir ticari akış neticesinde altınlar ve değerli madenler imparatorluk dışına akmaya başlamıştır.

Kentler de içeride gümüş para kullanmaya başlamış ve bu durum paranın değerini yitirmesine neden olmuştur. Bundan kaynaklanarak tarım ürünlerinin yerel dolaşımı güçleşmiş, zengin kentliler ise kırsal yerleşime kaymaya başlamıştır. Kentlerin, pazarların, yolların boşaldığını, iktisadi yaşamın tarım üstüne kapandığını görmekteyiz. Devletin iktisadi kaynakları artık topraktan alınan vergiye yönelmiştir. Bu vergi de çoğunlukla mal olarak ödenmektedir. Bu yüzden vergi toplanması zorlaşmakta ve toplananlar da pek yararlanma olanağının olmadığı mallardır. Ekonomi ve kamu maliyesinin tarımlaşması, iktisadi yaşamın kentlerden çıkıp kırsala kayması görevlilerin ve askeri garnizonların bakımının toprak sahipleri tarafından koordine edilmesini doğurmuştur. Böylesi bir parçalanış karşısında gittikçe yoksullaşan kentliler, kasabalı tarımcılar, köylüler vs. tarım malikanesinin koruyuculuğuna sığınmak zorunda kalmışlardır (Tanilli, 2003_a: 16-18).

‘Roma’nın güçlü olduğu dönemlerde yurttaşlar arasında adalet, yasalara bağlılık ve yasaların üstünlüğü geleneği vardı. Emperyalist genişlemenin yarattığı bozukluk, artan zenginlik ihtirasları ve seçim sisteminin bozulması bu birleştirici geleneği yok etti. Roma’nın yurttaşlık bağları, dinsel olmaktan çok ahlaki bağlardı; yüce ve birleştirici bir dinsel önderlik yoktu. Bir kere yurttaşlık düşüncesi zayıflayınca, sistemin iç ve bir bakıma gerçek kimlik ve birliği kalmadı. Kısaca, Roma İmparatorluk sistemi temelde zayıf bir siyasal yapıya sahipti. Roma, en güçlü dönemlerinde bile, ‘dünya barışı’ni koruyan bürokratik bir yönetim olarak

nitelendirilebilir. Değişen koşullara ayak uyduramadı ve görevini yapamaz duruma düştü. Roma'da özgür ve özgün düşünce kök salamadı, zenginliğe değer verilip, bilim aşağılanmıştı. Büyük ama bilgisiz ve yaratıcılıktan yoksun imparatorluk, ileriye görüp değişen koşullara uyum gösteremedi (Sander, 2005: 44).''

Orduların siyasi gücü ele geçirmesi, generallerin içte iktidar mücadelesi başlatmalarına neden olmuş, bu da siyasal yapıyı altüst etmiştir. Komutanlar imparatorları tahttan indirmeye başlamış, bu da liderliğin işlevini bozmuştur. Bu durumun sosyal yapıya ve üretilmiş kimliklere etkileri elbette kötü sonuçlar doğurmuştur. Üretim ve ticaret gerilemiştir. Şehirlerin güvenliğinin de kalmamasından dolayı İmparator Constantine, İ.S. 330'da başkenti İstanbul'a taşımıştır ki bu olay coğrafi merkezin değişmesiyle birlikte küresel ortamda yeni bir kaotik dinamiğin (Asya'da) oluşmasına zemin teşkil etmesi anlamına gelmektedir. İmparatorluk, böylesi bir parçalanma ve coğrafi siyasal düzenleyici dengenin bozulmasıyla birlikte, yeni göç dalgaları ve barbar istilalarına da dayanamayarak parçalanmıştır.

Kısacası Roma, kaotikleşmeye karşı oluşturduğu sistemik yapısının getirdiği iktidar ilişkilerinin, söylemlerinin vs. sürekliliğini sağlayamamış ve bu durumun yarattığı kaosun hassaslaşması kaotikleşmeye kapı açmıştır.

Bu yüzyıllarda (aşağı yukarı IV.-VII. arası) Akdeniz dünyasında kaotiklik hakim iken Asya'nın büyük imparatorlukları küresel düzeyde bir nitelik ve dinamizm kazanmaktaydılar. İlk olarak III. yüzyıldan başlayarak Sasani imparatorluğunun küresel sahneyi aldığını görmekteyiz. Bu imparatorluk İran'dan Hindistana, Mezopotamya ve Ermenistan'ın büyük bir bölümüne, Aral Denizi'nden Çin Türkistan'ına değin, birbirinden çok farklı kültür ve uygarlıkları kapsayan geniş bir alana yayılmıştı.

Hindistan'ınkinden biraz daha yumuşak bir kast sistemine dayanan Sasani İmparatorluğu bürokratik ve merkezleşmiş bir idare ve askeri organizasyon oluşturmuştu. Resmi din olan Zerdüş dini monarşiye sıkı sıkıya bağlı, ulusalcı, alabildiğine hiyerarşik ve oldukça zalim ve despotça yönelimi olan, yeni sorunlara yanıt vermekte yetersiz bir dindi. Yeni sorunlar ise Zerdüştlüğün yetersiz olduğu faktör, genişleyen imparatorlukta farklı din ve kültürleri bir arada tutabilecek kapasiteydi. Olası kaotikliği önleyebilecek yeni bir dinin çıktığı görülmektedir: Manicilik.

Manicilik, dönemin kaos ortamına yönelik yeni bir dilsel yapı oluşturmuştur. Katı hiyerarşik bir özelliği olmayan, halkçı nitelikte olan ve tüm dinlerin bireşimi söylemine bir dindi. Dolayısıyla Sasani İmparatorluğu'nun sistemik yapılaşması geniş bir alana kolayca ulaşabilmiş, kısa sürede Kuzey Afrika'ya, Mısır'a, Roma'ya, Konstantinopolis'e, Orta Asya'ya kadar uzanabilmişti. Sasani İmparatorluğu oluşturulan yeni sistemik totalite ile

birlikte, inanç konusundaki katı tutumunu yumuşatmış, Budizme, Hristiyanlığa, Nesturiliğe, Yahudiliğe, Mazdekçiliğe örgütlenme özgürlüğü tanımıştı.

Bu esnada Bizans ise İran tekelinden kurtulmak için Kızıldeniz’de yeni ticaret yolları arayışına yönelmişti. Justinianus, Yemen’i fethederek Arap denizci ve kervanlarının rekabetini etkisiz hale getirmiş ve Yemenlilerin kurduğu Hristiyan bir krallığı Hint ticaretinin tekeline İranlıların elinden alması için yüreklendirmişti. II. Justin, Türklerle bağlaşıklığa girerek Hazar ötesi bir ticaret yolunun açılmasını sağlamıştı. Bizans, yine bu rekabete dayalı olarak dışarıdan getirilen malların üretimini kendi üstlenmeye başlamış; özellikle ipekböceği yetiştirme imparatorluk genelinde yaygın bir zanaat haline gelmiştir. Fakat rekabet sadece ticari rekabet değildi. Büyüyen uzlaşmazlıklar, savaşçı eğilimler III. yüzyıldan başlayarak savaşların sürmesine neden olmuştur. Mevcut savaş hali ise iktidar erklerinin toplumsal uzamda hoşgörüsüzlüğünü doğurmuştur (Tanilli, 2003_a: 61-66). Aslında bu durum sistemik totalitenin işleyiş mantığına tersti, diğer deyişle kaotikleşmeye yönelik olarak kaos dengesini hassaslaştırmaktaydı.

Roma ve İran etkileşimi Hint dünyası alanına da sirayet etmişti, ki Roma’nın dağılmasıyla birlikte küresel sistemin yeniden oluşumu burada da bir yeniden yapılaşma doğurmuştu. Onlar önce parçalanma sonra büyük bir gelişme ile altın çağına ulaşmışlardır. IV. yüzyılda Guptalar, Yukarı Asya, Çin, Kore, Japonya, Güneydoğu Asya’ya kadar yayılmıştı. Onun küresel ortamda bir etken unsur haline gelen çoğu nicelikleri, Roma ve Güneydoğu Asya ülkeleriyle olan dinamik bir dış ticaret etkinliği ve dolayısıyla ülkeye bol miktarda giren altın ve gümüş miktarı sayesinde. Gupta İmparatorluğu’nun küresel düzeyde ticari etkinliğinin yanı sıra Hint geleneği ve kimliği de alabildiğine yayılmıştır. Bu bölgede oluşan küresel yapılaşma egemenlik ilişkilerini de hegemonya alanının hemen her yerine taşımıştır. Örneğin, Burma, Malaya, Kamboçya, Endonezya gibi yerlerde dinsel düşünce ve uygulamalar, siyasi ve hukuksal kurumların yeniden-üretimi gibi çeşitli yapılaşmalar meydana gelmiştir.

Gupta İmparatorluğu’nda sistemik totalite, çevre krallıklara kıyasla, yumuşak bir yönetim, hafif vergi ve cezalar, barış ve özgürlük içindeydi. Eğitim ve öğretim, felsefe, kutsal metinler, gramer, müzik, tiyatro, dans, resim gibi geniş boyutlara varmıştı. Güzel sanatlar da o ölçüde gelişmişti. Yunan ve Kuşhan sanatından esinlenmiş yeni bir Hint sanat akımı ortaya çıkmıştı. Matematik ve astronomi alanında büyük gelişmeler meydana gelmiştir. Fakat bu imparatorluk Hun ve Moğol istilaları karşısında dayanamayarak dağılacaktır.

Moğol İmparatorluğudur ki XIII. yüzyıla gelindiğinde artık küresel nitelik kazanmıştır. Moğolların kendilerine küresel nitelik kazandıracak en önemli nitelikleri, doğal koşullara karşı olan direnç ve uyum yeteneğiydi. Bozkırda kolayca ve hızlı bir şekilde yerleşmeleri, en

sıcak ve en soğuk iklimlere dahi kolayca uyum sağlamaları onları alabildiğine gürbüz yapmıştı. Dolayısıyla onların dinamizmi doğal olarak savaşçı özelliklerine dayalıydı. Fiziksel yapılarının yanı sıra askeri yapılanmaları da dışsal koşullara kolayca uyum sağlayabiliyordu. Diğer bir ifadeyle Moğollar, düşmanlarının yöntemlerini benimseyerek kendi yöntemlerini daha da sistemleştirmektedirler. Bununla birlikte onların bu yöntemi sadece askeri boyutta işlevseldi. Aslında bu durum, onların hegemonik bir iktidar pratikleri üretimini, diğer deyişle söylemler, disiplin mekanizmaları, kimliksel homojenizasyon vs. üretimi konusunda bir total yapılanma oluşturmalarını engellemektedir. Bunun eksikliği birkaç hükümdar tarafından hissedildiyse de sistemik bir total yapılaşma sağlanamamıştır.

Cengiz Han döneminde hızlı bir şekilde büyüyen imparatorluk zorunlu olarak -kendilerine yabancı olan- idari ve mali bir yapıyı da doğurmuştur. Cengiz Han'dan sonra da idari yapılanma gelişmeye devam etti. Düzenli kaynaklara dayanan bir bütçe yapılıyordu. Vergi ile posta sistemi geliştirildi. Kubilay'ın tamamladığı Büyük Kanal'da yelkenliler canlı bir alışveriş halindeydi. Kumaş ve ipekböceği, şeker üretimi, pirinç ekimi için kanallar yapımı... Deniz kıyıları yoğun faaliyet gösteren limanlarla sıralanmıştı. Bu limanlarda şeker, baharat, değerli taşlar, porselenler, ipekliler, pamuklular temel alışveriş nesnelerydi. Arap, Pers, Doğu ve Avrupa Hristiyan tacirleri, Hint ve Malezyalı tacirler bu ticarete faal durumdaydılar. İhracatçı olduğu kadar ithalatçıydılar da.

“Karayoluyla ya da deniz yoluyla ticaret ilişkileri, Hulagu'nun temsil ettiği Moğol hanedanının yönetimindeki İran'la yoğunlaşıyor; İran'dan saraciye, silah takımları, bronz ve mine işleri geliyordu. O zamanki İran minyatürlerinde gördüğümüz Çin etkisi bu karşılıklı ticaret ilişkilerinin bir sonucudur. Son olarak, Avrupa ile de ilişkiler kuruluyor: Don'un ağzını, Kıpçak Moğol Hanlığı, Kuzey Çin Türkistan'ı, Moğolistan ve Karakorum'dan geçen yollar Pekin'e bağlıyor; bu yolları, başka yollar da, Trabzon'dan ya da Doğu Akdeniz'den kalkıp, Tebriz, Semerkand, Taşkent, Türkistan vahaları üzerinden Kan-su'ya bağlıyordu. Venedik'le Cenova, Kırım'da acenteler, İran'da koloniler kurunca, Batı dünyası, tarihinde ilk kez, bütün bu yollar boyunca, Uzakdoğu ile doğrudan ilişkiler içine girmiş oldu (Tanilli, 2003_a: 327).”

Böylesi bir Asya imparatorluğu yaratmış Moğol İmparatorluğu'nun kaotikleşmesinin nedenlerine baktığımızda Moğollara yabancı olan, fethedilen halkları bir arada tutabilmede, idari ve mali yapıyı uzun ve sürekli olarak organize sorunların gittikçe büyümesi ve bunun sonucunda siyasi parçalanışın olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla salt askeri kapasiteye dayalı güç mücadelesi hiçbir şekilde kendi başına egemenlik ve iktidar ilişkilerini barındıran bir hegemonya sağlayamamaktadır. Örneğin, Hulagu'nun bu kopuştan sonra hanedanının gittikçe

İranlaşmış olması ve Çin’de uyanan milliyetçilik, parçalanışla birlikte çöküşü de beraberinde getirmişti; çünkü kendisini kaotikleştiren bu etkenler, kendisine karşı oluşmuş ve bu yolla çözemeyeceği nitelikler arz etmekteydi.

Batı’daki ortama bakıldığında Hristiyanlığın kabulüyle birlikte, Batı’daki mevcut kaotik ortamı düzenleyici hegemon işlevi kilise üstlenmiştir. ‘‘Kilise, kısmen bu kaos dönemlerinde merkezi bir yapının düzenleyicisi olarak hizmet verdiğiinden ve kısmen de barbar toplulukların Hristiyanlık dinini seçmeleriyle gücünü artırdığından önemli bir güç haline geldi. Barbar toplulukların Hristiyanlığı seçmeleri, misyonerlik faaliyetlerinin yoğun bir şekilde uygulanması sayesinde gerçekleşti ve Papalık bütün bu çalışmalara destek verdi. Kilise, Katolik Hristiyanlığını Kuzey Avrupa’ya kadar yaydı ve Uzak Batı’da ortak bir kültür oluşumunu sağladı. VII. yüzyılda Anglo-Sakson’ların VIII. yüzyılda da Almanların Hristiyanlığı benimsemeleri, orta çağ tarihinin dönüm noktalarını oluşturmaktadır. Katolik dini ve Latin dili, birlikte Roma kanununun hatıraları ve imparatorluk kurumlarının çeşitli kalıntılarıyla beraber parçalanmış kıtada belirli bir ölçüde kültürel birlik sağladı (Knutsen 2006: 26, 27).’’

Dinsel ve kültürel oluşum her ne kadar düzenleyici bir işleve sahip olsa da kendi başına toplumsal ve toplumlar arası bir etkinliğe sahip olamamaktadır. Fakat Alman ve Fransız krallıklarının gücü ile sağlam bir zemin bulabilmiştir. O dönemde özellikle Clovis (466-511) Alman krallıklarını hem ortak bir gelenek hem de ortak bir din altında birleştirebilmeyi başarmıştır. Bir diğer önemli kral olan Charlamagne (768-814) Batı’da en az Roma imparatorlarının sahip olduğu kadar bir prestij yakalamıştır. Charlamagne, seküler bir tarzla papaya karşı güçlü bir rakip olmuş, Avrupa’nın her köşesinden bilim adamlarını sarayına davet etmiş, Halife Harun el-Reşid ve İmparatoriçe Irene’le kültürel ilişkilerde bulunmuş, katedrallerin ve manastırların yanında okuma ve yazma öğrenilmesi için okullar açmıştır...

Yukarıda adı geçen kralların hegemonik işlevini krallığın kurumsal yapılaşmasına aktaramadıkları ve bu işlevi sadece kendi kişilikleri üzerlerinde topladıkları görülmektedir. Bu yüzden onların ölümüyle birlikte krallıkları da dağılmıştır. Bu yüzden kilise total bir yapılaşma oluşturmuştur. Oluşturulan yapılaşma aşkınsal düzeyde bir egemenlik ve iktidar (bilhassa söylemsel ve kimlik üretimi düzeyinde) ilişkilerini ortaya çıkarmıştır. Söylem ve kimlik düzeyinde bir aşkınsal egemenlik biçimi öncelikle St. Augustine’in yapıtlarında somutlaşmaktadır.

St. Augustine’in yaşadığı dönemde Roma İmparatorluğu, siyasal ve askeri düzeninin bozulduğu, kıtlık ve hastalıklar gibi felaketlerin yaşandığı bir sürece girmişti ve çok

geçmeden barbar istilaları nedeniyle yıkılmaya başlamıştı. Roma İmparatorluğu'nun yıkılışına tanık olmuş Augustine'in düşünceleri böyle bir ortamda biçimlenmişti.

Augustine'e göre insanlık iki tür gerçekliği yaşamaktadır. Dünya yaşamında, sefalet, açlık, savaşlar hüküm sürmektedir; diğer tarafta da Cennet Kenti. Dünya kenti güvenilir değildir, dostluğa dahi güvenilemez çünkü insanın dostluğu dahi şeytanidir. "Hor görürüz, şüphe duyarız, kavgalar ve savaş açıktır ki, fenalıklardır; öte yandan, bugün tanıyabildiklerimizin tutumlarından yarın emin olamayacağımız için içimizi rahatlatan barış belirsizdir (Augustine, 1996: 74)."

Augustine'de güvensizlik ve belirsizlik sorunsalı sadece dış dünyanın kaos niteliğinden dolayı yönelik değil, aynı zamanda toplumda içsel olana da dairdir; kaos hem içeride hem dışarıdadır. Bugün dost olanın yarın ne olacağı belirsizdir. Eğer içsel olanda bir güvensizlik mevcudiyeti veya olasılığı varsa dışsal olanda pekala vardır. O halde tamamen doğanın kendisi güvenilir değildir; buna dair bir reddiye söz konusudur. Yaşanılacak yer bu dünya değildir.

"Augustine'in insan varoluşuna karamsar bakışı politika ve uluslararası ilişkiler alanındaki realist düşünce için bir başlangıç noktası oluşturdu. Augustine insanlığı sonsuz krallık için seçilmiş küçük bir grup ve sadece dünyevi kente ait olan lanetlenmiş çoğunluk olarak ikiye ayırır. Doğal olarak, erdemli ve iyi insan Tanrı'nın kentine girmek isteyecektir ve Augustine'de bunun nasıl başarılacağına dair öneriler sunar. Bu da siyasal yetkeyi hem kabul eden hem de ona tümüyle saygı duymayan farklı bir yaklaşıma yol açar. Augustine, siyasal çatışma ve savaş insanlık durumunun bir parçası sayar. Olağan uluslararası yaşam öncelikle bir hayatta kalma sorunudur. Augustine'in düşüncesinde dünyevi ilerleme düşüncesi yoktur (Williams, Wright, Evans 1996: 72)."

Augustine'nin algıladığı kaotik dünyada işbirliği, adalet, refah vb. gibi değerler mümkün değildir. Farklı lisanlarda konuşmak dahi kendi başına bir uzlaşmazlık nedenidir. Fakat bu durum insanların barışçı olmadığı, barışı istemediği anlamına gelmez. Barış isteyen, kendi istediği koşulları sağlayabilmiş olandır. "Bu yüzden, herkes kendi halkıyla barış içinde olmak isterken, onun kendi iradesine göre yaşamasını arzular. Savaştığı herkesin kendisinin olmasını ve onlara kendi barışının kurallarını dayatmayı ister (Augustine, 1996: 80)." Kendi istediği koşulları gerçekleştiremeyenler için barış bir anlam ifade etmemektedir. Yenilen devlet, boyunduruk altına girmiştir ve bu da insan doğasına aykırıdır. İnsan doğasına aykırı davranan ise yenilmiş olandır, bu yüzden onu hak etmiştir.

İnsan doğasını bozduğu için savaşlar kötüdür. Çünkü Tanrı insanları köle olmaları için yaratmamıştır. Köle durumuna düşen Tanrı'ya da aykırı düşmüştür. Buna karşın, köle

durumuna düşmemek için de savaşmak meşrudur, çünkü Tanrı'ya ve dolayısıyla insan doğasına ters düşmemiş olunur. Son kertede, en kötü insanın içinde bile bir parça da olsa iyilik mevcuttur.

Yeryüzü, cefa, güvensizlik, belirsiz yeri ise, bunların hiçbirinin olmadığı yer ise Tanrı Kenti'dir ve bunun yeryüzündeki sureti Katolik Kilisesi'dir. Bu nedenle, St. Ambrossius'a (340-397) göre Kilise, tüm dünyevi otoritelerden masundur. Dinsel ve tinsel konularda da kilise, tüm Hristiyanlar, hatta imparator üzerinde dahi söz sahibidir. “Bu sözler, kilisenin imparatorluk düzeninin adaletsizliklerini onarıcı bir toplumsal güvenlik işlevi görmeye başladığını da ortaya koymaktadır (Şenel, 1996: 239).” Başka bir deyişle, bahsi geçen dönemde kaosa karşı düzenleyici hegemonyaya sahip en etkili yapı Kiliseydi. Bunun aksini savunan düşünceler ve eylemler de filizlenmeye başlamıştı. Bahsi geçen dönemde mevcut koşullara duruma yönelik en üstün otorite Kilise olarak görülüyordu fakat St. Eusebius, St. Chrysostom gibi düşünürler papalığa karşı imparatorluğun üstünlüğünü savunmuşlardı. Bu durum ise sistemik totalite içerisinde kaotikleşmeye neden olacak koşulları doğurmaktaydı.

“Roma Kilisesi, Aquinumlu Thomas'ın düşüncelerini benimseyerek dönemin değişen koşullarına ayak uydurabilir ve ruhsal iktidar (ya da manevi otorite) ile yetinip siyasal iktidarlarla (İmparatorlukla ve krallıklarla) uzlaşma sağlayabilirdi. Ama bunu yapmadı; Thomasçılığı kabullenmek şöyle dursun tersine *plenitudo potestatis* ilkesine daha güçlü bir biçimde sarılarak, bütün dünyevi otoritelerin kendisine bağımlı oldukları savında ısrar etti. Oysa papalığın bu yaklaşımı, artık zamanını doldurmuştu; yani, çağdışı (*anachronique*) olduğundan başarısız kalmaya mahkum olan bir tutumdur. Çünkü, yalnızca zaman zaman belli bir kişisel güç elde eden imparatorlar değil, güçleri sağlam ve sürekli temellere (kurumlara ve ulusa) dayanan krallar da, papalığın hükmünü reddetmeye başlamışlardı (Ağaoğulları & Köker, 2001: 13).”

Kilise'nin toplumun her alanına dair aşkınsal egemenliği, istilalar ve savaşların aşırılığı dolayısıyla mevcut kaosu düzenleyici tek fonksiyona sahip bir yapı olmasıydı. Parçalanmış bir siyasal alanda bütünlüğü sağlayarak tek başına güç olabilmişti. Fakat devletlerin merkezi ve ulusal nitelik almaya başlaması, diğer deyişle Kilise'nin kontrolü dışında kendi kimlik üretimlerini oluşturmaya başlamasıyla birlikte, Kilise'nin kaosa karşı oluşturduğu yapının total niteliği çözülmeye başlamıştı.

Bahsi geçen devletler arasında özellikle, “İngiltere ve Fransa'da henüz XII. yüzyıl ortalarında kamusal görevler kişisel olmaktan çıkmış, doğrudan doğruya krala bağımlı bir “bürokrasi” belirmiş ve krallık buyrukları bütün ülke topraklarında geçerli kılınmaya başlanmıştı. Kral, paradoksal bir biçimde, feodal hukuk kurallarını kullanarak feodal beylerin

güçlerini kırmaya ve ilk aşamada küçük senyörlerin haklarını ayrıcalıklara dönüştürerek onları kendine bağımlı kılmaya girişmişti. Sürekli savaşlar, kendilerini korumakta güçlük çeken senyörlerin bir hanedanın başında bulunan tek bir senyörün (genellikle kralın) hükmü altına girmelerinde etkili oluyordu. Aynı şekilde, özerk kentler ile komünler de, güvenlikleri için krala para ve asker sağlayıp ona uyrukluk ilişkileriyle bağlanıyorlardı. Laik aydınlar düşünsel alanda, tüccarlar maddi alanda, bilinçli ya da bilinçsiz olarak, merkezi ulusal devleti oluşturma yolunda ilerleyen krala yardımcı oluyorlardı; kısacası burjuvazi, kendisinin de gelişmesini engelleyen en büyük feodal güce, yani Kilise'ye karşı yürütülecek mücadelede kralı desteklemeye hazırdı (a.e. 13-14).''

Kral ve Papa arasında geniş çaplı ilk çatışma 1296'da patlak vermişti. Fransa Kralı IV. Philippe, din adamlarının da kral tarafından vergiye tabi tutulmasını⁵ isteyince, Papa VIII. Bonifacius buna yayınladığı bir bildiriyle (*Cleris laicus*)⁶ çok sert bir tepki göstermişti. Bu bildiri, aforoz tehdidini de kullanarak kralın keyfi olarak kiliseden vergi almasını yasaklıyordu. IV. Philippe ise buna aldırınmamış ve vergilendirmenin haklı olduğunu savunmuştur. Ona göre bütün olan krallıktır, parça (kilise) ise bütüne yararlı olmak zorundadır. Bir düşman istilası durumunda Kilise kendini savunacak güçte değildir o halde kralın korumasına muhtaç olmalıdır. Bir yıl sonra (1297) İngiltere Kralı I. Edward da IV. Philippe'i izleyerek Kilise adamlarını vergiye bağladı.

1301 yılında Piskopos Bernard Saisset'nin İngiltere'yle işbirliği yaptığı gerekçesiyle tutuklanması üzerine ikinci bir çatışma ortamı oluştu. VIII. Bonifacius IV. Philippe'in bu eylemini mahkum etti ve Kilise Kurulu'nu toplantıya çağırdı. IV. Philippe ise buna yanıt olarak Fransız piskoposlarının Kilise Kurulu'na katılmalarını yasaklamak oldu. Bununla birlikte kral, bütün ülkenin desteğini sağlamak için ilk kez üç toplumsal katman temsilcisinin⁷ hepsinin birlikte katıldığı *Etats Generaux*'yu 10 Nisan 1302'de Paris'te topladı. Böylece bütünlük Kilise'den daha nitelikli bir şekilde sağlanmış oldu ki bu durum onun daha fazla işlevselliğini göstermektedir. Çok geçmeden çatışma kral lehine sonuçlanmış oldu.

Bundan sonra söz konusu olabilecek düşünce, krallığın, prenslerin ne yaptığıyla (ve yapması gerektiğiyle) ilgilidir yani yeni egemenlik ve iktidar edimlerinin yeniden üretilmesi. Yeni oluşturulan sistemik yapı artık devletler tarafından oluşturulmaktaydı dolayısıyla kaosa dair oluşturulan bu pratikler yazınsal olarak yeniden üretilmekteydi. Niccolo Machiavelli ile birlikte ki kaosu algılayışa dair daha somut bir egemenlik paradigması; kaosun içkinlik

⁵ Vergi tartışması daha önceleri de mevcuttu fakat siyasal bir çatışmaya yol açacak denli büyük olmamıştı.

⁶ Bu bildiri için bkz.: Henderson, ss. 432-434.

⁷ 1302'ye kadar Fransa'da krallar genelde din adamları ve soyluları ayrı ayrı topluyordu, sözü geçen üçüncü tabaka halk ve burjuvaların temsilcileridir (*tiers-état*).

düzleminde bertaraf edileceğine dair egemen olana yönelik metinler ve söylemler ortaya çıkmaya ve değerlendirilmeye başlanmıştır.

Uluslararası sistemdeki bu değişim bilhassa 1200-1600 yılları arası Avrupa'sında hümanizm ve ertesinde Rönesans kültürleriyle birlikte, Duns Scotus'tan Spinoza'ya değin çok daha ayrıntılı olarak ele alınabilir fakat egemenlik paradigmasının yeniden-üretilmesi bağlamında Machiavelli örneği ele alınmaktadır⁸.

Machiavelli, *Prens* isimli yapıtında egemenin toplumsal itaatin nasıl sağlanacağına dair önerilerde bulunmaktadır. Buna göre bir Prens ilk olarak kendinden önce gelen Prenslerin edimlerini tekrarlamalıdır. Kitabın ikinci bölümünde babadan oğla geçen prenslikleri ele almaktadır. Ona göre, babadan oğla geçen prensliklere halk daha çok itaat etmektedir ve halkın yönetimi de kolay olmaktadır. Fakat böyle bir prens atalarının koyduğu kuralların dışına çıkmamaya özen göstermektedir. Dolayısıyla böyle bir prensin çok da yetenekli olması gerekli değildir. Bu şekilde halkını kolayca yönetebilmektedir fakat öngörülemeyen bir güçlük karşısında da çaresiz kalacağı muhakkaktır.

Machiavelli, *Prens*'in üçüncü bölümünde bir ülkenin ele geçirilmesinde önemli olan unsurları ele almaktadır. Prens, ele geçirdiği yerlerin halklarına karşı zorba davranmamalı aksine, hoşgörülü olmalıdır. Hatta bir ülkeyi ele geçirmeden önce o ülkenin halkından yardım dahi alabilmeyi becerebilmelidir. Bunun için de bazı koşullar vardır. Fethedilen yerlerdeki halklar aynı dil konuşuluyorsa veya birbirine yakınsa; halk özgür yaşamaya alışmamışsa ve kültürel zıtlıklar yoksa fethedilen yerler kolayca elde tutulabilir. Ayrıca fethedilen ülkenin yöneticilerinin soyu ortadan kaldırılmalıdır.

Yetenekli yöneticilerdir ki ülkeyi başarıya ve mutluluğa götürmektedirler. *Prens*'in altıncı bölümünde fırsatları iyi değerlendirerek kendi şansını yaratan yöneticileri ele almaktadır. Yetenekleri ile prensliğe gelenler, buldukları mevki güçlük kazanmışlardır ama kolaylıkla ellerinde tutmasını becerirler. Karşılaştıkları ve aşılması gereken güçlük, yönetimlerini ve güvenliklerini sağlamak için kurmak zorunda oldukları yeni düzendir. Çünkü yeni bir düzen kurmak, yeni kurumlar ve kurallar koymak kadar yapılması güç, başarılması şüpheli ve tehlikeli başka bir iş yoktur.

Machiavelli'nin yazını, egemenlik paradigmasının -tıpkı St. Augustine ve diğer çoğu düşünür gibi- yeniden üretiminin klasik bir örneğini teşkil etmektedir. Böylesi düşünceler aslında yüzlerce yıl önce, Hindistan'da Kautilya'nın düşüncelerinden çok da farksız değildi; fakat önemli olduğu nokta, Avrupa ortamını yeniden biçimlendirecek bir nitelik arz etmesiydi.

⁸ Bkz. Hardt & Negri, part: 2, 2001.

Bununla birlikte görüldüğü üzere her durumda insanlar oldukça kusurlu bulunmaktadır; burada tahakkümcü yapılar yerine insanlar sorunsallaştırılır. Nitekim, Machiavelli'ye göre - kendi halkı üzerinden dolaylı olarak- insanlar kötülüğe ve savaşa daha yatkın, yaklaşmakta olan felaketlere karşı umursamaz, özgürlükten ziyade para ve gösterişe vs. önem vermektedirler. Bu kusurlar savaşlarda yenilgilere neden olmaktadır (Machiavelli, 2000: 62, 63). Bu güvensiz koşullar altında ister istemez askeri güç öncelikli, temel faktör olarak meşrulaştırılmaktadır. Machiavelli buna kinayen, Vandalların istilaları ve zulmüne karşı koyamayan Afrikalılardan bahsetmektedir. O sırada Afrika her türlü zenginliğe sahip, özgür bir şekilde, barış ve huzur içinde yaşamaktadır. Fakat bu yeterli değildir. Afrika halkı kendini barbar saldırılarına karşı koruyamamış, barbarlar tarafından işkencelere uğramış, aşağılanmıştı. Ölenlerden geriye kalanlar ise özgür ve barış içindeki yaşamları son bularak köle olmuşlardır (a.e. 64-66).

Uluslararası sistemik yapının Kilise sonrası süreçte yapılaşmaya başlamasının altında, egemenliğin normalleştirilmesi, yöneticilerin despotluklarının meşruluğu, savaşların güvenlik koşulu olması vb. çoğu söylem ortaya çıkmıştır. Bunların uluslararası sistemi biçimlendirmesi Westphalia Anlaşması'yla oluşturulan uluslararası sistemik totalite ise söz konusu egemenlik ve iktidar paradigması zemininde bir yapılaşma ile oluşmuştur.

Devletler sisteminin oluşmaya başlaması ile birlikte sürekli bir diplomatik ilişkiler XV. yüzyılda ilk kez İtalyan kent-devletleri arasında uygulamaya başlanmıştır. Sürekli diplomasi yoluyla birbirleri arasında mevcut olan istikrarsızlığı, savaşları önleyemeye çabalamışlar, aralarında sürekli bir diplomatik yapılaşma oluşturarak varlıklarını sürdürmeye çalışmışlardır (Tuncer, 2006: 18). Diplomasinin süreklilik kazanması daha da hızlanmış ve Batı Avrupa'da büyük bir işleve sahip olmaya başlamıştır.

Böyle bir sistemde etkin bir güce sahip olmuş devletler daha rahat hareket etme serbestliği ve yeteneğine kavuşmuş, dolayısıyla kendi aralarında diplomatik ilişkileri süreklileştirmişlerdir. Bu devletler aralarında belirli kurallara göre hareket etmeye başlamış ve düzenli ilişkiler geliştirmişlerdir. Bu anlamda 1648 Westphalia Anlaşması'nı -özellikle Otuz Yıl Savaşları nedeniyle- savaşlarda yıpranmış devletlerin, yeni bir uluslararası sistem yolunda oluşturulan diplomatik işbirliği olarak değerlendirilebilir; fakat en genel tasviriyle yeni bir sistemik totalite oluşumu.

Henry Kissinger, Otuz Yıl Savaşları'nın nedenleri olarak Kutsal Roma-Germen İmparatoru II. Ferdinand'ın üç amacını ele almaktadır: Katolik dinini evrenselleştirmeye çalışması, Protestanlığı ezmeye çalışması, Orta Avrupa prensleri üzerinde imparatorluk otoritesini kurmaya çalışması (2002: 50). Biraz daha ayrıntılı olarak bakacak olursak: Fransa'nın ve

İngiltere emelleri karşısında Habsburg'un gittikçe yükselen gücü, Avusturya-İspanya Birliği'nin Şarlken'in tahttan çekilmesiyle bozulması ve bunun onarılması için güç dengelerini (örneğin İtalya üzerindeki vesayet) yeniden düzenleme girişimleri, Fransa'nın Augsburg Barışının arkasından Almanya'da Protestan yandaşlarıyla Katolikler arasındaki dengeye yönelik olan politikaları ve İsveç ve Danimarka'nın da bu durumdan istifade etmeye çalışması, Hollanda'nın İspanya ve Avusturya üzerindeki emelleri...

1648 yılında imzalanan Westphalia Anlaşması ile sayısız acılara ve felakete neden olan Otuz Yıl Savaşları da sonlanmış oldu. Bu anlaşma ile genel olarak Almanya'nın dinsel ve siyasal yapısını yeniden düzenlenmiş, Fransa ve İsveç'e Habsburg İmparatorluğu'nun topraklarından bazı yerler verilmiştir. Fakat Westphalia ile oluşan sistem bundan da öte bir şeydir.

Westphalia ile artık devletler bir sorunları olduğunda bir araya temsilcilerini getirerek hemen bir kongre düzenliyor ve sorunu masa başında çözmeye çalışıyorlardı. Güç dengesi stratejisi gelişmeye ve sistematikleşmeye başlamıştır. Avrupa'da dengenin, bir ülkenin diğerlerini egemenliği altına almak için giriştiği çabaların frenlenmesi sonucu oluştuğu düşüncesi hakimdi (a.e. 59).

Westphalia Anlaşması'ndan sonra krallar "milli" ordularını hazırlamışlardı. Bunun akabinde modern devletin bir parçası olan askeri kurumlar (levazım subaylığı, askeriye ait araziler, karargahlar, hastaneler, adalet ve sekreterlik) oluştu. Bu oluşumları koordine edecek idari kurumlar, sivil bürokratik oluşumlar ve mali kuruluşlar da önemli roller oynadı.

Avrupa'nın gerek coğrafi, gerekse kültürel çeşitliliği onları rekabete dayalı bir ortama sokmuş, bu rekabette baskın olabilen ülkeler aynı zamanda hemen her alanda gelişmiş birer ülke haline gelmişlerdir. XV. yüzyılda başlayan bu gelişmişlikleri onların kısa süre içinde dünya gücü haline gelmelerini sağlamıştır. Global ölçekte etkin bir güç kazanan ülkeler, henüz uluslararası hukuksal düzen oluşmadığı için bu rekabetlerini sonlandırmak veya sınırlandırmak için, birbirlerinin güçlerini sınırlandırmaya çalışmışlar ve buna yönelik statükocu diplomatik uygulamalarda, antlaşmalarda bulunmuşlardır. Utrecht Barışı'yla (1713) birlikte de artık savaşlar topyekün yok etme mücadelesi değil, sınırlı savaşlar haline gelmiştir.

Bu antlaşmalara göre Avrupa belirli güçlere ayrılıyordu. "Bu güçler, aralarından birinin üstünlüğünü önlemek için yeterince karşı ağırlıklar haline getiriyordu onları; ve, İngilizlere göre, gerektiğinde, İngiltere'nin hakemliğine başvurulacaktı. Ryswick antlaşmasının çizdiği sınırlar içinde tutulan Fransa, bir gün İspanya ile birleşmek umudunu kaybediyordu: XIV. Louis'nin torunu olan İspanya kralı V. Felipe, Fransa tahtından açıkça vazgeçiyordu. Böylece, Fransa bir gün o uçsuz bucaksız İspanyol koloni imparatorluğundan serbestçe yararlanma

umudunu yitiriyordu; bu imparatorluğun ticareti, o devrin bütün koloni imparatorluklarının ticareti gibi, doğrudan doğruya metropole ayrılmıştı. Ancak Fransa, İspanyol imparatorluğundan ticaret ve siyahilerden el emeği sağlamak amacıyla, XIV. Louis'nin Cadiz'de -V. Felipe'nin ricasıyla- oluşturduğu Fransız-İspanyol ortaklığını da kaybediyordu (Tanilli, 2002_b: 232).''

Dönemin uluslararası siyasal sistemine bakıldığında, Fransız Devrimi ve çok geçmeden Napolyon Savaşları diğer Avrupa devletlerini dehşete düşürmekteydi. Fransa'nın bu gücünü sınırlamak, Avrupa'yı statik bir platform haline getirmek için 1815'te Viyana Kongresi'yle bu amaç gerçekleştirilmeye başladı. 1815'le birlikte Avrupa'nın toprak sınırları belirlenmiş, özgürlükçü ve devrimci düşünce ve girişimler başta olmak üzere diğer fikirler üzerine denetim getirilmiş, Restorasyon fikriyle eski düzen yeniden getirilmeye çalışılmıştı.

Napoleon'un Avrupa'ya egemen olma tutkusu Avrupa devletlerinin bir dizi koalisyonla Napoleon'a karşı bloklaşmalarına neden olmuştur. Devrim öncesi hanedan ve hükümetlerini tekrar kurmak için çaba harcanıldı. Örneğin sadece Fransa'da değil, İspanya ve Napoli Krallıklarında yine Burbon'lar tahta oturdular. Öbür Avrupa ülkelerindeyse hala soyluların egemenliği sürmekteydi. Viyana Kongresi'nin önemli diplomatları ise, İngiliz Lord Castlereagh, Avusturya Şansölyesi Metternich, Fransa'da Talleyrand ve Rus Çarı Alexandre.

Öte yandan Viyana Kongresi'nde kabul edilen birçok kararın, uluslararası hukukun gelişmesinde önemli rolü olmuştur. Kongre'de uluslararası ırmaklarda gidiş geliş düzenleyen kurallar kabul edilmiş, ilke olarak köle ticareti yasaklanmış, elçiliklerin protokol işleri kurallara bağlanmıştır.

Kutsal Bağlaşmayla tatmin olmayan Metternich'in amacı monarşileri ve kurulu tanrısal düzeni daha etkin biçimde savunabilmek, devrimci fikirlerin doğurabileceği tehlikeleri daha gerçekçi ve işleyebilen bir mekanizmayla önleyebilmektir. Kutsal Bağlaşmanın Avrupa'da barış ve istikrarı korumaya yetmeyeceğini anlayan Metternich çok geçmeden İngiltere, Avusturya, Prusya, Rusya arasında dörtlü bağlaşma denilen bir antlaşmayı 20 Kasım 1815'te imzalatmıştır. Buna göre bağlaşıklar belli süreler içinde toplanacaklar ve Avrupa barışı için alınması gereken önlemleri görüşeceklerdi. Bu süreler belirtilmemiş olduğundan, toplantılar ancak dört devletin anlaşmasıyla gerçekleşecekti. Böylece konferans sistemi doğmuş oluyordu. Bu sistem ileride kurulacak olan uluslararası örgütlerin bir ön belirtisi sayılabilir. 1818'de seçimleri liberallerin kazanmasıyla birlikte Fransa da dörtlü bağlaşmaya dahil olmuştur.

Özellikle 1818 ve sonrasında nerede bir devrim ve ayaklanma görülse büyük devletler tarafından silahla bastırılacak, devrimci yöntemlerle yapılacak hükümet değişiklikleri

tanınmayacaktı. Bu kararlara konuyu devletin iç işlerine karışma sayan İngiltere katılmadı. Bağlaşmadan ilk çözülen İngiltere oldu. Bu çözümede Castlereagh'ın yerine dış işleri bakanı olan George Canning'in büyük katkısı olmuştur. Canning'e göre burjuvazinin başlatacağı ve ploreteryanın destekleyeceği yeni bir devrimden kaçınılmak isteniyorsa, sanayi, ticaret ve finans burjuvazisine geniş olanaklar sağlamak, genişleme perspektifleri yaratmak gereklidir. Bunun için de bütün dış politikayı kökten değiştirmek zorunludur. Öte yandan Avrupa ve Amerika'daki kurtuluş hareketlerini bastırmaya kalkışmak bir yana, desteklemek gereklidir. Canning'e göre özgürlüğe kavuşup bağımsız devletler kuracak olan halklar, sanayi ve ticaret alanında ilk olarak koruyucu ve kurtarıcılarına başvuracaklardır.

Tüm bu faktörlerin yanı sıra belirtilmelidir ki, 18. ve 19. yüzyıllarda ulus-devletin doğuşuyla birlikte ortaya çıkan halk kavramı kendi içinde özdeşliğe ve homojenliğe yönelirken farklılığını çizer ve kendi dışında kalanları iter. Mutlak bir ırksal farklılığın kuruluşu homojen bir ulusal kimlik kavramının asli temelini oluşturur. Halk kimliği farklılıkları gizleyen ve saf dışı bırakan hayali bir düzlemde kurulmuştur ve ulusal egemenlik ve halk egemenliği bir kimlik kuruluşunun ürünleridir.

Nitekim Benedict Anderson'a göre ulus, "hayal edilmiş bir siyasal topluluktur – kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir (a.e. 20)." Hayaldir çünkü ulusun üyeleri birbirlerini tanımazlar bile, onları birleştiren "ulus imgesi"dir. Ulus imgesi belirli sınırlar içinde geleneksel, dinsel ve dilsel öğelerin kapsadığı bir cemaat olarak hayal edilir. Ulus "egemen" olarak hayal edilir çünkü "kavram Aydınlanma ve Devrim'in, ilahi olarak buyrulmuş, hiyerarşik hanedanlık mülklerinin meşruiyetini aşındırmakta olduğu bir çağda doğmuştu (a.e. 21)." Son olarak ulus, "bir topluluk, bir cemaat olarak hayal edilir, çünkü her ulusta fiilen geçerli olan eşitsizlik ve sömürü ilişkileri ne olursa olsun, ulus daima derin ve yatay bir yoldaşlık olarak tasarlanır. Son iki yüz yıl boyunca milyonlarca insanın, birbirlerini öldürmekten çok, böylesi sınırlı hayaller uğruna ölmeye razı olmalarını mümkün kılan şey, son kertede bu kardeşlikti (a.e. 22)."

Anderson'un belirttiği gibi genel olarak teknolojinin gelişmesi (matbaanın ortaya çıkmasından günümüz teknolojilerine değin) insanları daha çok birleştirmiş, bu durum da milliyetçilik için oldukça elverişli koşullar oluşturmuştur.

Devlet düzeyinde bir egemenlik (ırk+halk+ulus) için farklılıklar içsel olarak gizlenirken bu sefer, uluslararası sistem tarafından ortaya bir dışsal farklılık olarak çıkmakta ve sistemin kaos niteliğini hassaslaştırmaktadır. Bu diyalektiktir ki kaosu betimler.

Buraya kadar ele alındığı şekliyle görünen odur ki tarih boyunca egemenlik ve iktidar paradigması, insanlara karşı olumsuzluğu sorunsallaştırmış, bu yolla toplumsal ve uluslararası

kontrol ve disiplini sağlayacak kimliksel üretim ile aynılıklar ve ötekilikler üretmiş ve bu sayede kaosun bertaraf edileceği söylemi ile meşruluk ve rıza kazanmıştır.

Yine görülmektedir ki, uluslararası ilişkiler alanı bir anarşiden ziyade, kaosa karşı oluşturulmuş bir egemenlik ve iktidar paradigması ve bunun temelinden oluşturulan uluslararası sistemik bir totalite niteliği teşkil etmektedir. Uluslararası İlişkiler teorisinde çoğunlukla kabul edilmiş anarşi kavramı ise bu durumu açıklamak için son derece yetersiz olmakla birlikte aslında bu terimin kendisi de içerisinde iktidar söylemi barındırmaktadır. “Realizmde tanımlandığı şekliyle anarşi, yöneteni olmayan uluslararası yönetim ya da düzenleyicisiz bir düzen anlamına gelir. Ashley, tanımın iki şekilde okunabileceğini öne sürer - tarihsel ve tarih-dışı. Eğer düzenleyicisi olmayan düzen şeklindeki anarşi tanımı evrensel bir amacı vurgulamıyorsa tanım çoğulcu bir söyleme odaklanır. Bu ise bir değil birçok meşru ifadenin ve öznenin olabileceği anlamına gelir. Dahası, anarşi merkezi bir özneyi gerektirmez. Anarşi, bir yandan düzen kurmanın farklı yollarının diğer yandan farklı egemen öznelerin tarihinin kurulmasındaki rollerinin meşruiyetinin kabul edilmesine yol açar. Bu kabul, anarşinin tarihe açık ve hiçbir zaman tamamlanmamış, aksine yeniden-kurulmaya tabi olmasına neden olur. Bununla birlikte, realist söylem anarşiyi pozitivist bir şekilde, merkezi bir özneyi, yani egemen devleti ve merkezi bir amacı, yani bekayı gerektiren nesnel bir gerçeklik olarak okur. Böylece düzenin nasıl kurulduğuna dair bütün olası yorumları dışlar ve anarşiyi şeyleştirerek tarihten kopartır. Realist söylem tam da bu yorumla hem bir güç söylemi hem de bir yönetim söylemi olarak işlev görür. Güç söylemi olarak, çünkü gücü bütün diğer amaç çeşitlerinin üstünde görür. Yönetim söylemi olarak, çünkü merkezi öznesine, egemen devlete anarşiyi dayatarak ilişkileri normalleştirir ve yinelemeyi savunur (Keyman, 2000_a: 185).”

Ve tarihsel örneklerde yine görülmektedir ki, uluslararası arenada vuku bulan çatışma ve uzlaşmazlıkların çoğu anarşiden ziyade, sistemik yapının egemenlik ve iktidar ilişkileri yoluyla -bir söylemler ekseninde- kimlik (bu yolla istenilen davranış kalıpları vs. oluşturma) ve ötekilik üretiminin aslında yapıyı istikrardan çok kaotikleşmeye yönelttiğinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca sistemik totalitenin kaotikleşmeden en uzak olduğu süreçler farklı kimliklerin bir arada olumlandığı süreçlere tekabül etmektedir.

Devletler sistemi oluşmaya başladıktan sonra sistem, anlaşmalar yumağı içerisinde bir uluslararası uzam oluşturmuştur. Bu şekilde sürekli bir şekilde düzenlemeler yumağı ise sistemde kaotikleşmeyi her daim güncel tutmuştur. Sonraki tarihsel süreç de kısaca ele alındığında bağımsız devletler söyleminden yurttaşlık söylemine değin yeni kimlik üretimler

oluşturulmuş olmakla birlikte aşkınsal düzeyde egemenlik söylemleri de tekrarlanmaya devam edilmiştir.

4-2- Hegemonya

Buraya kadar görüldüğü üzere uluslararası sistem iki türlü dinamik sergilemektedir. Özne olarak kendi etik kökenine dayalı bir hak nosyonu ve tüm uzamı kapsayan evrensel bir eğilim ile sonuçlanan hak nosyonu. Ortaçağ boyunca bu iki nosyon ele ele gitti. Ancak Rönesans'tan başlayarak, sekülerizmle birlikte her iki nosyon da kendi gelişim seyrini izlemiştir. Modern Avrupa politik düşüncesi içinde bir yanda uluslararası hak kavramı boy gösterirken öte yanda kalıcı barış ütopyaları gelişmiştir. Bir tarafta ulus-devlet ve onun sivil toplumu çerçevesinde düzeni güvenceye alan sözleşme mekanizmalarına benzer bir biçimde işleyecek ve egemen devletler arasında bir uluslararası düzen kuracak olan anlaşma mekanizması yoluyla oluşturulan formal düzen, ki Grotius'tan Puffendorf'a değin bir teorize alan oluşturulmuştur. Diğer eğilim ise Saint Pierre'den Kant'a değin bir teorize edilen alan olan, aklın bir ideali, akıl ve etiğin ideal bileşimi olarak sunulan daimi barış fikridir. Böylelikle bunlarla bütünleştirilen askeri oluşum ve eylem meşrulaştırılmış olur (Hardt & Negri, 2001: 11).

Uluslararası sistem her ne kadar -önceki bölümde bahsedildiği gibi- belirli bir dil (söylemler, algılamalar ve davranışlar bütünü) çerçevesinde statikleştirilmek istense de tarihsel süreç içerisinde sisteme giren ve çıkan -öznelerin kendi içsel yapılarından kaynaklanan- devletlerin özgün kimliklerinin yaratacağı farklı algılayışlar ile bilimsel, teknolojik, sosyal ve ekonomik değişimlerin toplumlardaki bireylerde yarattığı faktörlerin de etkisiyle söz konusu değişimler uzun süreli bir statik denge oluşumunu engellemekte ve çoğu zaman sistemik totaliteyi bütünüyle değiştirmektedir. Bu açıdan bakıldığında mutlak anlamda ebedi, homojen, statik bir sistem ve denge formu olanaksızdır denilebilir.

Uluslararası sistemik totalite görüldüğü üzere, egemen devletlerin oluşturduğu dilsel bir yapı sınırları içinde biçimlenmektedir. Bu bütünsel yapı, devletlerden kendi dili bağlamında eylemler beklemekte ve bunun için egemenlik ve iktidar mekanizmaları üretmekte sonuç olarak da kendi sürekliliğini ve hükümlerliğini (üretim tarzının koşulları da dahil olmak üzere) daimileştirmeye çalışmaktadır.

İşbirliği ve çatışma olguları da bu yapının diline yönelik adaptasyon kapasitesi, amaçlılığı vs. çerçevesinde meydana gelmektedir. Çünkü birey de toplum da genel kuralları ihtiva eden bir dilin gücüne bağımlıdır (Onuf, 1994: 4). Eğer dilsel yapı total bir yapıya sahipse bu

konumu hegemonya kavramı dahilinde açıklamak büyük önem arz etmektedir, ki kaosa karşı oluşturulan sistemik yapılaşma hegemonya perspektifinde çeşitli tahakküm ilişkileri ile toplumu ve bireyi kuşatmaktadır.

Dolayısıyla sistemik yapı geniş anlamda bir hegemonya durumuna tekabül etmektedir. Hegemonya kavramını açıkladığımızda, kökeni Grekçedeki "*hegemonia*" kelimesine dayanmakta ve sistem içerisindeki bir elemanın diğerlerinden daha üstün veya baskın olduğunu belirtmektedir.⁹ Hegemonya söyleminin, çıkar, güç vb. gibi realist kavramlara dayanan bir söylem olmakla birlikte aslında bunun daha da ötesinde bir ilişki türü olduğu yadsınamaz. Dolayısıyla önceki bölümlerde ele alınan egemenlik ve iktidar ilişkileri sistemin bütününde bir hegemonya kurmayı zorunlu kıldığı gibi onu eleştirel teori bağlamında değerlendirmek daha ayrıntılı anlaşılmasına olanak sağlamaktadır.

Egemenlik olgusu Gramsci'nin çifte anlamda kullandığı "hegemonya" yorumuyla daha iyi anlaşılabilir. Gramsci'ye göre toplumsal iktidar sadece güç temelli değil, aynı zamanda rızaya da dayalı bir olgudur; son kertede hegemonya ekonomik/siyasal güç (egemenlik) + rıza (kültürel liderlik) olarak formüle edilmektedir. Realist teori, egemenlikle hegemonya kavramını aynı anlamda kullanarak kavramı, yalnızca yönetenle yönetilen arasındaki egemenlik ilişkisi olarak tasvir etmiştir. Dolayısıyla yönetilenin hegemonya verdiği rıza ve bu rızanın üretilmesinin ideolojik mekanizmaları dikkate alınmamaktadır (Keyman, 2001: 243). Hegemonya Gramsci'ye göre sivil toplumun bütününe kapsayan bir çerçeve; yasal kurumlar, siyasi çıkar grupları, karşılıklı etkileşim halindeki siyasi partiler, medya grupları, dini kurumlar, çeşitli popüler reformlar vs. ile birlikte ideolojik, kültürel ve ekonomik bütünsellik içerisinde bir yapılaşmaya sahiptir (Hardt, 1995: 31).

Gramsci'nin hegemonya kavramı Uluslararası İlişkiler teorisi açısından üç noktada önem arz etmektedir. İlki, dünya düzeninin yeniden üretiminde özneler-arası ilişkiler denilen kültürel boyutun önemini ortaya çıkarmaktadır. İkinci olarak özne-nesne ikilemine ve gerçekliğin salt nesnel yorumlanmasına karşı çıkarak, Uluslararası İlişkiler teorisi içindeki pozitivist yöntemin egemenliğine karşı çıkma olasılığını yaratır. Üçüncüsü ise, devlet endeksli iktidar anlayışını sorgulayarak, hegemonya sorusunun çok boyutlu niteliğini ortaya çıkarmaktadır (Keyman, 2001: 239, 240).

Gramsci'nin hegemonya kavramını Uluslararası İlişkiler teorisine taşıyan Robert Cox olmuştur. Cox burada, uluslararası ilişkilerin basitçe devletlerin güç topladıkları bir sistem olmaktan ziyade, istikrarlı bir hegemonik dünya düzenini izah etmeye çalışmıştır. Cox,

⁹ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Hegemonya>

uluslararası ortamdaki kuvvetleri üç kategori çerçevesinde betimlenen bir yapı içindeki etkileşimler olarak ele almaktadır: maddi yeterlikler, fikirler ve kurumlar.

Maddi yeterlikler, dinamik formlarında teknolojik ve organize yetenekler olarak vardılar ve birikmiş formlarında teknolojinin dönüştürülebileceği doğal kaynaklar, cihaz stokları (örneğin endüstriler ve silahlar) ve bunlara hükmedebilecek zenginlik olarak varolurlar. Fikirler, öznelliklerarası anlamlardan veya alışkanlıkları ve davranış beklentilerini sürdürmeye eğilimli olan sosyal ilişkiler doğasının ortak kavramlarından oluşmaktadır. Örneğin, belirli kara parçaları üzerinde otorite sahibi olan devletlerce insanları organize edilmesi ve yönetilmesi kavrayışıdır; devletlerin birbiriyle diplomatik mümessiller yoluyla ilişkiye girmeleridir; bütün devletlerin ortak çıkarına oldukları için diplomatik mümessillerin korunmasına yönelik belli kuralların uygulanmasıdır; devletler arasında sürtüşme çıktığında görüşme, karşı karşıya gelme veya savaş gibi belli davranış şekillerinin beklenmesidir. Kurumlar, kuvvet kullanımını en aza indirmek için iç sürtüşmelerle uğraşma yolları sağlarlar. Herhangi bir yapının temelindeki maddi güç ilişkilerinde bir yaptırımcı potansiyel vardır; ama kuvvetin, zayıfın varolan güç ilişkilerini meşru olarak kabulleneceği oranda, güçlünün baskınlığını garantilemek için kullanılması gerekmeyecektir. Bu, zayıf olanın eğer güçlüler görevlerini sadece baskın ya da diktatörce değil, hegemonik görürlerse yapabileceği bir şeydir, yani, eğer liderlikte zayıfların rızasını koruyacak tavizler vermeye hazırlarsa ve eğer sadece kendi özel çıkarlarına hizmetten çok evrensel veya genel çıkarlara dayanarak bu liderliği açıklıyorlardır. Kurumlar hem farklı çıkarların temsilcilerine, hem de politikanın evrenselliğine uygun olduklarından, bu tür bir hegemonik stratejinin dayandığı şey olabilirler (Cox, 1996: 405-407)

Cox'a göre: Her sistem kendini yeniden üretmek için bir düzene ihtiyaç duyar ve yeniden üretimi aslında iktidar tahakküm ilişkilerinin yeniden-üretimidir. Bu anlamda düzen, toplumsal ve siyasal-ekonomik pratiklerin normalleştirilmesi ve düzenlenmesine tekabül eder. Böyle bir normalleştirmeyi ve düzenlemeyi olası kılan ise verili bir (ulusal ya da küresel) düzendeki iktidar tahakküm ilişkileri içerisindeki mevcut ihtilafli örüntüleri nötrleştiren hegemonik ideolojidir. Bundan dolayı, hegemonik bir ideoloji sistemin kendisini yeniden üretmesine yardımcı olur. İkincisi, ‘rıza’ oluşturulduğu ve imal edildiği sırada, hegemonik ideoloji, mevcut sistemin kurucu öğelerinin çıkarlarının ve taleplerinin formüle edildiği evrensel bir dili (normlar ve fikirler) uygular. Üçüncüsü, rızanın yaratılması açısından hegemonyanın ideolojik oluşumu gerekli olduğu için, hegemonyanın yeniden üretimi hegemonik gücün sahip olduğu materyal güçlerden çok (farklı devletlere ait farklı çıkarların birbirine uyumlu kılınabilmesi için) evrensel bir dil olarak işleyebilmesine bağlıdır (Keyman, 2000_a: 161, 162).

Yaşamın bütününe kapsayan genel bir hegemonya olgusu başka bir söylem ve bakış açısıyla Joseph Nye'in "yumuşak güç" olarak ele aldığı bir iktidar biçimi ile normalleştirilmektedir. Toplumların sahip olmaya çabaladıkları güç, onun içindeki düzenlilikleri sağlama işlevine sahip olduğu gibi, dış dünyasında da denetim ve düzenlilikleri sağlama işlevine sahip olmaktadır. Güç, dış dünyayı toplumsal iradenin denetimine tabi tutmayı amaçlamaktadır. İstenilen sonuçları elde edebilmeyi, istenilen sonuçları alabilmeyi, iradenin denetimine tabi olmayı amaçlamaktadır (Nye, 2004: 1, 2).

Yumuşak güç, Joseph Nye'in zora dayalı askeri gücün dışında, ikna ve çekiciliğe dayalı olarak bir ülkenin prestijini niteleyen güce atfettiği teoridir. 1930'larda Roosevelt yönetiminde dış politikada, Amerika'ya güvenmek ve diğer insanların desteğini kazanmak başlıca inandırıcı unsur olmuştur. II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş ile bu konuda daha aktif olan yönetim resmi ve kurumsal çabalarda bulunulmuştur; Birleşik Devletler Enformasyon Ajansı, Amerika'nın sesi, Fulbright programı, Amerikan kütüphaneleri, konferanslar ve diğer programlar ile çekiciliğini artırmaya çalışmıştır. Bunlar Amerika'nın yumuşak gücüydü. Ayrıca yumuşak güç en çok da yönetim dışı sosyal etkinliklerle oluşmaktadır: anonim şirketler, reklamcılık, Hollywood stüdyoları, Amerikan kültür ve değerleri... (Nye, 2002; 2004). Nye, bu durumu askeri güç faktörünün yanı sıra mevcut olan bir diğer ve daha bütünsel güç tarzı olarak açıklamıştı, bununla birlikte yumuşak güç olgusu aslında total bir dili; kimlik, norm ve değerler, belirli bir algılayış biçimi vs. faktörlerin bütününe de teşkil etmektedir.

Bu anlamda toplumsal ve uluslararası sistemi Hayek, Menger vs. gibi her türlü planlamadan masun tutulması gereken veya Waltz gibi salt mikroekonomik bir perspektifte değerlendirilen bir nesneye indirgemek yerine, aynı zamanda oluşturulmuş bir geleneksel yapı (institution) (Onuf, 2002); bir dilsel yapı olarak değerlendirmek hem sistemsel bütünü hem de öznelerin yapısını anlama açısından daha önem arz etmektedir. Bu şekilde uluslararası sistemde varolan hegemonya olgusu her ne kadar yumuşatılmaya çalışılsa da kaosa karşı oluşturulmuş bir totalitarizme tekabül etmektedir.

4-3- Uluslararası Yanılsamalara Karşı Post-modern Çıkış

Çoğu Uluslararası İlişkiler teorisyeni post-yapısalcılığın özünde, herhangi bir yapıcı alternatif oluşturamayan yıkıcı bir proje olduğunu ileri sürmektedirler¹⁰. Bu doğru değildir. Aslında post-modern perspektifte okuyabileceğimiz post-yapısalcı ve yapı-sökümcü yaklaşımlar, 1980'lerden itibaren 'arkeoloji', 'soy bilim' ve 'yapı bozum' gibi yöntemlerle Uluslararası İlişkiler teorisine özgürleşimci katkılarda bulunmaktadır.

Arkeolojik yaklaşım, deliler, hastalar ve suçlular gibi kurumsallaştırılmış (ve böylece marjinalleşmiş) grupları erken dönem çalışmalarında ele alan Michael Foucault tarafından kullanılmıştır. Soy bilim (arkeoloji gibi), bilgi ve güç arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır, fakat arkeoloji, bilgi (ve dil) üzerine eğilirken, soy bilim, güce (ve tekrarlanan pratiklere) vurgu yapmaktadır; en genel anlamıyla günümüz gelişmeleri ışığında ortaya konan tarih yazımıdır. Soy bilimsel araştırmalar, genel araştırmaların sorgulanmamış değerler ve doğruluk iddiaları üzerindeki eleştirel bir yaklaşımın üstünlüğünü ortaya koymak için, bütün doğruların aslında, geçmiş pratiklerin ürünleri olduklarını göstermekle ele alınmaktadır (Knutsen, 2006: 364, 365).

Richard Asley'nin *Poverty of Neorealism* adlı makalesi ile birlikte ve ardından James Der Derian, David Campbell, Rob Walker gibi birkaç Uluslararası İlişkiler teorisyeni post-yapısalcı yaklaşım perspektifinde uluslararası ilişkiler ve dünya siyasetini -ve içerisindeki tahakküm ilişkilerini- ele almışlardır (Keyman, 2000_a: 176-181):

James Der Derian, soybilimsel çözümlemeyi Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde ele almaktadır. Burada diplomasi analizi, zaman-uzam boyutunda diplomasi-hukuk ve iktidar sistemleri ilişkisi vurgulanmaktadır. Diplomatik söylem bu bağlamda tarih boyunca farklı biçimler almaktadır ve bu biçimler ardışık ya da geçici olmaktan ziyade, her birinin kendine has özellikleri ve işleyiş tarzları vardır. Sonuç olarak, diplomasiye teleolojik, işlevselci ve evrensel bir açıdan yaklaşılamaz; her birinin ayrı belirleyicisi, tarihselliği ve kendi uzamsal-zamansal boyutları vardır. Der Derian'ın ele aldığı diğer sonuç ise uluslararası ilişkiler açısından "yabancılaşma" kavramıdır. Burada yabancılaşma, özneler (bireyler ya da ulusal toplumsal oluşumlar) ve mevcut düzen (ulusal ya da uluslararası) arasındaki ilişkinin söylemsel inşa sürecine tekabül etmekte ve bu süreç içerisinde bireyler düzenden ayrılmakta ya da düzene tabi kılınmaktadır. Diplomatik söylem, öznelerin yabancılaştıkları koşulları, hukuku, düşünce ve iktidar sistemleri vasıtasıyla uyuşturma çabasına tekabül eder.

¹⁰ Bilhassa: Keohane, 1998: 392.

David Campbell'e göre dış politika, devletin kimliğine dışsal ve benzer şekilde önceki sağlam kimliklere sahip devletler arasındaki bir köprü olarak düşünmenin indirgemeci olacağı sonucuna varır. Diğer bir ifadeyle, uluslararası ilişkiler sabit ve halihazırda kurulmuş kimliklere sahip olan atomize devletler arasındaki ilişkiler değildir. Devlete, edimlerinden ayrı olarak ontolojik bir statü verilmemelidir; devletin dünya siyasetindeki hakim varlığının önsel ve sabit bir kimliğin söylemi tarafından oluşturulduğu kabul edilmelidir; devlet kimliğinin zaman içerisinde edimlerin biçimlenmiş bir tekrarıyla belli belirsiz bir şekilde oluşturulduğunun ve kurucu bir edimle değil, denetlenen bir yineleme süreciyle gerçekleştirildiği kabul edilmelidir. Sonuç olarak dış politika, devletin kimliğinin temsili oluşumunun ayrılmaz bir parçası olmaktadır.

Burada hem 'dış politikanın' hem de 'Dış Politikanın' devlet kimliğinin ayrılmaz parçaları olduğu öne sürülmektedir. Ancak, bunu görebilmek için daha önceden belirlenmiş kimliklere sahip ulus devletlerin "dışsal yönelimi" anlamındaki geleneksel dış politika anlayışından vazgeçmek gerekir. Zira, dışsal yönelim olarak alınan dış politika, kendini tanımlaması açısından devletin için yönelimine, yani bir ötekilik ilişkisi olarak ayrıştırma pratiğine dayanır. 'Dış Politika' ve 'dış politikanın' birbirine eklemlenmiş olması, dış politikayı dışsal bir yönelim olarak değil, devletin kimliğini temsili olarak oluşturan politik bir pratik olarak anlayan genel bir yaklaşımın ortaya çıkmasına neden olur. Bu şekilde anlaşıldığında, dış politika devletin kimliğinin güvenlik söylemi vasıtasıyla inşa edildiği önemli bir alan olur. Böylelikle, diplomasi söylemi gibi güvenlik de devlet kimliğine dışsal değil, içsel olarak görülebilir.

Uluslararası ilişkiler açısından bakıldığında böylesi bir post-yapısalcı yaklaşımı Richard Ashley şu şekilde özetlemektedir: 1) ulusal olan ile uluslararası olan arasındaki geleneksel karşıtlığa duyulan inançsızlık; 2) insan ile tarih arasındaki geleneksel karşıtlığa duyulan inançsızlık. Burada egemenlik, bir oluş, bir bulunuş olarak insan, 'ehil bulunup, hukuku, yasak, sınırlama konuları üzerinde sınırsız düşünme yetkisi verilen bütün o egemen öznelere sorgusuz sualsiz bir güç aktarımı durumudur. Egemenlik son kertede bir meşruluk aygıtı haline gelmektedir (Polat, 2001: 267).

Richard Ashley, çoğu Uluslararası İlişkiler teorilerinde bilhassa realizm ve neorealizmde yatan güç ve egemenlik ilişkilerini deşifre etmektedir. Waltz'a yönelik eleştirisinde Ashley, e göre, "Ortaya çıkan şey, verili düzeni doğal düzen olarak ele alan; politik söylemi genişletmek yerine sınırlandıran; zaman uzamda çeşitliliğin önemini olumsuzlayan ya da değersizleştiren; bütün uygulamaları kontroldeki bir çıkara tabi kılan; sorumluluktan öte toplumsal güç idealine boyu eğen ve böylece siyasal etkileşimi, toplumsal öğrenmeyi

gerçekleştiren ve yaratıcı değişimi olanaklı hale getiren bu pratik meselelerden mahrum eden pozitivist yapısalcılıktır. Sonuçta, küresel boyutların totaliter projesini sezen, meşrulaştıran ve yönlendiren bir ideoloji ortaya çıkmıştır (Ashley, 2000: 1574, 1575).”

Post-modern söylem çerçevesi dahilinde ele alınan post-yapısalcı yaklaşımlar, Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde “bir Ötekileştirme süreci olarak dahil etme/dışlama pratiğinin yaygın egemenliğini keşfetmek, yani kendine özgü işleyiş tarzı (*modus operandi*) modern, beyaz, erkek Kartezyen kimlik anlamında kuramın logo-merkezci doğasını göstermek açısından önemlidir. Post-modern söylemin yapmaya çalıştığı, kabul görmüş olan hiyerarşileri tersine çevirmek ve kimlik karşısında farklılığı, bütünlük/birlik karşısında parçalanmayı geliştirmek için logo-merkezci doğayı yıkmaktır. Böylece uluslararası ilişkiler kuramını kendisine karşıt bir konuma getirmeye çalışmak, hem işleyişini sağlayan gizli varsayımlarını, dikotomilerini hem de siyasetin kapsamını modern devletin nüfuz alanıyla sınırlandırma gücünü açığa çıkarmak. İkincisi, evrenselci ve kurucu yaklaşımların etkileşime (iletişimsel rasyonalite) ya da sınıfa (karşı-hegemonyanın temeli olarak toplumsal güçler) başvurularının aksine post-modern söylem... toplumsal ilişkilerin farklılığın tanınmasına dayalı olarak radikal bir şekilde demokratikleştirilmesi vasıtasıyla kuruculuk-karşıtı bir özgürleştirme projesi sunar. Üçüncüsü, bu kuramların aksine post-modern söylem -bağlamsal ve tarihsel materyal temeli olarak- içerisinde yaşadığımız zamanların (bugünün) post, ya da geç modern bir durum oluşturduğu düşüncesini kabul eder. Böylelikle post-modern söylem modernitenin Aydınlanma sonrası savunmasına tezat oluşturacak şekilde kendisini kuruculuk karşıtı ve hümanizm karşıtı bir özgürleştirme projesi biçiminde modernitenin radikal bir eleştirisi olarak konumlandırır (Keyman, 2000_a: 170, 171).”

Bu yaklaşımda ayrıca çeşitliliğin birliğe dönüşümüne dair her türlü hegemonya pratikleri engellenmekte ve siyasal yaşamın odağında muğlaklığın, belirsizliğin ve farklılığın olumlanması en önemli faktördür. Kimliklerden hiçbirine merkezi bir rol verilmez. Bu şekilde Uluslararası İlişkiler disiplinde bir “gerçeklik” düzeni oluşturan pratikler yapı-söküme uğratılır.

Yapı-söküm, iktidar edimlerini yapı-söküme tabi tutarken “fark”ı esas almaktadır. Jacques Derrida’ya göre fark (differance), farkın özgül her durumda mevcut olduğu gerçekliğine tekabül eder. Her durumda mevcudluğu olumlanan bu fark, aynı zamanda yapılmış, siyasal ve kararlaştırılamaz bir olgudur da. Kararlaştırılamazlık (undecidability), insan ile tarih, bulunuş ile yokluk arasındaki geleneksel ayrımın etkisizleştirilmesinin bir sonucudur. Kararlaştırılamazlık, bulunuş ile yokluk arasındaki özgül her bir duruma esas oluşturan, genelleştirilmiş yokluktur. Buradaki egemenlik amacı, im’in (egemenliğin) ilişkiselliğini

yakalamasındadır. Son olarak kararlaştırılamazlık, yalnızca belirlemenin, sınırlamanın her bir özgül açılımında zorunlu olarak siyasal, zorunlu olarak yapıli özelliğine işaret eder. Kısacası yapı-sökümün dıştaladığı şeyleştirilmiş bir fark kavramıdır. Fark ile şeyleştirilmiş bir fark kavramı, yokluk olarak fark ve egemen bir kip üzere fark: bu ikilikler arasındaki geleneksel hiyerarşinin çözülmesi, yersizleştirilmesi, doğrudan yapısalci sorunsalın bir eleştirisinin sonucudur.

Derrida'ya göre, Batı düşüncesi anahtar kavramlarını tanım çiftlerine dayandırmaktadır; doğru/yanlış, nesne/özne, değer/gerçek, akıl/beden, yapı/içerik, teori/pratik, özgü/evrensel, kendi/diğeri... bu çift kavramlar genellikle tarafsız tanımlamalar olarak sunulurken, Derrida aslında bu kavramların hiyerarşik olarak düzenlendiklerini gözlemektedir; bu terimlerde biri üstün (ya da imtiyazlı) ve diğeri ise aşağılık (ya da ertelenmiş)'tır. Yapı-söküm, imtiyaz hiyerarşisini destekleyen kriterleri (ve bunları hiyerarşik doğasını) ortaya çıkarmaya çalışmaktadır.

Derrida'ya göre, yapı-söküm bir düşünce sistemi değil, amacı dilin istikrarsızlığını kanıtlamak ve kuramlarımızın çoğunun temellendiği zeminin sallantılılığını göstermek olan taktik bir uygulamadır. Ferdinand de Saussure'ün gösteren ile gösterge (sözcük ile anlam) arasındaki ilişkinin keyfi olduğunu meydana çıkarmasından hareketle, Derrida da bu keyfiliğe dikkat çekebilmek için çeşitli yöntemler geliştirmiştir (Sim, 2000: 72).

Logo-merkezcilik, bireyler arasındaki iletişimde sabitlenmiş anlamları sorunsuzca iletmeye yaradığı inancına söz-merkezcilik denmektedir. Derrida'ya göre bu inanış, Batı kültürünün temel varsayımlarından birisi olup, kendi felsefi söylemi olan yapı-sökümünün sorgulamaya çalıştığı bir şeydir. Söz-merkezcilik, bir sözcüğün tam anlamının o sözcük daha dile getirilmeden "verili", aklımızda "mevcut" olduğu varsayımına dayanır. Derrida buna "mevcutluk metafiziği" demekte ve Batı düşüncesinin en büyük yanılsamalarından birisi olduğunu savunmaktadır (a.e., 77).

Derrida, bu temeli kurarken var olma koşulları kaynağı ya da komplikasyonu olarak nitelenen diğeri bir terimle bir arada bulunmaktan kaynaklanan zıtlıklar yapısına dayanır. Logo-merkezcilik, böylece ilk terime öncelik verir ve ikinciyi, birinciyle ilintili bir şekilde onun kusuru, yokluğu, görünümü ya da aksaması olarak görür. Bundan dolayı, yapı-sökümün yapmaya çalıştığı, bu bulunma metafiziğini göstermek ve altüst etmek; iktidar/bilginin bir söylemin öğelerinin hiyerarşik olarak ikiye ayrılması vasıtasıyla nasıl işlediğinin göstermek ve bu tür karşıtlıkların kurulmasına direnmektir. Yapı-sökümün bir sonucu, verili olduğu öne sürülen, temel öğenin bir ürün olduğunu kanıtlamasıdır.

Derrida, mevcudluk metafiziğine karşı koyma gayreti içindedir. Dili kullananlar anlamı bütünlüğü içinde kavrayabilirler ve sözcüklerin anlamları zihnimizde onları dile getirdiğimiz veya yazdığımız anda mevcut olur. Böylece sözcüklerin anlamlarını en saf haliyle karşımızdakine iletebiliriz. Derrida'ya göre bu, kültürümüzün çok derinlerinde yer etmiş bir yanılsamadan başka bir şey değildir. Aslında Batı dünyasının tüm söylemi, bu yanılsamaya temellenmiş durumda. Bizler, sözcüklerin anlamlarını saptayıp sabitleyebileceğimize inanırız. Dili kullanırken asgari dikkat ve kesinliği gözden kaçırmadığımız taktirde, sözcüklerin anlamını başka insanlara nispeten sorunsuz biçimde aktarabiliriz. Mevcudluk metafiziğine bu şekilde inanmak, söz-merkezciliğe bağlı olmak demektir. İletişim anında her zaman boşluklar ve gedikler doğar, dolayısıyla anlam hiçbir zaman tek bir anda tamamiyle mevcut değildir. Anlam, değişimlere tabi bir süreç olarak düşünölmelidir. Yani bir sözcük söylendiği anda anlamı henüz mevcut değildir; anlam daima ayrı olduğu gibi, tamamlanışı da hep ertelenir (Sim, 2000: 34, 35).

Yapı-söküm, Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde de bilgi, anlam ve yorumda etkin olan iktidar ve otoritenin niteliğini açığa çıkarmaya çalışır. Böylece yapı-söküm, bilgi ve anlamın iktidara karşı mücadele eden kültürel, siyasal ve söylemsel güçlerden ayıramayacağını öne sürer. Ashley'e göre post-yapısalcı yaklaşım neo-realizmin disipline edici doğasını açığa çıkartmamıza yol açtığı için ciddiye alınmalıdır. Sadece dünya siyasetinin realist imgesine uygun olan sorunlar (örneğin anarşi sorunsalı) gündeme getirilebilir ve diğerleri zorunlu olarak yok sayılır (Ashley, 2000).

Ashley'nin yapı-sökümcü çalışması iç/dış ikiliği ile başlar. Bu ikilik iç siyaseti "iyi yaşam" ya da "ilerleme" olarak nitelendirmek için kullanılırken, dışarıyı, beka ve güç mücadelesinin sabit ve homojen özü oluşturduğu, "yinelemenin", "tekrarın" nüfuz alanı olarak görür. İçeride topluluğun var olduğu varsayılırken, dışarısı, anarşiye neden olur ve sonuçta anarşi tarafından belirlenir. Böylece anarşi uluslararası siyasetin asıl kökeni, devletlerin birincil işlevleri toprak egemenliklerini korumak olan "birimler" gibi hareket etmelerine referans oluşturan hakim ilke haline gelir. Anarşi, kendi içinde bir topluluğu barındırmaz; yatay olarak düzenlenir ve içerisi karşısında potansiyel bir özerklik üstlenir. Daha da önemlisi, dışarının potansiyel özerkliği sabitlenmiş niteliğinden, ontolojik tarih-dışılığından ve evrenselliğinden kaynaklanır. Böylece, tarihsel gelişme, değişim ya da tarihin kurulmasında bilen öznenin etkin rolünü gerektiren herhangi bir sürecin, toplumsal ilişkilerin dikey olarak düzenlendiği bir topluluğa sahip alanında olduğu varsayılır. Ashley, iç-dış ikiliğinin realist kullanımından üç temel sonuç çıkarır. İlki, realizm sorunuyla ilgilidir. Derrida'nın gerçekliğin metinsel (söylemsel) inşası düşüncesinden yola çıkarak bizzat dünya siyaseti tarihselliğın bir ürünü ve

tarihselliğe tabi iken, realizm anarşi ilkesini dünya siyasetinin tarih-dışı bir özü olarak belirleme işlevine sahip bir söylem olarak işlediğini ileri sürer. Tarih-dışı anarşi kavramı dünya siyasetini metinsel olarak kurarken, güç, devletler arasındaki ilişkilerin itici gücünü oluşturur ve uluslararası yönetimde güvenlik ve bekadan bağımsız hiçbir değer temel bir gönderim noktası olarak ele alınamaz. Ashley, realizmin hem bir güç söylemi hem de bir yönetim söylemi olarak işlediğini öne sürer (Keyman, 2000_a: 184, 185).

‘İç-dış ikiliği bağlamında ilk sonuçtan türetilen ikinci sonuç dışarının belirlenmesi gereken bir sorun alanı oluşturduğunu söylemenin modernite söylemi tarafından oluşturulan topluluğu kabul etmek demek olduğudur. Diğer bir deyişle, Ashley, iç-dış ikiliği göz önüne alındığında, realizmin dışarıyı bir sorun alanı olarak betimlemek için öncelikle içeriği sorunsuz olarak tanımladığını ileri sürer. Ashley bunun, dışarı tanımını içeri tanımından çıkarsayan realist söylem için tam da böyle olduğu sonucuna varır. Ashley’e göre realist söylem, evrenselleştirici aklın ve uyumlu bir düzenin devlet, pozitif hukuk ve teknoloji vasıtasıyla ilerlemeci akışı ile nitelenen anlamlı bir bütün olarak modern toplum kavramını doğrular. Ashley, Foucault’nun modern toplumu disipliner toplum olarak tanımlamasından yola çıkarak böyle uyumlu bir düzenin bir kimliği (devlet, egemen rasyonel erkek ya da sınıf) diğer kimlikler ve bir unsuru, ilerlemeyi, diğerleri karşısında üstün kıldığı için, aslında disipline edici olduğunu ileri sürer. Modernite sadece ilerlemeye değil, aynı zamanda disipline de yol açar. Modern toplumun disipliner doğasından dolayı düzen uyumlu değildir ve devlet ve hukuk vasıtasıyla korunmalı ve yeniden üretilmelidir. Aslında, içerisinin sorunsuz olarak söylemsel tanımını olası kılan da bu yeniden-üretimdir. Ashley’e göre içerisinin yeniden-üretimi sürecinde realist söylem temel amil olarak devletim merkeziliğini ve kaçınılmazlığını tekrar tekrar temin ederek önemli bir rol oynar. Bunu, gücü ulusal çıkarla özdeşleştirerek, devletin alansal merkeziliğini doğrulayarak ve devleti içeri ile dışarı arasındaki sınıra yerleştirerek yapar. Ashley, iç-dış ikiliği göz önüne alındığında realist söylemin modern egemen devletin ideolojik söylemi olarak işlediği sonucuna varır (a.e., 185, 186).’

Sonuç olarak hegemonya kaosa karşı, diğer bir ifadeyle belirlisizlik, öngörülemezlik, kesinsizlik vs. gibi her türlü akışı kesmeye dair üretilmiş bir tahakküm mekanizması olarak değerlendirilebilir. Toplumsal ve uluslararası uzamdaki tüm olumsuzluk faktörleri (farklı kimlikler, değerler vs. ile) hegemonya ile homojenize edilmeye çalışılmaktadır, bununla birlikte böylesi bir tarihsel yanılısama sistemin daha da kaotikleşmesine yol açmaktadır. Bununla birlikte bu oluşumun yapısını ve işleyişini anlamak için post-modern teoriler en büyük zemini ve katkıyı sağlamaktadırlar. Uluslararası ilişkilerin günümüzdeki işleyişi de bu

sayede sınırlandırıcı ve indirgeyici değil geniş ölçekte ve çoğu değişkeni de içerisinde barındıran özgürleştirici bir araştırma zemini kazanmaktadır.

5) Günümüz Uluslararası Sisteminin Yapısı

5-1- Yeni Egemenlik Paradigması

Michel Foucault'nun eserleri sistemsal yapının maddi işleyişine yönelik bir zemin oluşturmaktadır. Bu eserler öncelikle disiplin ve denetim toplumlarını ve bu geçiş sürecini ele almaktadırlar (Hardt, 1995). Bu anlamda uluslararası sistemin oluşumu anlayabilmek için, sistemin egemenlik ve iktidar edimlerini daha geniş olarak açıklamak gerekmektedir. Nitekim günümüz küreselleşme süreciyle birlikte kendisinden önceki disiplin mekanizmalarının yerini daha kompleks ilişkiler ağı almıştır.

Foucault, sistemik totaliteyi bir *dispositif*'ler ağı olarak betimlemektedir. Burada amaçlanan şey, “ilk olarak söylemler, kurumlar, mimari biçimler, düzenleyici kararlar, yasalar, idari önlemler, bilimsel sözcükler, felsefi, ahlaki ve hayırseverce önermelerden -kısacası, söylenmemiş olduğu kadar söylenmiş her şeyden- oluşan, bütünüyle heterojen bir bütündür. Dispositifin unsurları bunlardır. Dispositifin kendisi ise, bu unsurlar arasında kurulabilecek ilişkiler şebekesidir (Foucault, 2000: 119-120).”

Burada önemli bir kavram olan öznellik, bu anlamda daimi bir toplumsal üretim sürecidir. Kurum bağlamındaki özne için tasarlanmış maddi pratikler öznellik üretim süreçleridir. O halde dönüşlü bir biçimde özne bizzat kendi eylemleriyle işlenir, üretilir. Kurumlar ise öznellik üretiminin yapılacağı bir yer sağlar. Birey, yaşamı boyunca belli bir çizgiyi izleyerek çeşitli kurumlara girer çıkar ve onlar tarafından biçimlendirilir. İçerisi dışarı ilişkisi temeldir; her kurumun kendi içsel öznellik kuralları ve mantığı vardır.

Öznellik üretimi söz konusu olduğunda, disiplin ve kontrol toplumlarında farklılaşmaktadır. Disiplin toplumlarında (Foucault bu durumu 18. ve 19. yüzyıllara yerleştirmektedir) birey hiç durmadan, her biri kendi yasalarına sahip olan bir kuşatma mekanından öbürüne geçmektedir; önce aile, sonra okul, ardından kışla en sonunda da fabrika; daha uç koşullar olarak hastane, hapisane, tımarhane vs. Bu mekanlar geçicidir ve yerini denetim toplumlarına bırakmaktaydı. Toplumsal düzenlilik bu şekilde kapatıp-kuşatma mekanları ile sağlanmaya çalışılmakta ve istenilen davranış kalıpları normalleştirilmekte ve yapının işleyişine yabancı davranış kalıpları ise anormalleştirilmektedir. Denetim toplumları ise bireyin hareket alanını genişletmekte ve bireyi atomize hale getirmektedir. Düzenlilik için istenilen davranış kalıpları, enformasyon ve iletişim ağları vs. içinde ve toplumsal kurumların dışında yaşamın hemen her alanını kapsayan bir uzama sahip olmuştur (Deleuze, 1992).

Böylelikle Foucault ile birlikte iktidar kavramı geleneksel tanımının ötesinde bir kavramsallık kazanmıştır. İktidar, geleneksel anlamının ötesinde hem bir jandarmalık, hem de bir üretim sürecidir. Foucault'ya göre "söylem", salt konuşma sözcüğünün başka bir karşılığı olmayıp, iktidar ilişkileri üreten ve tarihsel düzlemde konuşlanmış, maddi bir pratiktir. Söylemler, kuramlar ve toplumsal gruplar dahilinde var olduğu gibi, bunları desteklemekte ve özgün bilgilerle sınırlandırmaktadır. Örneğin tıp söylemi, kendine özgü pratik, bilgi ve iktidar ilişkileri üretir. Bu sayede iktidar ve söylemler vasıtasıyla bedenler hem disipline edici hem de üretken bilgiler üreten normalleştirici ve meşrulaştırıcı bir güç haline gelmektedir (Spargo, 2000).

Foucault'nun Nietzsche'den yola çıkarak ele aldığı soybilim kavramında bir kültürel nesne, tarihsel bir sürecin sonucudur ve bu konumda "varlık", "oluşun bir işlevi" olarak değerlendirilmelidir; soybilimin izi sürülür, önceller yerlerine konur ve bilişsel varlıklar açıklanır. Soybilimsel çözümlemede olaylar, sonuçları belirsiz söylemler alanında bağımlı, beklenmedik, doğrusal olmayan ve kesintili bir şekilde ortaya çıkan oluşumlardır (Foucault, 1977).

Bugünün uluslararası sistemik yapılaşmasına bakıldığında günümüzün post-modern (ya da geç modern)¹¹ "döneminin kendisi (kolektif olarak örgütlenmiş bir faili olmayan karşılıklı bağımlılıklar sistemi), devlet (kolektif eylemlilik ve toplumsal disiplinin merkezi olarak), normalleştirilmiş benlik (bireysel eylemlilik ve özdisiplinin merkezi olarak), bu normallik standardı tarafından üretilen dışsal öteki ile normalleştirilmeye karşı direnen benlikteki öteki (içsel öteki). Bunların her biri potansiyel bir özgürlük ve kısıtlama alanı haline gelir (Connolly, 1995: 57)."

Burada ele alındığı şekliyle günümüz uluslararası sistemi, alışıldık yorumların ötesinde radikal bir perspektifte ele alınmaktadır. Nitekim popüler yaklaşımlar ise uluslararası sistemi, ya dünya piyasası tarafından bir görünmez el vasıtasıyla oluşturulan organik bir harmoni ya da tek bir iktidar ve küresel aşkın bir güç vasıtasıyla dayatılan kontrol altına alınabilen bir düzeni betimlemektedirler.

Bütünsel olarak ele alındığında klasik yaklaşımlar ortak bir şekilde uluslararası ortamda gerekli görülen bir düzenin varlığını ele almaktadırlar. Bu -içkinsel- düzen anlayışı ve söylemi Westphalia Antlaşması ile başlamış, Napolyon Savaşları ve ardından Viyana Kongresi ve Kutsal İttifak'ın kuruluşuyla güçlenmiş, bunun ardından Birinci Dünya Savaşı ve Milletler Cemiyeti ile artık yerleşmiş olarak kabul edilmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda

¹¹ Post-modern ile geç modern kavramları arasında farka gidilmemesinin nedeni, her iki tanımda da modernitenin tamamlanmış değil, tüketilmiş bir süreç olarak değerlendirilmesinde yatmaktadır.

Birleşmiş Milletler'in doğuşuyla birlikte uluslararası düzenin tüzelliği küresel ölçekte yaygınlaşmıştır. BM son olarak, küresel ölçekte etkili olan bir tüzel üretim kaynağına, normatif üretim merkezine tekabül etmektedir. Bu tüzel kavram ve sistemler, toplumsal gerçekliği belirleyen maddi koşula işaret eder.

Uluslararası sistemin düzenliliği düşüncesi bu şekilde güncelleştirilmiş olarak tekrar oluşturulmaktadır. Söylemler açısından bakıldığında, bunun yanı sıra Roma İmparatorluğu'ndan bu yana var olan sistemik totalitenin oluşturduğu kalıplar etkisini hala sürdürmektedir. "Haklı savaş" kavramının güncelliğini hala koruması -muhakkak ki- bu konuda akla gelebilecek ilk örnekler arasındadır. Antik dönemin emperyal düzenine kadar uzanan bu kavram Körfez Savaşı'nın ardından, bilhassa 11 Eylül ile birlikte meşruluğu sorgulanamaz bir egemenlik söylemi haline gelmiştir.

Daha geniş perspektifte "Haklı savaş artık kendi yaşamını güvenceye almakta yeryüzü şehri için bir zorunluluk olarak Hristiyan gelenek içinde, örneğin Saint Augustine'den Karşı-Reformasyon skolastiklerine kadar, bir zamanlar olduğu gibi bir savunma ve direniş eylemi değildir. Haklı savaş daha çok kendi kendini haklılaştıran bir eylem haline gelmiştir. Bu kavram iki farklı öğeyi kombine etmiştir: ilki, etik olarak temellendiği oranda askeri aygıtın meşruluğu ve ikincisi, istenen düzeni ve barışı gerçekleştirmek için askeri eylemin etkililiği... bugün düşman, tıpkı savaş gibi, aynı anda hem sıradanlaştırılır (gündelik polis baskısının bir nesnesine indirgenir) hem de (Düşman, etik düzene mutlak bir tehdit olarak) mutlaklaştırılır (Hardt & Negri, 2001: 13)."

Uluslararası sistemin bu yapılaşması, hem sistem hem de hiyerarşidir; merkezi normların kuruluşu ve dünya çapında meşruluk üretimi; dinamik ve esnek bir sistemik yapı; yatay olarak eklenmiş bir yapıya tekabül etmektedir. Sistemik totalite, kendinden önceki her tür diyalektiği kararlı biçimde parçalayıp doğrusal ve kendiliğinden gibi görünen bir failer bütünlüğü geliştirerek, küresel düzende hakim bir konum işgal eder. Ama aynı zamanda da yüce bir düzen otoritesi altındaki konsensüsün etkililiği her zamankinden daha açık olarak kendini gösterir. Bütün çatışmalar, bütün krizler ve bütün anlaşmazlıklar bütünleşme sürecini hızlandırır ve aynı oranda daha merkezi bir otoriteyi davet eder. Her şey barış, denge ve çatışmanın çözülmesi değerlerine yönelmiştir (a.e.).

5-2- Günümüzde Kaos ve Düzen

Bugünün uzlaşmazlık ve çatışma tablosuna bakıldığında çeşitli yorumlar mevcuttur ve her görüş, belirli kişi, grup, toplum, devlet veya inanç, kültür vb. gibi çeşitli faktörleri sorunsallaştırarak bu faktörleri uluslararası uzama dahil olmuş bozucu girdiler olarak değerlendirmektedir. Bu yorumların ötesinde bir değerlendirme yapmadan önce ilk olarak küreselleşmenin egemen görüntüsüne ve sonra mevcut bazı görüşlere ve küresel olaylara değinmek gerekli olacaktır.

‘‘II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası sistem farklı aşamalardan geçerek çok süratli bir evrim sürecine girmiştir. Bir yandan devletlerin sistem içerisinde oynadıkları rolün değişmesi ve otoritelerinin sorgulanabilir hale gelmesine yol açan transnasyonel aktörlerin gündeme gelmesi, diğer yandan bilinen süper güçlerin ve iki kutuplu dünya düzeninin yıkılarak küçük devletlerin de bir anlam ifade ettiği çok kutuplu bir dünya sisteminin yapılanması, ağırlığın askeri yeteneklerden ekonomik verilere doğru kayması, devletler arasındaki kurumların etkinliklerinin artması, devletlerin egemenlik anlayışlarının tümüyle değişmek durumunda kalması gibi bir çok gelişme, yeni uluslararası ortamın çerçevesini oluşturmuştur. Bu yeni uluslararası ortamda kapitalist ekonominin global yayılımını engelleyebilecek ya da sınırlayabilecek alternatif bir siyasal güç merkezi de kalmadığından yeni bir liberalizm akımı tüm dünyada etkin hale gelmiştir. Ancak bu liberal dalga yalnızca ticaretin ya da finans hareketlerinin serbestleştirilmesi ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda siyasal ve toplumsal düzleme de kayarak hem etnik veya milliyetçi toplumsal taleplerin, hem bireysel özgürlüklerin ve hem de feminizm benzerindeki hak ve eşitlik arayışındaki hareketlerin gündeme gelmesine önayak olmuştur (Arıboğan, 1998: 217).’’ Bununla birlikte ekonomik, teknolojik vs. gelişmeler toplumları aynılaştıran bir etkileşime de olanak sağlamıştır. Enformasyon toplumu olgusu özneler arası dilsel farklılıkları gittikçe ortadan kaldırıp evrensel bir dilin oluşumunu sağlamaktadır.

Günümüz enformasyon toplumunun ilk özelliği malların üretiminden hizmetlerin üretimine doğru bir yönelişe yöneliktir. Endüstri toplumlarında taşımacılık, finansal hizmetler gibi malların üretimine yönelik hizmetler söz konusu iken enformasyona dayalı toplumlarda eğitim, sağlık, sosyal hizmetler gibi insani hizmetler ile bilgisayar, sistem analizi, bilimsel araştırma ve geliştirme gibi mesleki hizmetler ön plana çıkmaktadır (Bozkurt, 1996: 34). Enformasyon teknolojisinin gelişmiş olduğu toplumlarda bilgi stratejik bir kaynak haline gelmiştir. Çünkü teorik bilgiyi piyasada ürünlere ve hizmetlere başarılı şekilde dönüştürenler ile eğitim ve araştırma-geliştirme harcamalarına en çok yatırımı yapan işletmeler ya da

toplumlar başarılı olmaktadır. Bu anlamda önemli olan en gelişmiş bilgisayar ya da füzeyi icat etmek ve üretmek uzun vadeli bir anlam ifade etmemektedir. Zira önemli olan bu malları sürekli geliştirecek ve rekabete karşı ayakta tutabilecek uzmanların mevcut olmasıdır (a.e. 38).

Enformasyon teknolojisine dayalı toplumlarda teknolojinin ucuzlaması ve yaygınlaşması, kitle üretimi ve kitle haberleşmenin çözülüşüne yol açarken aynı zamanda bireyin konumunun yükselişini sağlamaktadır. Böyle toplumlarda endüstri toplumlarına özgü olan işçi hareketleri ve grevlerin vs. yerini, sivil vatandaş hareketleri, gönüllü teşebbüsler ve toplumda giderek çok daha önemli hale gelen ucuz ve kitlesel bilgi üretimi söz konusu olmaktadır. Böylesi toplumlarda standartlaşma, merkezîyetçilik, fabrika düzeni ortadan kalkmış, yerine sürekli ve hızlı değişimin egemen olduğu karmaşık bir toplum modeli ortaya çıkmaktadır. Toplumun kitle olmaktan çıkmasıyla birlikte insanların ihtiyaçları dolayısıyla siyasal talepleri de değişmekte ve çeşitlenmektedir (a.e. 42).

1970'lerde teritoryal devletler sistemini küresel bir köy haline getiren ve dünya politikasında baskın olmaya başlayan, telekomünikasyon ve jet seyahat teknolojileri, küresel aktörler (nonterritorial) olan çokuluslu şirketler, ulusaşırı sosyal aktiviteler ve uluslararası örgütler uluslararası ortamda boy göstermeye başlamışlardır. Askeri güç ve güvenlik konuları hala devletlerarası ilişkilerde kayda değer bir rol oynamaktaysa da küresel aktörler, devletlerarası ilişkileri ve gündemlerini oldukça çeşitlendirmekte ve askeri konuları çoğu zaman geri plana itmektedirler. devletlerin yanı sıra aynı zamanda uluslararası koordinasyonu sağlayabilmekte etkili olan küresel aktörler, devletler ve bireyler arasında karşılıklı bağımlılığı da artırmaktadırlar.

Üç boyutlu olan karşılıklı bağımlılık yeni bir şey olmamakla birlikte (askeri güç ve güvenlik), enformasyon devrimi ile birlikte en az masrafla en hızlı şekilde sağlanabilmesi yeni bir şeydir (enformatik). Böylelikle enformasyon hızı ve miktarı sınırsız bir şekilde genişlemektedir. Devletlerin çok yönlü sosyal ve politik ilişkilerinin bu şekilde bağıllığı kompleks karşılıklı bağımlılığı oluşturmakta, geniş bürokrasilerin ağır işleyişinin getirdiği sorunlar ise kompleks karşılıklı bağımlılıkla aşılmaktadır (Keohane & Nye, 1998).

Kompleks karşılıklı bağımlılığın üç ana özelliği vardır. Öncelikle, toplumlar birden fazla kanal yoluyla birbirine bağlanmaktadır. Dışişleri bağlantıları, üst düzey hükümet yetkilileri arasındaki bağlar, çokuluslu bankalar, anonim şirketler gibi resmi olmayan bağlar, uluslararası örgütler vs. gibi. Dolayısıyla devletlerarası ilişkilerin gündemi açık veya tutarlı bir hiyerarşi içinde düzenlenemeyecek çok sayıda konudan oluşur. Son özellik olarak, hükümetler, askeri

kuvveti aynı bölgedeki başlıca hükümetlere karşı ya da karmaşık karşılıklı bağımlığın hakim olduğu konularda kullanmazlar (Keohane & Nye, 1996).

Bununla birlikte karşılıklı bağımlılık yalnızca devletler arasında değil, devlet dışı aktörler arasında da bir ilişki teşkil etmektedir. Bu anlamda devlet dışı aktörler de uluslararası ilişkilerde göz ardı edilemeyecek kadar önemli varlıklar olmaktadır (Viotti & Kauppi, 1999: 7, 8). Realistler ve neorealistler ise karamsar bir bakış açısıyla, uluslararası kurumların işlevlerini küçümsemektedirler. Uluslararası kurumlar işbirliğini teşvik etmekte ve -neorealist teorinin varsayımı olan- göreceli kazanımların da ötesinde, uluslararası çıkara yönelik olan mutlak kazancı doğurmaktadırlar. Çünkü uluslararası kurumlar yalnızca geçici çıkarları temsil değil, o çıkarları ve uygulamaları biçimlendirmektedirler (Keohane, 1984: 100, 63).

Yukarıdaki tablo, küreselleşmenin yalnızca bir boyutunu betimlemektedir, bununla birlikte uluslararası sistemin yüzleşmek zorunda olduğu çoğu faktörden de bahsetmek zorunluluk arz etmektedir.

Günümüz küreselleşme olgusu hakkında en genel şekliyle bir Benjamin Barber'in eserinde harmanlanmaktadır. Barber (2000), küreselleşmenin sorunlarını betimlerken iki ana başlığa ayırmıştır. Birincisi olarak Cihad, "kan kökenli toplulukları ayrımcılık ve nefrete, demokrasiyi tiransı bir ataerkilliğe veya fikir birliğine dayanan kabileciliğe" iten köktenci bir eğilim. İkincisi olarak McDünya, tüketim ve kara dayalı küresel piyasalar, demokratik vatandaşlığın ve kamu yararının yerini alan piyasanın görünmez elidir. Birbiriyle karşıt gibi görünen bu iki ana eğilim arasında diyalektik bir ilişki vardır. McDünya geleneksel yaşam tarzını ortadan kaldırıp evrensel bir tekdüzeleşme yaratırken, ilkel ve saldırgan düzeyde bir Cihad eğilimine neden olmaktadır.

Şüphesiz ki köktendincilik gittikçe büyüyen acımasız bir küresel şiddet haline gelmiştir. Bu hareketlere kısaca baktığımızda genel olarak gördüğümüz tablo şöyledir (Tanilli, 2003_c: 660-662): Lübnan'da, Afganistan'da ve başka yerlerde kaçırılan, rehine tutulan, öldürülen yabancılar, gazeteciler, aydınlar, devlet adamları vs., Cezayir'deki kıyımlar, Mısır'da turist gruplara saldırılar... Bu eylemler elbette siyasal iktidar arayışından ayrı da düşünülemez: Sudan'da askeri diktatörlüğün başında, Ürdün'de, Mısır'da muhalefet gücü olarak... etkin haldedir. Bilhassa büyük kentlerin yoksul mahallelerinde köktendinci gruplar halka oldukça yakın, onlarla iç içedir. Böylelikle onların örgütlenme kapasitesi oldukça geniştir. Bu gruplar bazen birbiriyle dayanışma içinde (Cezayir, Bosna, Filistin, Çeçenistan örneklerinde), bazen de bir dayanışma olmaksızın (Körfez Savaşı sırasında, Afganistan ve Filistin'de) etkinlik sürdürmektedirler.

Yerel ve ulusal özellikler de görülmektedir: 1992’de İran, Saddam Hüseyin’in birliklerinin saldırısına uğrayan Irak Şiiilerine destek olmamıştı. Lübnan ve Filistinli İslamcı hareketler, denetledikleri bölgelerde şeriatın uygulanmasından çok, ulusal toprakların fethine ya da yeniden fethine öncelik tanıdılar. Bölgeselci özellikler görülmektedir: Pakistan, Afganistan’da Amerikalıların rızası ve yardımıyla, önce Hikmetyar’ın yönlendirdiği İslamcıları, sonra da Taliban’ı destekledi. Enternasyonalci özellikler görülmektedir: Suudi Arabistan, arkasından da İran bir İslamcı Enternasyonal’in yapılandırılmasında büyük rol oynadılar, oynamayı da sürdürüyorlar. Bu ülkelerin ellerinde, birisinin Mekke ve Medine’nin kendi toprakları üzerinde olmasından kaynaklanan tarihsel, diğerinin ise İslam adına devrim yapmış olmasından kaynaklanan bir “meşruluk” bulunmaktadır.

Özellikle 11 Eylül saldırılarıyla birlikte bu tehditleri algılayış biçimi oldukça değişmiştir çünkü bu tehditler köktendinci olmanın ve bunun yarattığı uzlaşmazlık ortamının bir niteliğinin yanısıra aynı zamanda kitle imha silahları tehdidi yeni algılayışı da beraberinde getirmiştir. Fukuyama’nın belirttiği diğer bir tehdit ise uluslararası ilişkiler anlayışının geleneksel devlet merkezli anlayışının bu tehdidi açıklamakta yetersiz kalacağı söylemi yönündedir.

“Nispeten küçük ve devlet olmayan zayıf bir örgütün feci hasarlara yol açabileceği olasılığı, uluslararası ilişkilerde tamamen yeni bir şeydir ve eşi görülmemiş bir güvenlik tehdidi oluşturmaktadır. Daha önceki tarihsel dönemlerin çoğunda bir topluma ciddi hasar verilebilmesi yalnızca devletlerin yetki alanlarında yer alıyordu: uluslararası ilişkiler kuramının yapısının tamamı, dünya siyasetinde önemli unsurların sadece devletler olmadığı varsayımına dayandırılmaktadır. Eğer devlet olmayan unsurlar feci yıkımlara yol açabiliyorlarsa, son iki yüz yıldır güvenlik politikasını şekillendiren kavramların birçoğunun - kuvvetler dengesi, caydırma, çevreleme ve benzeri- konuyla ilgisi kalmaz. Özellikle caydırma kuramı, üzerinde göndericinin adresi ve buna mukabil tehdit unsurları olarak kullanılabilir olacak gelişmiş varlıklar bulunan her türlü kitle imha silahını konuşlandırana bağlıdır (Fukuyama 2006: 76).”

Bu eylemler, ABD’nin yanı sıra Madrid’te, Amsterdam’da, Londra’da yıkıcılığını göstermiş eylemler olmasıyla çatışma alanının yalnızca Ortadoğu’da değil, dünyanın hemen her yerinde olabilme olasılığı göstermektedir. Fukuyama’nın bu konuda en önemli analizi bu durumun bir kimlik sorunu (fakat egemenlik paradigması söylemi düzeyinde) olduğu yönündeki vurgulamasıdır.

Genel olarak bakıldığında, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’da çokkültürcülük ve yurttaşlık, Balkanlarda etnik uzlaşmazlık, Müslüman dünyada İslami köktencilik’in yükselişi ve ulusal

kimliğin yükselen krizi gibi çoğu olgular aslında belirsizliğe dair birbirinden farklı kimlik politikalarını göstermektedir (Keyman, 2000_c: 207).

Özellikle belirtmelidir ki bu olaylar ve yeni algılayış üretimleri Batı-merkezli algılayış ve değerlere, genel olarak onun dili sınırları içerisinde bir tarz olmaktadır. Nitekim, zaten İslami yönetim düşüncesinin, hukukun demokratik ilkelere dayalı bir demokratik toplum vizyonu veya insan haklarına yönelik ileri sürdüğü bir söylemi yoktur. Bununla birlikte İslam tarihinde el-Kaide veya Hizbullah'ın zaptedilemeyen şiddetinin de bir örneği yoktur. Hatta örneğin Şii bir mezhep olan İsmaili cemaatinin suikastçıları bile rasgele kitle katliamı yapacak denli kişiler değildi. Bu anlamda çağdaş İslami terörün modern pratiklerinin, İslami gelenek ve etikler ile araları açıktır. Çoğu radikal İslamcı düşünce ‘‘köken’’ olarak İslama değil, Batılı ideolojilerle harmanlanmış düşüncelerdir. Hasan El-Banna'yı, Seyyid Kutub'u, Maulana Mawdudi'yi, Ayetullah Humeyni'yi vs. ele aldığımızda son derece ideolojik aşırı sağ ve sol söylemlerin etkilerini görebiliriz (Boroumand & Boroumand, 2002). Dolayısıyla söz konusu olaylar aslında sonradan Batı dili içerisinde üretilmiş şeylerdir.

Arap dünyasını topyekün Batı karşıtı olarak görmek de sıkça öne sürülen görüşlerden biridir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Arap Beşeri Kalkınma Raporu'na (2002-30) göre, imkan bulduğu taktirde bir Batı ülkesine yerleşmek isteyen bir çoğunluk mevcuttur. Ankete katılanların % 51'i ana vatanlarından başka bir ülkeye göç etmeyi istemektedir. Bunların % 46'sı Batı Avrupa'ya ve % 36'sı ABD veya Kanada'ya göç etmek istemiştir. Üstelik anket verilerine göre geniş çapta Müslüman grubun Amerika veya Batı'dan değil, Amerikan dış politikasından vb. nefret ettiğini göstermektedir.

Köktendincilik sorunsalı sadece Müslüman toplumlara ‘‘özgün’’ bir gelenekten ziyade üretilmiş bir kimlikten ibarettir. Nitekim Hristiyan tarihi boyunca da şiddetli bir biçimde mevcut olmuş ve günümüzde hala devam eden Hristiyan ve Yahudi köktendinci tarikatlar, kişiler vs. yoğun olarak mevcuttur.

Bu tabloda Samuel Huntington'a göre günümüzde zorunlu olarak uygarlıkların çatışması söylemi oluşturacaktır. Huntington, dünya politikasının bugünkü yeni safhasında, ulus-devletler, kabilelerin ulus-devletler üzerindeki etkisi ve küreselleşme arasında, rakip geleneklerin ortaya çıkışının uzlaşmazlığın yeni biçimini oluşturduğunu öne sürmüştü. Bu uzlaşmazlık ideolojik ya da ekonomik değildir. İnsanlar üzerinde kültürel baskınlık günümüzde büyük bölünmelere yol açmaktadır. Ulus devletler dünya meselelerinde en güçlü aktörler olarak kalmaktadır fakat küresel politikanın ana uzlaşmazlığı farklı uygarlıkların ulusları ve grupları arasında olacaktır. Küresel politikada baskın olan, uygarlıkların çatışmasıdır. Geleceğin muharebe hatları, uygarlıklar arasındaki fay hatları olacaktır (1993).

Uygarlıklar gerçekten birbiriyle çatışan olgular mıdır veya mevcut çatışma ve tehlike uygarlıklar tarafından mı kaynaklanmaktadır? Huntington'a göre bir uygarlık, kültürel bir varlıktır. Köyler, bölgeler, etnik gruplar, milliyetler, dini gruplar, tüm farklı kültürler, farklı kültürel düzeylerde heterojendir. Başka bir deyişle, Kuzey İtalya'daki bir köy ile Güney İtalya'daki bir köy kültürel farklılıklar gösterebilir, fakat bir Alman köyüyle karşılaştırıldığında her ikisi de ortak bir kültürü paylaşır. Örnek genişletildiğinde, İtalya köyleri, Alman köylerinden kültürel olarak farklılık gösterebilir, fakat Arap veya Çin köyleri ile karşılaştırıldığında ortak kültürel özellikler gösterirler. Sonuç olarak Arap, Çin veya Batılı kültürler birbirleriyle ortak bir özellik paylaşmazlar. Uygarlık ile kültür arasındaki fark burada yatar (a.e. 22, 23).

Tarih boyunca uygarlıklar çoğu zaman elbette birbiriyle çoğu zaman çatışma halindeydi. Fakat bunu uygarlığın kendisinden kaynaklandığını söylemek içerisinde yeni bir meşruluk üretimi ve söylemi barındırmaktadır. Görülmelidir ki, bugün, üretilmiş bir medeniyetler çatışması söylemi Ortadoğu'nun yeniden tasarımında meşrulaştırılmaya çalışılan bir kavramdır; Ortadoğu'ya demokrasinin, özgürlüklerin gelmesini engellemekte kullanılan bir kavram. Söz konusu olan medeniyetler çatışması değil, belli bir hegemonik gücün jeopolitik yönden önemli bir bölgeyi yeniden tasarlama çabası yatmaktadır. Bunun temel kaynağı daha spesifik olarak, 11 Eylül sonrası Dünya'da Ortadoğu'nun yeniden yapılanmasında Amerikan dış politikasının ilk önce Irak'ta, sonra da Lübnan'daki çabalarında yatmaktadır (Keyman, 2006: 55)

Fukuyama söylemi perspektifinde bakıldığında, "Huntington'un yaklaşımının zayıf tarafı, kültürel farklılıkların zorunlu olarak bir çatışmaya yol açacağı öngörüsünde yatıyor. Oysa günümüzde tam tersine, farklı kültürlerin birbirleriyle etkileşiminden doğan rekabet, yaratıcı çözümler üreten değişimlere yol açabiliyor (Fukuyama 2005: 21)."

Özellikle belirtmelidir ki, "Batı dünyası ile İslam kültürü, tarihte birbirleriyle kavgaya tutuştukları sürelerden çok daha uzun dönemlerde bir arada var olmuşlar ve birbirleriyle oldukça verimli bir etkileşim içine girmişlerdir (Said, 2005: xv)."

Günümüzün gelişmiş uygarlıkları mozaik bir evrensel kültüre sahip uygarlıklardır. Nitekim Hristiyanlık ile İslamiyet arasındaki ilişki, düşmanca olmaktan çok geçişmeliydi. Tarih boyunca uygarlıklar ve onların kültürel, bilimsel, düşünsel vs. öğeleri hep iç içe olmuştur (Nederveen Pieterse, 1997: 165-173).

Kültürlerin bu mozaïği¹² uygarlıkların çatışmasından ziyade onları zenginleştiren bir özelliğe sahiptir. Avrupa uygarlığına ve kökenine hayran olan Karl Popper'a göre Yunan uygarlığı Doğu Akdeniz kültürlerinin çarpışmasıyla ortaya çıkmıştı. Bu, Batı ve Doğu kültürleri arasındaki ilk çarpışmaydı. Popper, "kültürlerin çarpışması" kavramına verdiği cevaben, bu olgunun "her zaman kanlı çatışmalara ve yok edici savaflara değil, yaşamı olumlu yönde güdüleyen verimli gelişmelere de yol açabileceğidir (2001: 127)" şeklinde olmuştur. Hatta böyle çarpışmalar benzeri olmayan bir kültürün gelişmesine yol açabilirler, nitekim çoğu zaman da öyle olmuştur.

Amartya Sen'e göre ise (2002), günümüz küreselleşme süreci salt Batı'ya özgü değildir, hatta küreselleşmenin aktif maddeleri genellikle Batı'dan uzak yerlerde görülmüştür. Sen'e göre küreselleşme M.S. 1000 yıllarında başlayan ve kesintisiz olarak süregelen bir olgudur. Küreselleşme, yaklaşık 1000 yıllarındaki bilim ve teknoloji ile ortaya çıkmıştır. Bu anlamda - yukarıdaki örnekleri de göz önünde bulundurduğumuzda- Doğu toplumlarından harmanlanmış bir küreselleşme ile karşılaşırız. Küreselleşmenin araçları aynı zamanda Doğu toplumlarına da dayanmaktadır.

Aradaki fark şudur: Esasen Avrupa o zamanda matematik, bilim ve teknolojinin küreselleşmesine karşı direnseydi, ekonomik, kültürel ve bilimsel yönden çok daha yoksul olabilirdi. Ve bugün aynı prensip zıt yönde de (Batıdan Doğuya) geçerlidir. Tüm dünyanın bu süreçten faydalanabileceği gerçeği göz önüne alındığında, Batı etkisini ve emperyalizmini temsil etmesi nedeniyle bilim ve teknolojinin küreselleşmesini reddetmek yalnız Batı bilim ve teknolojisinin altında yatan küresel katkıların göz ardı edilmesine yol açmaz, aynı zamanda uçuk bir karar olurdu (a.e.).

Günümüzün uzlaşmazlık ve çatışma yaratan sorunları elbette salt köktendincilikle sınırlandırılmaz. Dünya ölçeğinde koşullara baktığımızda alabildiğine çeşitli sorunlar mevcuttur.

Afrika'ya baktığımızda en büyük sorunun devletin istikrarsızlığı olduğunu görürüz. "Durum, bir ülkeden ötekine alabildiğine değişse de, halkının gönenci kaygısında, ya da sadece uzun vadeli olarak kendi gücünü artırmayı düşünen "geliştirici devlet", neredeyse yok. Gerçekten, iktidardaki seçkinler, elle tutulur bir gelişmeyi sağlamanın pek az kaygısındalar; yeğledikleri, hammadde ya da maden üretiminden gelen gelirleri ve uluslararası kuruluşlardan ya da eski metropollerden yardımları iç etmek ya da adamlarıyla üleşmek! 1990'ların başlarındaki demokratik geçiş, kimi ülkeler için gerçek bir anlam taşıdı,

¹² Yukarıda verilen örnekler alabildiğine çoğaltılabilir.

örneğin Kongo’da ve Zambiya’da böyle oldu; ancak istikrar kazanmadı bu ve kurumlaşmış bir pazar ekonomisi yerleşmesi. Bu geçiş başka hallerde, otoriter restorasyonlar yararına yolundan saptırıldı: Yerleşmiş bir iktidar meşruluğunun yokluğu, bir siyasal istikrarsızlık etkeni oldu, bir klik ötekini iktidardan kovarak rantı yeniden bölüştü. En feci olan durum ise şu: Devletin bizzat kendisi bölünüp parçalanıyor ve iç savaşı başlatarak, kendi halkını kıyımlara, kıtlıklara uğratıp yerinden yurdundan ediyor (Tanilli, 2003_c: 664).’’

Güney Amerika’da ise (bilhassa Brezilya’da, Venezüella’da, Kolombiya’da, Arjantin’de) devlet başkanları sürekli olarak rüşvet skandalı ile kovuşturulmuş, görevlerini terk etmek zorunda kalmışlardır. Eski komünist devletlerde de siyasal sorunlar ortaya çıkmıştı. İktidara gelen ve liberal ilkelerin hayata geçirilmesi gerektiğini vurgulayanların çoğu eski komünistti; örneğin, Macaristan Başbakanı G. Horn, Polonya Başkanı A. Kwasnievski. Öte yandan, çoğu liderde de milliyetçilikle popülizm etkileri görülmüştü; örneğin Romanya’da I. İliescu, Sırbistan’da S. Miloseviç, Litvanya’da Brazauskas, Slovakya’da Meicar, Ukrayna’da Kuşma...

Kuzey’in gelişmiş ülkeleri ise güven bunalımı içindedirler. ‘‘En başta yurttaşlar, seçimlerde ilgisizlikleriyle bunu belli ediyorlar. Çeşitli kesimlere, bankacılıktan sağlığa kadar yansıyan mali, ya da siyasal-idari skandallar, çevrilen ‘‘işler’’, medyanın günlük konuları arasındadır; partilerin mali kaynakları kuşku uyandırıyor; politikayla mali çevrelerin gizli anlaşmalar içinde oluşu, politikanın imajına zarar veriyor. İşsizlik ve dışlanma ile baş başa olan toplumlarda, bu tür çürümüşlükler, aşırı milliyetçilerin ilerlemesine kapı açıyor. Bütün bunlara Fransa’dan ve İtalya’dan getirilecek örnekler vardır. Böylesi çalkantılar, devletlerin bütünlüğünü de tehdit ediyor: Belçika’da, Flamanlarla Wallonlar ayrılmayı düşünüyorlar; İtalya’da, Kuzey Birliği, Güney İtalya’daki savsaklama ve savrukluklardan bıkkın yığınların duygularını dile getiriyor (Tanilli 2003_c: 665).’’

Devletlerin istikrarsızlığı olarak ifade edilen güçsüzlüğü, uluslararası boyutta da büyük sorun teşkil etmektedir. Yukarıda ele alınan milliyetçilik, köktendencilik ve bundan kaynaklanan terörizm gibi olguların yanı sıra ideolojik çatışmalar mafya ve uyuşturucu ticareti gibi alabildiğine geniş etkileri olmaktadır (a.e. 658-660):

Bu küresel olumsuzlukların kaynağı öncelikle, hiziplerin kendi bünyesinde topladığı yoksul, sefalet içinde yaşayan halklardır. Bu topluluklar, sosyal düzeni hala Ortaçağ seviyesindeki topluluklardır. Müslüman devletler söz konusu olduğunda İran, Suudi Arabistan, Pakistan vb. gibi ülkeler bu hizipleri desteklemektedir.

Uyuşturucu ticaretine bakıldığında, Peru’dan Kolombiya’ya, Filipinler’den Endenozya’ya, Liberya’ya değin bir akış üzerinde gerillaların maddi kaynağı olmaktadır. Örneğin Senegal’de

Casamance Demokratik Hareketi, gelirinin %70'ini bölgedeki hint kenevirinden aldığı vergilere dayanmaktadır. Kimi silahlı gruplar (Afganistanlı hizipler, Casamance gerillaları, Peru'daki Aydınlık Yol) genelde kendi nüfuz bölgelerini oluşturmuşlardır ve bazen de zengin ülkelere doğru mal tezgahlayan şebekeleri de kurmaktadır. Lübnanlı Hristiyan milisler, Kosovalı Arnavut ya da PKK ile bağlantılı Kürt şebekeler; elde ettikleri gelire de silah satın almaktadırlar. Farklı örnek olarak, uyuşturucu gelirinin bazı gizli servislerin kuruluşunda da önemli bir payı olduğunu görebiliriz. Pakistan gizli servisleri, Afganistan sınırı boyunca eroin ticaretine katılmakta ve kazandığıyla da özellikle Keşmir ve Pencap'ta karışıklıklar çıkarmaktadırlar.

Gerillaların ya da silahlı grupların gayrimeşru ticaret şebekesine katılımı Avrupa ve Kuzey Amerika pazarlarına ulaşmalarında işe yarayacak mafya gruplarıyla sıkı ilişkilere götürmektedir. Bunlar yer üstü ya da yeraltı zenginliklerin bulunduğu bölgelerde örgütlenmiş durumdadırlar. Buraların denetiminde silahlı grupların, hiziplerin yanı sıra mafyaların da bu kaotikleşmede rolü büyüktür; söz konusu gruplara para yardımı gerektiğinde, uyuşturucu ticaretinin koordinasyonunda vs. Orta Asya'dan Kafkaslar'a değin uzanan bölgede bizzat genel ticaret üzerinde etkili olmaktadır. Bazen de merkezi hükümet, uyuşturucu üretim ve ticaretini denetleyen gruplarla anlaşıyor ve kazançtan payını alıyor; örneğin Birmanya...

Ayrıca söz konusu hizipler doğrudan doğruya sivil halkı sömürmekte ve onları sefalet ve açlığa mahkum etmektedirler. Ortaya çıkan kıtlık, ayaklanmacıların ya da iktidardaki grupların elinde bir silah haline gelmektedir; Sudan'da, Somali'de bunun örnekleri görülmektedir.

Fukuyama, bu sorunları zayıf devletlere yıklmaktadır; “yoksulluktan AIDS’e, uyuşturucudan terörizme kadar uzanan önemli dünya sorunlarının pek çoğunun kaynağında zayıf ya da başarısız devletler vardır. Soğuk Savaş’tan bu yana, zayıf ya da başarısız devletler, uluslararası düzen için en önemli sorun haline geldi. Zayıf ya da devletler, insan hakları ihlallerinde bulunur, insanlık felaketlerine yol açar, kitlesel göç dalgaları yaratır ve komşularına saldırırlar. (2004: 7, 111).” Berlin Duvarı’nın yıkılışından 11 Eylül 2001’e değin uluslararası krizlerin büyük çoğunluğu, zayıf ya da başarısız devletlerin etrafında yoğunlaştı. Bu devletler arasında, Afganistan, Somali, Haiti, Kamboçya, Bosna, Kosova, Raunda, Liberya, Sierra Leone, Kongo, Doğu Timor gibi ülkeler örnek olarak gösterilebilir (a.e. 112).

Fukuyama’ya göre bu devletler aynı zamanda salt kendileri için değil, küresel boyutta bir sorun teşkil etmektedirler. Bu sorunların temelinde devletin gücü ve kurumlarının kapasitesi yatmaktadır, üstelik sorun devletten devlete farklılık göstermektedir. Örneğin, Mısır çok etkili bir iç güvenlik ağına sahiptir fakat pasaport işlemleri veya küçük işletmelere ruhsat vermek

gibi basit görevlerde yetersizdir. Meksika ve Arjantin gibi ülkeler merkez bankası gibi bazı devlet kurumlarını yinelemede başarılı olsalar da, vergi politikalarını kontrol etmekte ya da kaliteli kamu, sağlık ve eğitim hizmetlerinde o denli başarılı olamamışlardır (a.e. 22).

Devletlerin bu kapasite sorununu aşmalarına yönelik Fukuyama ‘Devlet İnşası’ olarak betimlediği, ‘‘yeni idari kurumların yaratılması ve var olanların güçlendirilmesi’’ önerisi Batı-merkezli bir homojenizasyona yönelik total bir strateji olanağı sunmaktadır. Burada sorunsal olarak bazı durumlar ele alınarak uluslararası ortamın genel sorunlarına indirgenir ve total olarak uluslararası sistemin yapısı göz ardı edilir.Yeni idari kurumların yaratılması süreci ise oransal olarak devletin gücünü kısıtlayacak bir baskınlıkla betimlenebilecek olan devletin işlev sahasının görece büyüklüğüyle ilgilidir.

Soğuk Savaştan bu yana uluslararası sistemin en önemli özelliklerinden birisi de kaotikliğin sadece kaotik devletler içinde ve çevresinde oluşup biten bir süreç olmayıp, tamamen küresel ortamı kapsayan ve etkileyen bir olay haline getirilmiş olmasıdır. Küresel barış söylemi ise söz konusu sorunların çözümüne bağlanmaktadır. 1989’da Berlin Duvarı’nın yıkılması ve 1991’de SSCB’nin çöküşüyle birlikte dinamik kazanan küreselleşme olgusu ile barışçıl ve istikrarlı bir uluslararası ortam havası estirilmiştir. Bu sayede çok taraflı organizasyonlar (NATO, AT, OECD gibi) çift kutuplu sistemin yarattığı engellemelerin kalkması ile hızlanmaya başlamıştır.

Soğuk Savaş’ın Batı lehine son bulmasıyla birlikte söz konusu Batı’lı organizasyonlar da genişlemek ve tam anlamıyla küreselleşmekteydi. Bu, yeni roller, yeni bir kimlik, yeni yapılanmalar, güvenlik konularında yeni bakış açıları gerektiriyordu. Çok taraflılık düzenlemelerinin önündeki ideolojik vb. gibi bloklama nedeniyle olan engeller de küresel bir istikrar ve küresel güvenlik gibi konuları gündeme getirmiştir.

Uluslararası ortamın bütününe yakın bir bölümünde istikrarın sağlanması ve buna dayalı güvenlik düzenlemeleri için ittifak girişimleri salt günümüze özgü bir durum değildir. Eski Yunan ve Mezopotamya uygarlıklarında bu yana bu tür girişimler mevcuttur. 1259’da Fransa ile İngiltere arasında imzalanmış işbirliği anlaşması, 1295’te Fransa kralı Philippe Le Bel ile İskoç kralı John Balliol arasındaki işbirliği, XV. yüzyılda Azteklerin Texcoco ve Tacuba gibi site devletler ile kurulan pakt, Yüz Yıl Savaşları sonrasında imzalanan Conflans Barışı gibi girişimleri örnek olarak gösterilebilir (Dedeoğlu 2003: 226). Bu düzenlemeler ulus-devlet öncesi işbirliği düzenlemeleri olmakta fakat çok taraflı olarak değil, çift taraflı girişimler olması nedeniyle küresel bir etki alanı olmayan girişimlerdi.

1579 Utrecht Birliği, 1620 Mayflower Paktı, 1648 Westphalia Barışı, 1815 Viyana Konferansı ve Kutsal İttifak, 1899 La Haye Barış Konferansı, 1919 Paris Barış Konferansı,

1920 Milletler Cemiyeti gibi düzenlemeler önceki ittifak sisteminin adım adım gelişimine tekabül etmektedirler (a.e. 226). Ulus-devletin oluşmaya başlamasıyla birlikte, uluslararası ortamı düzenleyici girişimler çift taraflı olmanın ötesine ulaşmıştı.

Yukarıda bahsedildiği gibi, uluslararası ortamın karmaşıklaşması ve buna paralel olarak totaliter sistemlerin çökmesi, güvenlikle ilgili çok taraflı düzenlemelerin meşruiyet ve işlevsellik sorumluluğu taşımalarını zorunlu kılmaya başlamıştır. Hatta insan hakları, demokrasi ve özgürlükler ile ulusal ve uluslararası güvenlik ve istikrar arasında doğrusal bir orantının olduğu gerçeği artık kaçınılmaz bir gerçek haline gelmiştir.

Bireyin özne olarak dokunulmazlığı ile uluslararası ortamın güvenlik ve istikrarı arasındaki ayırım gittikçe kaybolmaktadır. Dolayısıyla uluslararası güvenlik ve istikrar ile bireylerin temel hak ve özgürlükleri sıkı sıkıya birbirine geçmiş, birbirinden ayrı düşünülemez olgular haline getirilmiştir. Küreselleşmenin böylesi bir -homojen kimlikler ve yapılar üreterek- mikro ve makro arasındaki ayrımı ortadan kaldırması ise, uluslararası ortamın sadece ulus-devletlerden oluştuğu ve gündeminin de salt askeri konularda ve başat olması gerektiği yaklaşımının, uluslararası güvenlik ve istikrarı ne kadar “kaotik” bir duruma sokabileceğini gözler önüne sermektedir.

Yukarıda bahsedilen hassas durum AGİT tarafından ele alınmıştır. 1975 Helsinki Nihai Senedi, AGİT bünyesinde bir araya gelen 35 devlet tarafından iki blok arasındaki ilişkilerde arabuluculuk işlevi sağlamak amacıyla oluşturulmuştu. Bunun yanı sıra Avrupa’da insan hakları, demokratik haklar, vatandaşlık ve azınlık hakları gibi konular da Senet’in kapsamına alınmıştır. Senet, iki blok arasındaki sert ortamı yumuşatma konusunda etkili olabilmiştir.

“AGİT’in ‘ikili’ gündemi, insan hakları sorunları ile ulusal ve uluslararası güvenlik arayışlarının ayrı düşünülemeyeceğinin somut bir ifadesi. Üstelik bu, sadece, insan hakları konusunu 1975’ten bu yana uluslararası güdeme taşıyan AGİT’in değil, NATO’nun ve Birleşmiş Milletler’in de giderek benimsediği bir tutum. İnsan hakları ve uluslararası barış arasında kurulan küresel ‘bağıntı’ insan hakları sorunlarını ciddiye almayan ulus devletlerin 21. yüzyılda çok yönlü baskı altında kalacaklarının da bir işareti (Dağı, 2000: 211).”

Uluslararası koordinasyonu sağlamaya yönelik, ulus-devletlerin yanı sıra resmi bürokratik örgütleri de bu kapsama dahil etmek gittikçe karmaşıklaşan uluslararası sistemin dinamiğini düzenlemeye dair olumlu sonuçlar doğurabilir görünmekteyse de bu tür örgütlerin eski ve rasyonel olmayan bürokratik açmazlarla dolu olduğunu da belirtmek gereklidir.

Özellikle Birleşmiş Milletler gibi devasa bir organizasyon sorumluluğunu taşıdığı sorunları çözmede çoğu kez yetersiz olduğu görülmektedir. Örneğin, Bosna’da BM kararıyla uygulanan silah ambargosu hiç de Sırbistan’ın aleyhine olmamıştı. Kısıtlı çatışma kuralları, Bosna’da

koruyucu bir işleve sahip olmaktan çok, kendilerini dahi koruyamayan bir işlevsizlik yaratmıştır. Kosova krizindeki Rus vetosu, Güvenlik Konseyi'nin hareket alanını kısıtlamıştı. Böylesi yetersizlikler ve işlevsizliklerin yarattığı kaotiklik durumu daha da kötü hale getirmekte ve devletlerin uluslararası sorunlar karşısında salt kendi başına katı kararlar alma durumunda bırakmaktadır.

ABD'nin önleyici savaş doktrinin kanlı boyutlara varması, yaratılan böylesi bir kaotiklik ortamı neticesinde meydana gelmiştir. Bosna ve Kosova krizlerinde ABD'nin müdahaleci rolü söz konusu yetersizlikleri gidermeye ve mevcut kaotikliği kendi kontrolü altında giderme amacına yöneliktir; Doğu Timor, Haiti, Somali gibi bu konuda daha birçok örnek gösterilebilir. II. Dünya Savaşı sonrasında Almanya ve Japonya'nın müttefikliğe geçişinde, Bretton Woods ve Birleşmiş Milletler'in kuruluşunda, Marshall Planı ile Batı Avrupa'ya ve Soğuk Savaş boyunca Doğu Avrupa'daki mücadelelere verilen destek bağlamında ABD, uluslararası sistemin en baskın ve hegemon devleti olmuştur.

ABD'nin söz konusu baskınlığı ona uluslararası sistemde hükümler bir güç konumu vermesinin yanı sıra, uluslararası ortamın olumsuz etkilerini de üzerine çekmiştir. Köktendinci terör, kendisine yönelik dünya genelinde gittikçe büyüyen antipati gibi olumsuz sonuçlar öncelikle ABD'ye yönelik olmuştur. Bu sorunlar kaosu disiplin ve kontrol edimlerinin sistemi aslında daha da kaotikleşmeye götürdüğünün acı örnekleri olmaktadır.

Bu veriler ışığında bakıldığında küreselleşme hakkında tek bir tanımlama yapmak olanaksız görünmektedir. Küreselleşme kavramı açıldığında şu gözlemleri yapmak mümkündür (Keyman, 2000_b: 25-27):

1- Küreselleşme, ekonomik, siyasal ve kültürel küreselleşme süreçlerini içermekle birlikte, bu süreçlerin herhangi birisine indirgenemeyecek, çok-boyutlu, çok-nedenselli ve çelişkiler içeren ilişkiler tarafından kurulmuş tarihsel bir süreçtir.

2- Küreselleşme, toplumsal ilişkilerin günlük yaşam içinde zamansal ve mekansal kurulma sürecinin küresel/yerel boyutunu simgeler.

3- Bu boyut, eş-zamanlı oluşumları ve çelişkileri içermektedir; homojenleşme kadar heterojenleşme, evrenselleşme kadar yerelleşme, modernleşme kadar gelenekselleşme, benlik kadar farklılığın da gündeme geldiği, bu oluşumların karşıtlığının değil, aksine eş-zamanlılığının ve birbiriyle çelişkili beraberliğinin yaşandığı bir süreçtir.

4- Küreselleşme, toplumsal yaşamın alansal ve ulusal bir bütünsel toplum modeliyle değil, küresel/ulusal/yerel etkileşim ilişkilerinin çözümlenmesi yoluyla anlaşılmasını içermektedir.

5- Küreselleşme süreçleri modernite ve kapitalizme dayalı Batı hegemonyasını pekiştirici bir niteliğe sahip olmakla birlikte, yerelliği, gelenekselliği, köktencilği ve eş-zamanlı olarak da demokratikleşmeyi ve çokkültürlülüğü olanaklı kılmaktadır.

5-3- Kaostan Kaosa

Uluslararası İlişkiler teorileri uluslararası ortamı anarşik olarak değerlendirse de, temel olarak liberal, neoliberal ve realist, neorealist ve eleştirel teoriler bir dünya düzenini varsaymaktadır. Liberal ve neoliberal teoriler, doğal dünya piyasasının gizli eli tarafından düzenlenen, heterojen bir etkileşim de dahilinde bir harmoni varsayarken; realist, neorealist ve eleştirel teoriler tek bir iktidar ve küresel güçlerin kontrolünde, tarihi bilinçli planlarla biçimlendiren bir deterministik düzen varsaymaktadırlar. Söz konusu düzenin son aşaması olarak tüzel oluşumu Milletler Cemiyeti ile somut bir biçim kazanmaktaysa da bunun kökenleri Westphalia sistemine kadar götürülebilir.

Dolayısıyla sistem, kendi başına güç ve anarşi temelinde değil, hegemonik gücü hakkın ve barışın hizmetine sunma kapasitesi temelinde oluşur. Sistem ancak mevcut çatışmaları çözmeyi amaçlayan uluslararası konsensüsler zincirine dahil olduğu zaman oluşur ve müdahaleleri meşru hale gelir. Bunun sonucu olarak uluslararası sistemin kurallarındaki değişimler, öznelerin içsel tüzel yapısını da buna paralel olarak üst-belirlemektedir. Bu dönüşümün en belirgin örneği müdahale hakkı kavramıdır.

Müdahale olgusu salt askeri değil, çok boyutlu bir etkiye sahiptir; örneğin, ahlaki müdahale, yasal müdahale gibi. Ahlaki müdahale örnekleri olarak, haber medyası, dinsel örgütler ve çeşitli sivil toplum örgütleri (NGO) tarafından hayata geçirilmektedir. Ahlaki müdahale, askeri müdahaleye öncel olmaktadır, şöyle ki ahlaki müdahale yetersiz kaldığında veya karşısındaki güç tarafından engellendiğinde askeri müdahaleyi meşru ve şart koşmaktadır. Uluslararası mahkemeler de bu öncülü izlemektedirler. Örneğin, Adalet Divanı'nın (Court of Justice) BM çatısı altında yasal önlemler alma işlevini yerine getirmesi talebinden bu mahkemenin BM ve organlarının kararlarında, insan hakları adına doğrudan müdahalede bulunacak kadar, devletler arasında normların belirlenmesi ve somut adaletin sağlanması yönünde etkin rol üstlenmesi talebine geçilmiştir.

Günümüz uluslararası sisteminin kuruluş öğeleri geniş bir organlar yelpazesi (ulus-devletler, ulus-devlet birlikleri, ve her türden uluslararası örgüt) içinde dağılmıştır; bu öğeler (politik, parasal, sağlık ve eğitsel organizmalar gibi) işlevlerine ve içeriklerine göre bölünmüştür; ve

çeşitli üretici faaliyetler bu organları çapraz keser. Bu sistemde küresel zor kullanma tekeli elinde tutan bir süper güç ABD vardır; bu, tek başına hareket edebilecekken BM şemsiyesi altında diğerleriyle ortaklaşa hareket etmeyi tercih eden bir süper güçtür. Bu özel statü Soğuk Savaş'ın bitimiyle kesinleşmiş ve ilk kez Körfez Savaşı'nda onaylanmıştır. Bununla birlikte belli başlı küresel para araçlarını kontrol eden ve böylelikle uluslararası mübadeleleri düzenleme yetisine sahip bir grup ulus-devlet bulunur. Bu ulus-devletler bir dizi organla birbirine bağlanmıştır; örneği, G7, Paris ve Londra kulüpleri, Davos vb. Son olarak küresel düzeyde kültürel ve biyo-politik iktidar kullanan (askeri ve parasal düzeylerde hegemonya uygulayan az ya da çok benzer güçlerden ibaret) bir dizi heterojen birlik bulunur.

Dolayısıyla uzlaşmazlıklar ve çatışma durumları küresel alanı bütünüyle kapsayan bir uygulama ve tahakküm alanına ulaşmıştır denilebilir. Günümüzdeki uzlaşmazlık ve çatışma olgularına bakıldığında da yeni pratikler üretildiği görülmektedir. Örneğin savaş, geniş bir uzamda kalıcı bir sosyal ilişki haline gelmektedir. Günümüzde en genel anlamıyla savaş, kan dökse de dökme de, tüm güç ilişkileri kapsama ve hükmetme (domination) teknikleri için genel bir matriks haline gelmektedir. Günümüzde savaş, yalnızca nüfus kontrolü değil fakat tüm sosyal yaşamın görünüşünü üretiyor ve yeniden üretiyor; bu bağlamda Hardt ve Negri'nin tanımladığı şekliyle bir biyo-güç rejimi haline gelmektedir (2004: 12, 13).

Bu anlamda uluslararası sistemde iç/dış şeklinde logo-merkezci ayırım da etkisini en bariz şekilde ortadan kalkmaktadır. Diğer bir deyişle, uluslararası uzlaşmazlık ile ülkenin (homeland) güvenliği arasındaki mesafe farkı gittikçe azalmaktadır. Bu durum, üç sonuç doğurmaktadır (a.e. 14, 15):

İlk sonuç, savaşın sınırları hem uzamsal hem de zamansal olarak belirlenemez kılınmıştır. Eskiden, bir ulus-devlete karşı olan savaş açıkça uzamsal diğer ülkelere yayıldığında zamansal, sonuç olarak savaş genellikle uzlaşmazlığın olduğu devletler arasında teslim olma, zafer ya da ateşkes tarafından belirtilirdi. Buna karşın, örneğin savaşa dair “din” vurgusu uzamsal ve zamansal sınırlar ile belirlenemez. Daha reel bir örnek olarak, A.B.D. yönetimi “teröre karşı savaş” söylemini vurguladıklarında uzamsal ve zamansal olarak belirsiz bir eylemde bulunmuşlardır.

İkinci sonuç, uluslararası ilişkiler ve içsel siyasetin gittikçe birbirine benzemesi ve kombine olmasıdır. Düşük yoğunluklu (low-intensity) savaş ile yüksek yoğunluklu (high-intensity) savaşın buluşması, yani ulus-devletin içerisi ile dışarıları arasındaki farkın azalmasıdır; dışarıdaki “düşman” ile içerideki “tehlikeliler” arasındaki farksızlaşmadır. Dolayısıyla günümüzde savaş günlük sosyal yaşamın bir parçası haline ve bir polis eylemine dönüşmüştür.

Üçüncü sonuç ise, düşmanın soyut ve sınırsız olması ve evrenselleştirilmesidir. Örneğin terörizm gibi bir kavram ve pratik tüm insanlığı ortak bir ilkedeki birleştirebilmektedir; ki adil savaş kavramını meşrulaştırmaktadır. Adil savaş kavramı her ne kadar Ortaçağ'da Haçlı Seferleri ile ortaya çıkmış bir kavramsa da günümüzde tüm insanlığın çıkarlarını temsil eden evrensel bir adalet nosyonu haline getirilmiştir.

Bununla birlikte savaş, özellikle gelişmiş medya ağları vasıtasıyla kültürel yaşama da nüfuz etmektedir. Çeşitli televizyon programları, sinema ve magazin dergilerle birlikte savaş sıradanlaştırılmakta ve toplumsal kimliğin bir parçası haline getirilmekte ve siyasi ve askeri yöneticiler de bundan faydalanmaktadır. Kolektif kimlik ise günümüzde büyük ölçüde bununla belirlenmekte veya oluşumuna büyük ölçüde katkıda bulunmaktadır (Campbell, 2003).

Buna ek olarak geniş ölçekte bir pazara ulaşan savaş içerikli bilgisayar oyunları dahi savaş olgusunu gündelik yaşamın bir parçası haline getirmektedir. Bu durum simülasyon ve gerçek arasındaki sınırı da ortadan kaldırmakta ve savaşı sıradanlaştırmaktadır. En son örnekleri olarak Afganistan ve Irak işgalleri göstermiştir ki, günümüzde savaş, teknolojik ve aynı zamanda etik bir kapsam dahilinde (adil –kutsal- savaş söylemi; mutlak kötü (absolute evil), bütünsel zafer (total victory) vs.) medya ve bilgisayar simülasyonları (ve disimülasyonları) ve küresel şebekesi (network) ile bütünleşmiş bir şekilde faaliyet göstermektedir (Der Derian, 1990; 2003).

Uluslararası aksiyon, yarattığı tehdit duygusu ile bizler ve onlar arasındaki üstün/aşağı ikilemi arasındaki sınırı çizmeye ve militarize etmeye heveslidir. Özellikle 11 Eylül ile birlikte A.B.D. global terör tehdidiyle dünya genelinde bir hegemonya sağlamaya, kendi güvenlik politikası ile ittifaklar sistemi yaratarak Soğuk Savaş benzeri bir oluşuma yönelmektedir. Bu politika müttefik ülkelerin iç siyasetini dahi biçimlendirmektedir ve yeni “ötekileştirme” pratikleri doğurmaktadır (Campbell, 2001).

Bu şekilde uzlaşmazlık ve çatışma olguları klasik içeriklerinin ötesinde küresel uygulama pratikleri üretmiştir. Dolayısıyla günümüz küreselleşme sürecinde uluslararası sistemi dışarıdan bozucu faktörler olgusu ortadan kalkmıştır. Her bozucu unsur küresel sistem dilinin içsel sorunu olarak değerlendirilebilir. Nitekim sistemin yapısında baskın olan egemen özneler de mevcut uluslararası sorunları içsel bir unsur düzeyinde çözmeye çalışmaktadırlar.

“Bu genelinde dünya düzeninin baskın öznelerin insani sorunları engelleme ya da çözüme, anlaşmaları garanti altına alma ve barışı empoze etme amacıyla diğer öznelerin bölgelerine müdahale hakkı ya da görevi olarak idrak edilir. Müdahale hakkı uluslararası düzenin sürdürülebilirliği için Sözleşme tarafından Birleşmiş Milletler'e verilen araçlar takımı

arasında kalıcı figürdür, fakat bu hakkın çağdaş yeniden düzenlenişi bir niteliksel sıçrama olarak gösterilir. Artık hiç, eski uluslararası düzende olduğu gibi, bireysel egemen devletler ya da ulusüstü güç (BM) yalnızca gönüllü olarak katılmış uluslararası anlaşmaları sağlamak ya da dayatmak üzere müdahalede bulunmuyor. Şimdi hak değilse konsensüs tarafından meşruluk kazanmış ulusüstü özneler bir acil durum ve üstün etik ilkeler adına müdahalede bulunuyor. Bu müdahalenin arkasında dayanan kalıcı bir acil ve istisnai durum değil, fakat temel adalet değerlerine başvuru tarafından haklılaştırılan acil ve istisnailiğin sürekliliği vardır. Diğer deyişle, polislik hakkı evrensel değerler tarafından meşrulaştırılıyor (Hardt & Negri, 2001: 18).”

Son kertede günümüz uluslararası sistemi, bütünsel bir uzamda etkinlik gösteren öznelerin tümünü kapsayan bir sistemler bütünü haline gelmiştir denilebilir. Bu çalışma boyunca ele alındığı üzere uluslararası sistem, egemen öznelerin karşılıklı etkileşimler sonucu kurallar ihtiva etmesine tekabül eden hegemon bir dilsel yapı oluşturmaktadır; ki sistemin düzenliliği de kaotikleşmeye karşı oluşturulmuş söz konusu dilsel yapının koşulları tarafından belirlenmektedir. Uluslararası yapı, karşılıklı anlamayı mümkün kılmaya yönelik egemen öznelerin baskın olduğu bir yapı arz etmektedir.

Özneler arası çatışma veya uluslararası sistemin düzenliliğini bozucu faktör olan kaotikleşme olayları dilsel yapıdaki sorunsal unsuru olmaktadır. Öznelerin dış politika aksiyonlarını anlamlandırma da bu çerçevede içinde değerlendirilmektedir. “Burada bilgi değildir söz konusu olan, anlamadır, zira anlamak için yargılamayı gerektiren esnek kavramlarla oynamaktayız. Ancak hiçbir hata mümkün olmadığında veya açık kanıt kuralları bulunduğunda bildiğimizi söyleyebiliriz. Günlük hayatın dokusunda bilmekten ziyade anlam yaratmakla ilgilidir (Heaton, 2002: 55).” Bu aktivasyon aynı zamanda, uluslararası sistemin dinamiğini de betimlemektedir.

O halde uluslararası sistemik hegemonyanın tahakkümcü pratiklerinin dışına çıkabilmek için her türlü kimliksel, söylemsel ve anlamsal kalıpların dışında bir ilişkisellik dinamiği yakalamak, diğer bir deyişle kaosu olumlamak başat öneme haizdir. Bu koşullardır ki özgürleşim olgusu tekrar vurgulanabilmektedir.

Özgürleşim söz konusu olduğunda, “Modernite, başlangıcından itibaren, Kartezyen rasyonel erkek özneye modern toplumun egemen kimliği olarak ayrıcalık atfeden disipline edici tekniklere dayanan toplumsal ilişkilerin belirli bir tarzda normalleştirilmesi etrafında örgütlenmiştir. Dahası, eğer modernite egemen bir kimlikte işlerlik kazanıyorsa, Ashley, özgürleşimci bir pratik sunmayı amaçlayan etkin bir stratejinin modernite söylemine olabildiğince uzak durması gerektiğini öne sürer (Keyman, 2000_a: 187).”

Özgürleşim alanını olanaksızlaştıran bu ayırım, ulusal ve uluslararası olana yapılan ayrımla da görülebilmektedir. Bireyin özel dili geleneksel egemen bulunuş (Richard Ashley bu durumu egemenlik paradigması olarak tanımlamaktadır) tarafından ötekileştirilmekte, aynı şekilde ulusal olan da uluslararası alanda uluslararası sistemin egemen dili tarafından ötekileştirilmektedir.

Yukarıda ele alınan böylesi bir ayırım, tarih ile kuram, yapış ile oluş arasında yapılaştırılan bu ayırımın post-yapısalcı perspektifte deşifresi ve yapı-sökümü yapı dışı bir özgürleşim alanını gerektirmektedir. Post-yapısalcı ve yapı-sökümcü yaklaşım ile birlikte sistemde düzenliliği amaçlayan iktidar edimlerini çözümü mümkün olmaktadır.

“İnsan, dünyanın tek bir görüş ya da çatışan görüşlerden oluşan bir grup tarafından asla tüketilemeyeceğini olumladığı zaman kendi idealleriyle daha özgür bir bağ kurar. Dünya onu anlamaya ve düzenlemeye çalıştığımız sistemlerin hepsinden daima daha zengindir. Artık zorunluluk daha tikelleşmiş, bu arada olumsuzluk da daha evrenselleşmiştir; olumsuzluk zorunluluk halesiyle kuşatılır çünkü her tikellik, onu yaratmak ve onunla yüzleşmek zorundadır (Connolly, 1995: 53).”

Sonuç olarak, eğer tahakküm ilişkileri kaosa karşı bir disiplin ve kontrol mekanizmasıysa ve aynı zamanda bu mekanizma üretilen sistemi kaotikleşmeye sürüklüyorsa, bu etkinin dışına çıkmak, kaosun sorunsallaştırılmasına dair logo-merkezci ikilikleri yapı-söküme tabi tutmayı ve kaosun özgürleştirici niteliklerini kavramayı zorunlu kılmaktadır.

Sonuç

Genel yaklaşımlara bakıldığında uluslararası ilişkiler teorilerinin çoğunda uluslararası, pozitivist bir zeminde, ulusal oluşumların dışında ontolojik varlığa sahip olan nesnel bir gerçeklik olarak kavramsallaştırılmıştır. Bu çalışmada ontoloji tarih içinde kabul edilmiş ve uluslararasının verili ve nesnel karakteristiği reddedilmiştir. Burada uluslararasının post-modern yaklaşımlar temelinde belirli bir tarihsel zaman ve uzam içerisinde ulusala ve toplumsala nasıl eklemlendirildiği ele alınmış. Diğer bir ifadeyle, uluslararası, yapı/eden ilişkisi baz alınarak betimlenmiştir. Bu betimlemede, uluslararasının, harici ve dahili unsurlar arasındaki ilişkinin diyalektiği olarak kavramsallaştırılmasına yol açacak şekilde, ulusal toplumsal oluşumların yeniden üretiminde yol açtığı etkiler üzerinde yoğunlaşılır. Bu diyalektik kaos teorisi perspektifinde daha iyi anlaşılacaktır. Uluslararası sistemik yapı her ne kadar düzene, düzenlemeye, disiplin ve kontrole dayalı hegemonik bir totalite olsa da

içinde barındırdığı çelişkiler onun kaos niteliğini daha da hassaslaştırmakta, kaotikleşmeye yöneltmektedir. Dolayısıyla sistemin kaos ile olan ilişkisi ve bunun nedenleri ile sonuçları post-modern teori açısından büyük bir öneme haizdir.

Bu çalışmada Foucault, Derrida'dan yola çıkılarak, gerçekliğin verili ya da nesnel olmadığından, aksine söylemsel ve tarihsel olarak kurulan bir sisteme tekabül etmesinden yola çıkılarak uluslararası ilişkilerin söylemsel kurgudan ayrık bir varlığa sahip olmadığı ileri sürülmektedir. Deleuze ve Guattari'nin kaos olgusunu kavramsallaştırmalar ve algılanım üzerindeki belirleyiciliğine dair bakış açıları; Connolly'nin olumsuzluğa dair özgürleşimci görüşleri ise bilimsel açıdan kaos teorisini değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Böylelikle söz konusu epistemolojik tartışmalara da alternatif sunulmaktadır.

Bu çalışma boyunca ele alındığı şekliyle uluslararası sistemik yapı, belirli edenlerin ve güvenlik ya da üretim gibi belirli pratiklerin diğerleri karşısında ayrıcalıklı kılınma şeklini belirleyen söylemsel ve tarihsel olarak kurulmuş kaotikleşmeyi olanaklılaştıran hegemonik bir sisteme tekabül ettiği söylenebilir. Böylece, Walker'ın ileri sürdüğü gibi, modernite rejimi siyasal imgelemin kapsamını devletle sınırlı tutarak ve farklılıkları aynılığa indirgeyerek hegemonik bir hale gelir. Diğer bir deyişle hegemonya, üretim ilişkilerine referansla değil, siyasal imgelemi ayrıcalıklı egemen kimlik temelinde sınırlayan pratik olarak anlaşılmalıdır. Bunun anlamı, karşı-hegemonik bir söylemin oluşturulmasının kurucu bir sınıfa dayandırılmayıp, marjinalleştirilmiş kimliklerin kabulüyle başlaması gerektiğidir. Diğer bir deyişle, çeşitli seslere ve modernite söylemine direnişlere açık olabilmesi için çoğulcu olmak zorundadır. Benzer şekilde, Ashley uluslararası ilişkilerin “çok-değerli, çok-kültürlü ve katmanlı” doğasının kabul edilmesini talep ederken, Walker aynı çizgide, “tek bir dünya” karşısında “bir çok dünyayı” destekler; hegemonik dünya düzeniyle mücadele etmek için farklı toplumların tarihselliğinin ve kültürel özgüllüğünün kabul edilmesinin şart olduğu düşüncesini savunur.

Bu çalışma boyunca ele alındığı şekliyle, post-modern bilginin önemi ve uluslararası ilişkiler kuramı alanında modernist gelenek tarafından uzun süredir marjinalleştirilen ve hatta reddedilen farklı seslerin (eleştirel toplumsal hareketlerin) kabulü önerilmekte ve bu yolla kaosun dışında, kaosa karşı oluşturulmuş yapılaşmanın kaotikleştirici pratikleri vurgulanmış; buna karşın bizzat kaosla birlikte olumsuzlukla yaşanılmasının özgürleştirimci ve anti-totaliter özelliği ve gerekliliği anlatılmaya ve vurgulanmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

Ağaoğulları, M. A. & Köker, L. *Tanrı Devletinden Kral-Devlete*. İmge Kitabevi. Ankara: 2001.

Anderson, B. *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. Çev.: Savaşır, İ. Metis Yayınları. İstanbul: 1993.

Arı, T. *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Alfa Yayınları. İstanbul: 2006.

Arıboğan, D. Ü. *Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*. Sarmal Yayınevi. İstanbul: 1998.

Ashley, R. Poverty of Neorealism. Eds.: Linklater, A. *International Relations: Critical Concepts in Political Science. Volume IV*. Routledge. USA: 2000.

Augustine. St. Augustine'e Giriş: Tanrı'nın Kenti. Edt.: Williams, H. Wright, M. Evans, T. *Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme*. Çev.: Ertuğrul, K. Siyasal Kitabevi. Ankara: 1996.

Barber, B. Jihad vs. McWorld. *The Globalization Reader*. Eds.: Lechner, F. J. & Boli, J. Blackwell Publishers. 2000.

Beitz, C. R. *Political Theory & International Relations*. Princeton University Press. NJ: 1979.

Boekle, H., Rittberger, V., Wagner W. Norms and Foreign Policy: Constructivist Foreign Policy Theory. University of Tübingen Center for International Relations/Peace and Conflict Studies. Nr. 34a. 1999.

Boroumand, L. & Boroumand, R. Terror Islam and Democracy. *Journal of Democracy*. Volume 13. Number 2. April 2002.

Bozkurt, V. *Enformasyon Toplumu Ve Türkiye: İşin Örgütlenmesinde ve İşgücünde Yapısal Değişmeler*. Sistem Yayıncılık. İstanbul: 1996.

Bull, H. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. Edt.: Williams, H. Wright, M. Evans, T. *Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme*. Çev.: Ziyal, N. Siyasal Kitabevi. Ankara: 1996.

Campbell, D. *Time Is Broken: The Return of the Past In the Response to September 11*. *Theory & Event*. Volume 5, Issue 4, 2001.

- Cultural Governance and Pictorial Resistance: Reflection on the Imaging of War. *Review of International Studies*, (2003), 29.

Checkel, J. *Why Comply? Constructivism, Social Norms and the Study International Institutions*. University of Oslo ARENA Working Paper 99/24.

Connolly, W. E. *Kimlik ve Farklılık Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri*. Çev.: Lekesizalın, F. Ayrıntı Yayınları. İstanbul: 1995.

Cox, R. W. *Sosyal Kuvvetler, Devletler ve Dünya Düzenleri: Uluslararası İlişkiler Teorisinin Ötesinde*. Edt.: Williams, H. Wright, M. Evans, T. *Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme*. Çev.: Günalp, A. Siyasal Kitabevi. Ankara: 1996.

Craib, I. *Modern Social Theory: From Parsons to Habermas*. St. Martin's Press. New York: 1984.

Çevikbaş, S. *Yapısalcılık Üzerine*. *Felsefe Dünyası*. Sayı 35. 2002/1.

Dağı, İ. *İnsan Hakları, Küresel Siyaset ve Türkiye*. Boyut Kitapları. İstanbul: 2000.

Dedeoğlu, B. *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*. Derin Yayınları. İstanbul: 2003.

- Değişimlerin Anarşisi – Anarşinin Değişimleri Küreselleşmenin Farklı Boyutları ve Türkiye. Edt.: Oskay, M. S. *Globalleşen Dünya'da Türkiye'nin Yeri*. Kadir Has Üniversitesi Yayınları. İstanbul: 2004.

Deleuze, G. *Denetim Toplumlari*. Çev.: Baker, U. 1992.

<http://www.korotonomedy.net/kor/index.php?id=6,24,0,0,1,0>

Deleuze, G. & Guattari, F. *Felsefe Nedir?* Çev.: Ilgaz, T. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul: 2004.

Der Derian, J. The Simulation Syndrome: From War Games to Game Wars. *Social Text*. No: 24. 1990.

- War as Game. *The Brown Journal of World Affairs*. Summer/Fall 2003. Volume X. Issue I.

Ergin, F. *Uluslararası Politika Stratejileri*. İstanbul Üniversitesi Yayınları no; 2008. İktisat fakültesi no; 347. İstanbul.

Feyerabend, P. *Anarşizm Üzerine Tezler*. Çev.: Altınsöz, E. Öteki Yayınevi. Ankara: 2000.

Foucault, M. Nietzsche, Genealogy, History. Edt.: Bouchard, D. F. *Language, Counter-Memory, Practice: Selected Essays and Interviews*. Cornell University Press. Ithaca: 1977.

- *Entelektüelin Siyasi İşlevi*. Çev.: Ergüden, I.; Akınhay, O.; Keskin, F. Ayrıntı Yayınları. İstanbul: 2000.

- *Toplumun Savunmak Gerekir*. Çev.: Aktaş, Ş. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul: 2002.

Frazer, J. *Altın Dal*. Cilt: 1. Çev.: Doğan, M. H. Payel Yayınları. İstanbul: 1991.

Fukuyama, F. *Tarihin Sonu ve Son İnsan*. Çev.: Dicleli Z. Simavi Yayınları. [t.y.: a]

- *Tarihin Sonu mu?* Haz.: Şen, E. Vadi Yayınları. Ankara: 1999.

- *Devlet İnşası 21. Yüzyılda Dünya Düzeni ve Yönetişim*. Çev.: Çetinkasap, D. Remzi Kitabevi. İstanbul: 2004.

- *Güven [Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması]*. Çev.: Buğdaycı, A. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul: 2005.

- *Neo-Conların Sonu Yol Ayrımındaki Amerika*. Çev.: Kaya, H. Profil Yayıncılık. İstanbul: 2006.

Giddens, A. *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori Toplumsal Düşüncenin Klasik ve Çağdaş Temsilcileriyle Hesaplaşmalar*. Çev.: Birkan, T. Metis Yayınları. İstanbul: 2001.

Gleick, J. *Kaos*. Çev.: Üçcan, F. Tübitak Yayınları. Ankara: 2005.

Gönlübol, M. *Uluslararası Politika İlkeler – Kavramlar – Kurumlar*. Ankara Üniversitesi Basımevi. Ankara: 1978.

Göze, A. *Siyasal Düşünce Tarihi*. İstanbul Üniversitesi Yayınları. No: 2898. İstanbul: 1982.

Grieco, J. M. Anarchy and the limits of cooperation: a realist critique of the newest liberal institutionalism. Eds.: Linklater, A. *International Relations: Critical Concepts in Political Science. Volume II*. Routledge. USA: 2001.

Güneş, B. Paradigma Kavramı Işığında Bilimsel Devrimlerin Yapısı ve Bilim Savaşları: Cephelerdeki Fizikçilerden Thomas S. Kuhn ve Alan D. Sokal. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. Cilt:1 Sayı:1 (Kış 2003).

Güçlü, A. Uzun, E. Uzun, S. Yolsal, Ü. H. *Felsefe Sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları. Ankara: 2003.

Gürsakal, N. *Sosyal Bilimler Karmaşıklık ve Kaos*. Nobel Yayın Dağıtım. Ankara: 2007.

Hançerlioğlu, O. *Düşünce Tarihi Dört Bin Yıllık Düşünce, Sanat ve Bilim Tarihinin Klasik Yapıtları Üzerine Eleştirel İnceleme*. Remzi Kitabevi. İstanbul: 2003.

Hardt, M. The Withering of Civil Society. *Social Text*. No: 45. Winter 1995.

Hardt, M. & Negri, A. *Empire*. Harvard University Press. 2001.

- *Multitude: War and Democracy in the Age of Empire*. The Penguin Press. New York: 2004.

Heaton, J. M. *Wittgenstein ve Psikanaliz*. Çev.: Koca, G. Everest Yayınları. İstanbul: 2002.

Henderson, E. F. (translated by) *Select Historical Documents of the Middle Ages*. London: George Bell. 1910. <http://www.questia.com/PM.qst?a=o&d=14021617>

Hobbes, T. *Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*. Çev.: Lim, S. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul: 1995.

Hoffmann, S., Keohane, R. O., Mearsheimer, J. J. Back to the Future, Part II: International Relations Theory and Post-Cold War Europe. *International Security*. Vol. 15. No. 2. (Fall 1990).

Hollis, M. & Smith, S. The International System. Eds.: Linklater, A. *International Relations : Critical Concepts in Political Science, Volume: III*. Routledge. USA: 2001.

Huntington, S. The Clash of Civilizations? *Foreign Affairs*. Volume 72. No 3. Summer 1993.

Kennedy, P. *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri: 16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askeri Çatışmalar*. Çev.: Karanakçı B. Türkiye İş Bankası Yayınları. Ankara: 2005.

Keohane, R. O. *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton University Press. USA: 1984.

- International Institutions: Two Approaches. *International Studies Quarterly* 32 1998.

- International Institutions: Can Interdependence Work? *Foreign Policy*. Spring 1998.

Keohane, R. & Nye, J. S. Power and Interdependence: World Politics in Transition. Çev.: Çitak, Z. Edt.: Williams, H. Wright, M. Evans, T. *Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme*. Siyasal Kitabevi. Ankara: 1996.

- Power and Interdependence in the Information Age. *Foreign Affairs*. Vol.77. No. 5. 1998.

Keyman, E. F. *Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek*. Çev.: Coşar, S. Alfa Yayınları. İstanbul: 2000_a.

- Globalleşme Söylemleri ve Kimlik Talepleri: Türban Sorununu Anlamak. Der.: Keyman, F. K. & Sarıbay, A. Y. *Global Yerel Eksende Türkiye*. Alfa Yayınları. İstanbul: 2000_b.

- Globalization, Civil Society and Islam: The Question of Democracy in Turkey. Ed.: Jenson, J. & Santos, B. De S. *Globalizing Institutions: Case Studies in Regulation and Innovation*. Ashgate. 2000_c.

- Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark. Der.: Eralp, A. *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*. İletişim Yayınları. İstanbul: 2001.

- Ortadoğu Üzerine Söyleşi. *Hukuk Gündemi*. Eylül, Ekim, Kasım 2006

Kissinger, H. *Diplomasi*. Çev.: Kurt, İ.H. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul: 2002.

Knutsen, T. L. *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*. Çev.: Özay, M. Açılım Kitap. İstanbul: 2006.

Koçak, K. Kaos ve Atmosfer. *Tübitak Bilim ve Teknik*. 2000 (391).

Krauthammer, C. The Unipolar Moment. *Foreign Affairs* 70(1). 1991.

Kuhn, T. *The Structure of Scientific Revolutions*. University of Chicago Press. 1969.

Lakatos, I. *Çoğulculuğun Kuramcısı: Lakatos*. Der.: Güzel, C. Bilim ve Sanat Yayınları. Ankara: 1999.

Locke, J. *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*. Çev.: Çetin, İ. Paradigma Yayınları. İstanbul: 1999.

Machiavelli, N. *Prens*. Çev.: Güvenç, N. Altın Kitaplar Yayınevi. İstanbul: 1994.

- *Seçme Yazılar*. Çev.: Köse, H. Öteki Yayınevi. Ankara: 2000.

Mearsheimer, J. J. A Realist Reply. *International Security*. Vol. 20. No. 1. (Summer 1995).

Nagel, E. *The Structure of Science, Problems in the Logic of Scientific Explanation*. Harcourt Brace & World. 1961.

Nederveen Pieterse, J. Batı'yı Açmak: Avrupa Ne Kadar Avrupalı? Çev.: Akyüz, S. Der.: Rattansi, A. & Westwood, S. *Batı Cephesinde Irkçılık, Modernite ve Kimlik*. Sarmal Yayınevi. İstanbul: 1997.

Nye, J. S. The Information Revolution and American Soft Power. *Asia-Pacific Review*. Vol. 9. No. 1. 2002.

- *Understanding of International Conflict An Introduction to Theory and History*. Longman. 2003.

- *Soft Power: the means to success in world politics*. Public Affairs. New York: 2004.

Onuf, N. The Constitution of International Society. *European Journal of International Law* 5 (1994).

- Institutions, Intentions and International Relations. *Review of International Studies*. 28, 2002.

Polat, N. Post-Yapısalcı Yaklaşımlar. Der.: Eralp, A. *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*. İletişim Yayınları. İstanbul: 2001.

Popper, K. *Daha İyi Bir Dünya Arayışı - Son Otuz Yılın Makaleleri ve Bildirileri*. Çev.: Aka İ. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul: 2001.

- *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*. Çev.: Aka, İ. & Turan, İ. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul: 2003.

Prigogine, İ. & Stengers, İ. *Kaostan Düzene*. Çev.: Demirci, S. İz Yayıncılık. İstanbul: 1998.

Reus-Smit, C. *The Constructivist Turn: Critical Theory After The Cold War*. Australian National University *Working Paper No: 1996/4*. 1996.

Romya, K. Çelik, Ö. Gerdanlı, B. Arabacı, S. N. Ergen, S. Karasakal, D. *Kaos'a Giriş*. *Pivolka*. Yıl 1. Sayı 1. 11/2002.

Rosenau, J. *Thinking Theory Thoroughly*. Eds.: Viotti P. R. & Kauppi M. V. *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism*. Macmillan Publishing Co. New York: 1999.

Rourke, J. T. *International Politics on the World Stage*. McGraw-Hill. 2007.

Ruelle, D. *Rastlantı ve Kaos*. Çev.: Yurtören, D. Tübitak Popüler Bilim Kitapları. Ankara: 2006.

Ruggie, J. G. *What Makes the World Hang Together? Neo-utilitarianism and the Social Constructivist Challenge*. *International Organization* 52, 4, Autumn 1998.

Russell, B. *Batı Felsefesi Tarihi*. Cilt: 3. Çev.: Sencer, M. Say Yayınları. İstanbul: 2002.

Said, E. *Hümanizm ve Demokratik Eleştiri*. Çev.: Akınhay, O. Agora Kitaplığı. İstanbul: 2005.

Sander, O. *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*. İmge Kitabevi Yayınları. Ankara: 2005.

Sardar, Z. *Thomas Kuhn ve Bilim Savaşları*. Çev.: Kılıç, E. Everest Yayınları. İstanbul: 2001.

Sen, A. How to Judge Globalism. *The American Prospect*. Winter 2002.

Sim, S. *Derrida ve Tarihin Sonu*. Çev.: Ökten, K. H. Everest Yayınları. İstanbul: 2000.

Singer, D. The Level -of- Analysis Problem in International Relations. Eds.: Linklater, A. *International Relations: Critical Concepts in Political Science. Volume III*. Routledge. USA: 2001.

Smith, S. Positivism and Beyond. Eds.: Viotti P. R. & Kauppi M. V. *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism*. Macmillan Publishing. New York: 1999.

Sokal, A. Transgressing the Boundaries: Towards a Transformative Hermeneutics of Quantum Gravity. *Social Text*. 46/47. Spring/summer 1996.

Sönmezoğlu, F. *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. Filiz Kitabevi. İstanbul: 1989.

Spargo, T. *Foucault ve Kaçıklık Kuramı*. Çev.: Ökten, K. H. Everest Yayınları. İstanbul: 2000.

Şenel, A. *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Bilim ve Sanat Yayınları. Ankara: 1996.

Tanilli, S. *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası. Cilt: 2*. Adam Yayınları. İstanbul: 2003_a.

- *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası. Cilt: 3*. Adam Yayınları. İstanbul: 2003_b.

- *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası. Cilt: 5*. Adam Yayınları. İstanbul: 2002.

- *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası. Cilt: 6*. Adam Yayınları. İstanbul: 2003_c.

Toffler, A. (önsöz). Prigogine, İ. & Stengers, İ. *Kaostan Düzene*. Çev.: Demirci, S. İz Yayıncılık. İstanbul: 1998.

Toklu, V. *Uluslararası İlişkiler*. İmaj Yayınevi. Ankara: 2004.

Tuncer, H. *Küresel Diplomasi*. Ümit Yayıncılık. Ankara: 2006.

Viotti P. R. & Kauppi M. V. *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism*. Macmillan. New York: 1999.

Waltz, K. & Quester, G. *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*. Çev.: Onulduran, E. SBF Yayınları. Ankara: 1989.

Waltz, K. Realist Thought and Neorealist Theory. *Journal of International Affairs*. Spring/Summer 90. Vol. 44.

- Structural Realism after the Cold War. *International Security*. Vol. 25. No. 1. Summer 2000.

- *Man the State and War*. Williams, H. Wright, M. Evans, T. (Edt.). *Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme*. Çev.: Günalp, A. Siyasal Kitabevi. Ankara: 1996.

Wendt, A. Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics. *International Organization*. Vol. 46, No. 2, Spring 1992.

Williams, H. Wright, M. Evans, T. (Edt.). *Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme*. Çev.: Çitak, Z. Eflanioğlu, P. Ertuğrul, K. Günalp, A. İçen, A. Kayalp, E. Yalvaç, F. Ziyal, N. Siyasal Kitabevi. Ankara: 1996.

Wittgenstein, L. *The Blue and Brown Books*. Blackwell Publishers. 1998.

- *Yan Değıniler*. Çev.: Aruoba, O. Altıkırkbeş Yayın. İstanbul: 1999.

- *Philosophical Investigations*. Translated by.: Anscombe, G. E. M. Blackwell Publishers. 2001.